

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШИПКОВ ЄГОР ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 347.122:004.4 (4+477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ
АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН
ЄС

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Є.О. Шипков

Науковий керівник:

Токарева Віра Олександрівна,

доктор юридичних наук, доцент

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Шипков Є.О. Цивільно-правове регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань 08 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2026.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних аспектів цивільно-правового регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС.

У дисертації визначено методологію дослідження та здійснено огляд літератури за темою дисертаційного дослідження. Розглянуто становлення та розвиток законодавства в сфері цивільно-правового регулювання віртуальних активів, а також надано характеристику поняття та правової природи віртуальних активів в системі об'єктів цивільних прав.

В дисертаційному дослідженні надана загальна характеристика цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС. Визначено зміст цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів, а також визначені особливості виникнення та та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів.

Зазначено, що актуальність теми дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій та впровадженням віртуальних активів у сферу цивільного обороту. Віртуальні активи стають важливим елементом сучасної економіки, що обумовлює необхідність їх належного правового регулювання. Водночас законодавство України перебуває на стадії формування відповідних правових механізмів, що супроводжується наявністю прогалин, колізій та невизначеністю правової природи віртуальних активів. Порівняння з підходами окремих країн ЄС дозволяє виявити

ефективні моделі правового регулювання та адаптувати їх до національної правової системи.

Запропоновано механізм реалізації звернення стягнення на віртуальні активи, який передбачає: 1) визначення цифрового активу; 2) ідентифікацію власника; 3) юридичне оформлення стягнення через судовий наказ або виконавчий документ; 4) взаємодію з платформами для переведення активу у власність стягувача та розроблено проєкт Порядку звернення стягнення на віртуальні активи у виконавчому провадженні в межах примусового виконання судових рішень та рішень інших органів.

Доведено необхідність запровадження наступних напрямків розвитку законодавства України: 1) удосконалення системи ліцензування постачальників криптопослуг, із визначенням чітких критеріїв доступу, прозорості власності, капіталізації та AML-комплаєнсу; 2) розробка механізмів податкової ідентифікації операцій із віртуальними активами, з урахуванням практики країн ЄС щодо податку на приріст капіталу, декларування активів та корпоративного оподаткування; 3) інтеграція віртуальних активів у систему цивільного права України.

Запропоновано авторське визначення цифрових об'єктів: «цифрові об'єкти - це нематеріальні об'єкти, що створені, існують і функціонують у цифровому середовищі, мають індивідуалізовані ознаки, економічну цінність, оборотоздатність, визнаються об'єктами правочинів та підлягають правовому захисту в порядку, встановленому цивільним законодавством.» Таке визначення дозволяє розглядати цифрові об'єкти як окрему категорію об'єктів цивільних прав, що потребує системного нормативного закріплення.

Визначено необхідність забезпечення міжінституційної координації між органами фінансового моніторингу, фіскальними органами, регуляторами ринку, що дозволить уникнути фрагментарності правового підходу.

Зроблено висновок щодо доцільності проведення додаткового навчання та підвищення кваліфікації працівників органів виконавчої служби і

приватних виконавців, яке сприятиме підготовці спеціалістів працювати з новітніми та технологічними явищами.

Удосконалено підхід до визначення підстав виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин у сфері обігу віртуальних а, який, на активів відміну від наявних, системно враховує їх комплексний характер та включає як класичні цивільно-правові підстави (правочини, спадкування, деліктні зобов'язання), так і спеціальні підстави, зумовлені цифровою природою таких об'єктів. В дисертації також удосконалено наукове розуміння динаміки правовідносин у сфері обігу віртуальних активів у частині конкретизації того, що їх зміна може відбуватися як внаслідок вольових дій суб'єктів, так і юридичних фактів-подій, які не залежать від волі сторін.

Аналіз зарубіжних джерел свідчить про те, що проблематика правового регулювання режиму цифрових об'єктів, зокрема віртуальних активів, є предметом активних наукових дискусій у межах правових систем держав-членів ЄС. На відміну від України, ЄС набагато краще регулює відносини у сфері обігу віртуальних активів, що свідчить про його високий рівень цифровізації та адаптації до нових змін. Однак, навіть у такого провідного регулятора є проблеми, які необхідно вирішувати найближчим часом.

Обґрунтовано, що в умовах цифровізації суспільних відносин формується нова категорія об'єктів цивільних прав - віртуальні (цифрові) активи, які характеризуються нематеріальною природою, економічною цінністю та здатністю до участі у цивільному обороті. Такі активи не можуть бути віднесені до речей у класичному розумінні, а повинні розглядатися як самостійна категорія об'єктів цивільних прав із особливим правовим режимом.

На сучасному етапі розвитку цифрової економіки віртуальні активи відіграють усе більш вагомую роль у цивільному обороті, що потребує ефективного, технологічно адаптивного та гармонізованого правового регулювання. Проведений порівняльний аналіз національного законодавства

України та правових моделей окремих країн ЄС дозволяє виокремити кілька ключових тенденцій і проблемних аспектів: 1) українське законодавство щодо віртуальних активів перебуває на етапі формування, а також не завершено інтеграцію положень про віртуальні активи у ЦК України, законодавство про платіжні системи, валютне регулювання та спадкування тощо; 2) законодавство держав ЄС демонструє значно вищий рівень системності, уніфікації та правозастосування тощо.

Обґрунтовано, що віртуальні активи не можуть бути віднесені до речей у класичному розумінні, однак можуть розглядатися як нематеріальні майнові блага або як самостійні об'єкти цивільних прав із особливим правовим режимом (*sui generis*). Узагальнення наукових підходів дало змогу виокремити три основні концепції їх правової природи, серед яких найбільш аргументованим є підхід щодо визнання їх самостійною категорією об'єктів цивільних прав.

Дослідження зарубіжного досвіду дозволило встановити, що правові системи держав-членів ЄС застосовують різні підходи до регулювання віртуальних активів, проте спільною тенденцією є їх визнання як майнових цінностей, здатних бути об'єктами цивільного обороту, а також поступова інтеграція до системи приватного права через законодавство, судову практику та фінансове регулювання. У зв'язку з чим обґрунтовано доцільність удосконалення цивільного законодавства України шляхом нормативного закріплення поняття віртуальних (цифрових) активів, визначення їх як самостійних об'єктів цивільних прав, а також врегулювання особливостей їх обігу, зокрема щодо відчуження, застави, спадкування та захисту прав на них. Важливим також є забезпечення системної узгодженості між положеннями ЦК України та спеціальним законодавством у сфері віртуальних активів.

Доведено, що віртуальні активи слід розглядати як самостійну категорію об'єктів цивільних прав, правова природа яких зумовлює необхідність формування комплексного та узгодженого механізму їх правового

регулювання з урахуванням сучасних цифрових трансформацій та європейських підходів.

З урахуванням проведеного аналізу та порівняльного досвіду країн ЄС, запропоновано авторське визначення цифрових об'єктів: цифрові об'єкти - це нематеріальні об'єкти, що створені, існують і функціонують у цифровому середовищі, мають індивідуалізовані ознаки, економічну цінність, оборотоздатність, визнаються об'єктами правочинів та підлягають правовому захисту в порядку, встановленому цивільним законодавством.

Зроблено висновок, що на рівні національних законодавств держав-членів ЄС можна виділити три концепції щодо правової природи віртуальних активів, а саме: майново-правову (визнає віртуальні активи специфічною формою майна), фінансово-інструментальну (віртуальні активи розглядаються як фінансові інструменти) та інформаційно-правову (сутність віртуальних активів проявляється шляхом визнання їх як нематеріальні блага).

Дослідження правових засад виникнення, зміни та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів свідчить про те, що сучасна українська правова доктрина перебуває на етапі становлення теоретичних та практичних підходів. Віртуальні активи, будучи за своєю сутністю нематеріальними благами, які існують у віртуальній формі, не вкладаються у традиційне розуміння об'єктів цивільних прав, тому все, що з ними пов'язане, потребує особливих підходів регулювання.

Відповідно до вітчизняного цивільного права відносини виникають, змінюються та припиняють на підставі різних юридичних фактів, які прийнято поділяти на дії та події. Крім того, доктрина містить інші підходи можливої класифікації розділяючи їх на факти однократної дії та факти-стани, зворотні та незворотні, унікальні та періодичні, прості та складні, позитивні та негативні, абсолютні та відносні тощо.

Зазначено, що в Україні відносини в сфері обігу віртуальних активів виникають шляхом укладення договорів, створення об'єктів,

правонаступництва, владних актів, деліктних зобов'язань та в інших випадках. Припинення ж цивільно-правових відносин у сфері віртуальних активів пов'язане з відчуженням прав, знищенням або втратою контролю над цифровим об'єктом. Втрата віртуального ключа-доступу може розглядатися як припинення цивільно-правових відносин.

В дисертації акцентовано увагу на необхідності розмежовувати припинення існування цифрового об'єкта та припинення прав на об'єкт, оскільки перше породжує припинення відносин, а друге – їх зміну. При цьому зміна цивільно-правових відносин полягає у їх трансформації, яка також може виникати шляхом наявності різних підстав, зокрема на основі одностороннього правочину, договорів або на підставі закону.

В дисертації досліджено особливості захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів в сфері обігу віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС. Проаналізовано особливості захисту віртуальних активів в сфері обігу віртуальних активів. Досліджено підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи, а також проаналізовані особливості захисту віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС.

У роботі проаналізовані основні способи захисту, які можуть застосовуватися до відносин у сфері обігу віртуальних активів. Так, наприклад, можуть застосовуватися загальні способи, передбачені ЦК України, а також – спеціальні, такі як замороження транзакції, блокування віртуального гаманця, заборони користуватися ключами, які належать іншій особі, тощо.

Визначено, що найбільшою загрозою для відносин у сфері обігу віртуальних активів залишаються кіберзагрози, ефективний контроль над якими можливо досягти лише за умови міжнародної співпраці держав.

Зроблено висновок, що у межах ЄС правове регулювання та захист віртуальних активів забезпечується завдяки Регламенту МіСА, який передбачає обов'язкові моніторинги діяльності у цій сфері, запроваджує

додаткові вимоги до кібербезпеки, а також встановлює особливі механізми компенсації збитків. Для України досвід може бути корисним в аспекті запровадження стандартів боротьби з шахрайством, відмивання грошей та забезпечення прозорості діяльності постачальників послуг. Особливої уваги заслуговують компенсаційні фонди, які створюються з метою додаткової гарантії прав користувачів платформ та які стимулюватимуть біржі покращувати свої системи захисту даних.

Доведено, що така ознака віртуальних активів, як транскордонність, вимагає міжнародного співробітництва, а також створення єдиних міжнародних органів для координації, регулювання та захисту прав осіб.

В дисертаційному дослідженні акцентовано увагу на тому, що під підставами звернення стягнення на віртуальні активи варто розуміти передбачені законом юридичні факти, з наявністю або відсутністю яких уповноважені органи мають право застосовувати заходи примусового виконання рішень, які можна поділити на загальні та спеціальні. Загальні підстави впливають із загальних вимог законодавства до процедури відкриття та проведення виконавчого провадження (наявність виконавчого документа, невиконання боржником зобов'язання у добровільному порядку або його неналежне виконання, наявність волі стягувача, відсутність чи недостатність коштів на рахунках боржника, а також іншого майна, на яке можливо звернути стягнення). Спеціальні підстави - це такі, які ґрунтуються на спеціальних нормах, обумовлених особливою природою віртуальних активів (наявність у виконавця достовірної інформації стосовно факту реального володіння боржником віртуальними активами, наявність закріпленої процедури, можливість проведення співпраці з постачальниками послуг).

Зроблено висновок щодо порядку звернення стягнення на віртуальні активи, у зв'язку з чим доцільно розпочати з легалізації діяльності у сфері їхнього обігу, а також запровадження відповідних реєстрів. Крім того, варто закріпити обов'язок власників декларувати їх у податкових деклараціях, що,

своєю чергою, забезпечило би прозорість та полегшило пошук під час примусового звернення стягнення.

Встановлено, що накладення арештів та звернення стягнення на віртуальні активи в Україні можливе лише за умови поєднання комплексних процедур та інструментів, які здатні утворювати цілісний механізм. У майбутньому цей механізм повинен належним чином регулювати усі правові та технічні аспекти щодо арешту, блокування, реалізації або конфіскації віртуальних активів.

Належний захист віртуальних активів залежить від різноманітних чинників, зокрема, від ефективності застосування блокчейн-технологій, надійності платформ, багаторівневої ідентифікації власника, добросовісної поведінки суб'єктів правовідносин у цій сфері тощо. Така особливість є наслідком складної правової природи віртуальних активів, яка не відповідає традиційним категоріям об'єктів цивільного обігу, тому вимагає особливого правового регулювання, яке, на жаль, досі відсутнє.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України у сфері обігу віртуальних активів.

Ключові слова: цивільне право, правове регулювання, цивільні правовідносини, об'єкти цивільних прав, віртуальні активи, цифрові об'єкти, інформаційні технології, цифровізація, інтернет-відносини, речове право, власність, інтернет, штучний інтелект, судовий захист, відшкодування шкоди

SUMMARY

Shipkov E.O. Civil law regulation of virtual assets under the legislation of Ukraine and individual EU countries. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law (field of knowledge 08 – Law). – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2026.

The dissertation is the first in domestic civil law science to conduct a special comprehensive study of theoretical and practical aspects of civil law regulation of virtual assets under the legislation of Ukraine and individual EU countries.

The dissertation defines the research methodology and conducts a literature review on the topic of the dissertation research. The formation and development of legislation in the field of civil law regulation of virtual assets is considered, and the concept and legal nature of virtual assets in the system of civil rights objects are described.

The dissertation study provides a general description of civil legal relations in the sphere of circulation of virtual assets under the legislation of Ukraine and individual EU countries. The content of civil legal relations in the sphere of circulation of virtual assets is determined, as well as the features of the emergence and termination of civil legal relations in the sphere of circulation of virtual assets are determined.

It is noted that the relevance of the research topic is due to the rapid development of digital technologies and the introduction of virtual assets into the sphere of civil turnover. Virtual assets are becoming an important element of the modern economy, which necessitates their proper legal regulation. At the same time, the legislation of Ukraine is at the stage of forming the relevant legal mechanisms, which is accompanied by the presence of gaps, conflicts and uncertainty of the legal nature of virtual assets. Comparison with the approaches of individual EU countries allows us to identify effective models of legal regulation and adapt them to the national legal system.

A mechanism for implementing the enforcement of foreclosure on virtual assets has been proposed, which provides for: 1) identification of the digital asset;

2) identification of the owner; 3) legal registration of foreclosure through a court order or executive document; 4) interaction with platforms for transferring the asset to the owner of the foreclosure, and a draft Procedure for enforcing foreclosure on virtual assets in enforcement proceedings within the framework of the enforcement of court decisions and decisions of other bodies has been developed.

The need to introduce the following areas of development of Ukrainian legislation has been proven: 1) improving the licensing system for crypto service providers, with the definition of clear criteria for access, transparency of ownership, capitalization and AML compliance; 2) developing mechanisms for tax identification of transactions with virtual assets, taking into account the practice of EU countries regarding capital gains tax, asset declaration and corporate taxation; 3) integrating virtual assets into the civil law system of Ukraine.

The author's definition of digital objects is proposed: "digital objects are intangible objects that are created, exist and function in a digital environment, have individualized characteristics, economic value, marketability, are recognized as objects of transactions and are subject to legal protection in the manner established by civil law". Such a definition allows us to consider digital objects as a separate category of objects of civil rights, which requires systemic regulatory consolidation.

The need to ensure inter-institutional coordination between financial monitoring bodies, fiscal authorities, and market regulators has been identified, which will avoid the fragmentation of the legal approach.

Was made regarding the feasibility of conducting additional training and advanced training for employees of enforcement agencies and private enforcement agents, which will contribute to the preparation of specialists to work with the latest and technological phenomena.

The approach to determining the grounds for the emergence, change and termination of civil legal relations in the sphere of circulation of virtual assets has been improved, which, unlike existing assets, systematically takes into account

their complex nature and includes both classical civil law grounds (deeds, inheritance, tortious obligations) and special grounds due to the digital nature of such objects. The dissertation also improves the scientific understanding of the dynamics of legal relations in the sphere of circulation of virtual assets in terms of specifying that their change can occur both as a result of volitional actions of subjects and legal facts-events that do not depend on the will of the parties.

Analysis of foreign sources shows that the issue of legal regulation of the regime of digital objects, in particular virtual assets, is the subject of active scientific discussions within the legal systems of the EU member states. Unlike Ukraine, the EU regulates relations in the sphere of circulation of virtual assets much better, which indicates its high level of digitalization and adaptation to new changes. However, even such a leading regulator has problems that need to be solved in the near future.

It is substantiated that in the conditions of digitalization of social relations, a new category of objects of civil rights is being formed - virtual (digital) assets, which are characterized by an intangible nature, economic value and the ability to participate in civil turnover. Such assets cannot be attributed to things in the classical sense, but should be considered as an independent category of objects of civil rights with a special legal regime.

At the current stage of development of the digital economy, virtual assets play an increasingly important role in civil turnover, which requires effective, technologically adaptive and harmonized legal regulation. The conducted comparative analysis of the national legislation of Ukraine and the legal models of individual EU countries allows us to identify several key trends and problematic aspects: 1) Ukrainian legislation on virtual assets is at the stage of formation, and the integration of provisions on virtual assets into the Civil Code of Ukraine, legislation on payment systems, currency regulation and inheritance, etc. has not been completed; 2) the legislation of the EU states demonstrates a significantly higher level of consistency, unification and law enforcement, etc.

It is substantiated that virtual assets cannot be attributed to things in the classical sense, but can be considered as intangible property benefits or as independent objects of civil rights with a special legal regime (*sui generis*). The generalization of scientific approaches made it possible to distinguish three main concepts of their legal nature, among which the most well-argued approach is to recognize them as an independent category of objects of civil rights.

The study of foreign experience has made it possible to establish that the legal systems of the EU Member States apply different approaches to the regulation of virtual assets, however, the common trend is their recognition as property values capable of being objects of civil turnover, as well as their gradual integration into the system of private law through legislation, judicial practice and financial regulation. In this regard, the feasibility of improving the civil legislation of Ukraine by means of normative consolidation of the concept of virtual (digital) assets, defining them as independent objects of civil rights, as well as regulating the features of their circulation, in particular regarding alienation, pledge, inheritance and protection of rights to them, is substantiated. It is also important to ensure systemic consistency between the provisions of the Civil Code of Ukraine and special legislation in the field of virtual assets.

It is proven that virtual assets should be considered as an independent category of objects of civil rights, the legal nature of which necessitates the formation of a comprehensive and coordinated mechanism for their legal regulation, taking into account modern digital transformations and European approaches.

Taking into account the analysis and comparative experience of EU countries, an author's definition of digital objects is proposed: digital objects are intangible objects that are created, exist and function in a digital environment, have individualized characteristics, economic value, marketability, are recognized as objects of transactions and are subject to legal protection in accordance with the procedure established by civil legislation.

It is concluded that at the level of national legislation of the EU Member States, three concepts can be distinguished regarding the legal nature of virtual assets, namely: property -legal (recognizes virtual assets as a specific form of property), financial-instrumental (virtual assets are considered as financial instruments) and information-legal (the essence of virtual assets is manifested by recognizing them as intangible goods).

The study of the legal principles of the emergence, change and termination of civil legal relations in the sphere of circulation of virtual assets indicates that the modern Ukrainian legal doctrine is at the stage of formation of theoretical and practical approaches. Virtual assets, being by their nature intangible benefits that exist in virtual form, do not fit into the traditional understanding of objects of civil rights, therefore everything related to them requires special regulatory approaches.

According to domestic civil law, relationships arise, change and terminate on the basis of various legal facts, which are usually divided into actions and events. In addition, the doctrine contains other approaches to possible classification, dividing them into facts of a single action and facts-states, reversible and irreversible, unique and periodic, simple and complex, positive and negative, absolute and relative, etc.

It is noted that in Ukraine, relations in the sphere of circulation of virtual assets arise through the conclusion of contracts, creation of objects, succession, acts of power, tortious obligations and in other cases. Termination of civil legal relations in the sphere of virtual assets is associated with the alienation of rights, destruction or loss of control over a digital object. Loss of a virtual access key can be considered as termination of civil legal relations.

The dissertation focuses on the need to distinguish between the termination of the existence of a digital object and the termination of rights to the object, since the former gives rise to the termination of relations, and the latter to their change. At the same time, the change in civil legal relations consists in their transformation, which can also arise through the presence of various grounds, in particular, on the basis of a unilateral transaction, contracts or on the basis of law.

The dissertation examines the features of the protection of civil rights and legally protected interests in the sphere of circulation of virtual assets under the legislation of Ukraine and individual EU countries. The features of the protection of virtual assets in the sphere of circulation of virtual assets are analyzed. The grounds and procedure for the enforcement of virtual assets are investigated, and the features of the protection of virtual assets under the legislation of Ukraine and individual EU countries are analyzed.

The paper analyzes the main methods of protection that can be applied to relations in the sphere of circulation of virtual assets. For example, general methods provided for by the Civil Code of Ukraine can be applied, as well as special ones, such as freezing a transaction, blocking a virtual wallet, prohibiting the use of keys belonging to another person, etc.

It has been determined that the greatest threat to relations in the sphere of circulation of virtual assets remains cyber threats, effective control over which can only be achieved through international cooperation between states.

It is concluded that within the EU, legal regulation and protection of virtual assets is ensured by the MiCA Regulation, which provides for mandatory monitoring of activities in this area, introduces additional requirements for cybersecurity, and also establishes special mechanisms for compensation for losses. For Ukraine, the experience may be useful in terms of introducing standards for combating fraud, money laundering, and ensuring transparency of service providers. Compensation funds, which are created to provide additional guarantees for the rights of platform users and which will stimulate exchanges to improve their data protection systems, deserve special attention.

It has been proven that such a feature of virtual assets as cross-border nature requires international cooperation, as well as the creation of unified international bodies for coordination, regulation and protection of the rights of individuals.

The dissertation study emphasizes that the grounds for levying a fine on virtual assets should be understood as legal facts provided for by law, with the presence or absence of which authorized bodies have the right to apply measures of

compulsory execution of decisions, which can be divided into general and special. General grounds arise from the general requirements of the legislation for the procedure for opening and conducting enforcement proceedings (the presence of an executive document, the debtor's failure to fulfill the obligation voluntarily or its improper fulfillment, the presence of the collector's will, the absence or insufficiency of funds in the debtor's accounts, as well as other property that can be levied). Special grounds are those that are based on special norms determined by the special nature of virtual assets (the presence of reliable information by the executor regarding the fact of the debtor's real possession of virtual assets, the presence of a fixed procedure, the possibility of cooperation with service providers).

A conclusion was made regarding the procedure for levying fines on virtual assets, in connection with which it is advisable to start with the legalization of activities in the sphere of their circulation, as well as the introduction of relevant registers. In addition, it is worth establishing the obligation of owners to declare them in tax returns, which, in turn, would ensure transparency and facilitate the search during forced levying.

It has been established that the seizure and recovery of virtual assets in Ukraine is possible only if a combination of comprehensive procedures and tools is combined, which are capable of forming a holistic mechanism. In the future, this mechanism should properly regulate all legal and technical aspects of the seizure, blocking, sale or confiscation of virtual assets.

Proper protection of virtual assets depends on various factors, in particular, on the effectiveness of the use of blockchain technologies, the reliability of platforms, multi-level identification of the owner, the good faith behavior of legal entities in this area, etc. This feature is a consequence of the complex legal nature of virtual assets, which does not correspond to the traditional categories of objects of civil circulation, therefore it requires special legal regulation, which, unfortunately, is still absent.

Are formulated to improve the current civil legislation of Ukraine in the field of circulation of virtual assets.

Keywords: civil law, legal regulation, civil legal relations, objects of civil rights, virtual assets, digital objects, information technologies, digitalization, Internet relations, property law, property, Internet, artificial intelligence, judicial protection, compensation for damage.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шипков Є.О. Цивільні правовідносини та цифровізація: реалії сьогодення. *Часопис цивілістики*. 2025. № 57. С. 109–113. URL : <https://clj.nuoua.od.ua/archive/57/18.pdf>
2. Шипков Є.О. Віртуальні об'єкти в системі об'єктів цивільних прав: український та європейський підхід. *Право та державне управління*. 2025. № 3. С. 286–293. URL : https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2025/39.pdf
3. Шипков Є.О. Поняття та правова природа цифрових об'єктів за законодавством України та Німеччини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 441–443. URL : https://www.lsej.org.ua/11_2025/97.pdf
4. Шипков Є.О. Поняття та захист віртуальних активів за законодавством України. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 659–667. URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/6_2025/94.pdf
5. Шипков Є.О. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи: порівняльний аналіз з окремими країнами ЄС. *Правові новели*. 2025. № 27. С. 151–160. URL : https://www.legalnovels.in.ua/journal/27_2025/20.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Шипков Є.О. Віртуальні об'єкти в системі об'єктів цивільних прав: український підхід. *Modern Achievements in Legal Science and Practice : International scientific conference (March 19–20, 2025. Riga, the Republic of Latvia)*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 248–252. DOI : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-66>
7. Шипков Є.О. Поняття та правова природа цифрових об'єктів. *Права людини та публічне врядування: матеріали VIII Міжнародного правничого*

форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 570-575. DOI : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-152>

8. Шипков Є.О. Поняття та захист віртуальних активів в сфері обігу віртуальних об'єктів. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : Міжнародна науково-практична конференція. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 10 жовтня 2025 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 219-224. DOI : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-64>

9. Шипков Є.О. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи в Україні та Німеччині. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 157–163. DOI : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-42>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИБІР НАПРЯМІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	14
1.1. Огляд літератури за темою дисертаційного дослідження.....	14
1.2. Законодавче регулювання віртуальних активів	30
1.3. Віртуальні активи в системі об'єктів цивільних прав.....	52
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В СФЕРІ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС.....	68
2.1. Поняття та правова природа віртуальних активів	68
2.2. Зміст цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів ...	84
2.3. Виникнення та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів.....	99
РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ В СФЕРІ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС.....	118
3.1. Поняття та захист віртуальних активів в сфері обігу віртуальних активів.....	118
3.2. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи.....	132
3.3. Особливості захисту віртуальних активів	148
ВИСНОВКИ.....	163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	173
ДОДАТКИ.....	219

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій та впровадженням віртуальних активів у сферу цивільного обороту. Віртуальні активи стають важливим елементом сучасної економіки, що обумовлює необхідність їх належного правового регулювання. Водночас законодавство України перебуває на стадії формування відповідних правових механізмів, що супроводжується наявністю прогалин, колізій та невизначеністю правової природи віртуальних активів. Порівняння з підходами окремих країн Європейського Союзу (далі - ЄС) дозволяє виявити ефективні моделі правового регулювання та адаптувати їх до національної правової системи.

Важливим аспектом актуальності дослідження є динамічність розвитку ринку віртуальних активів, що значно випереджає темпи формування правового регулювання. Це спричиняє низку практичних проблем, пов'язаних із захистом прав учасників цивільних правовідносин, визначенням правового статусу суб'єктів ринку, порядком укладення та виконання правочинів із використанням віртуальних активів, а також відповідальністю за порушення відповідних зобов'язань. Відсутність чітких правових механізмів ускладнює правозастосовну практику та створює передумови для зловживань.

Разом з тим, особливої уваги потребує питання інтеграції національного законодавства України до європейського правового простору в умовах євроінтеграційних процесів. У цьому контексті імплементація положень Регламенту ЄС щодо ринків криптоактивів (MiCA) та інших актів права ЄС вимагає ґрунтовного наукового осмислення, з урахуванням особливостей національної правової системи. Це обумовлює необхідність проведення порівняльно-правового аналізу та розробки пропозицій щодо гармонізації законодавства.

Суттєвим є і теоретичний вимір дослідження, оскільки правова природа віртуальних активів залишається дискусійною в юридичній науці.

Визначення їх місця в системі об'єктів цивільних прав, співвідношення з категоріями майна, речей, майнових прав та цифрових об'єктів потребує подальшого наукового опрацювання. Це, у свою чергу, сприятиме формуванню цілісної доктринальної основи для вдосконалення цивільного законодавства України.

Наведене підкреслює актуальність та нагальність теми дисертаційного дослідження віртуальних активів у цивільному обороті. Розв'язання завдань дисертації дає можливість сформувати напрями ефективного правового середовища для цифрової економіки та надання учасникам ринку належного рівня правової визначеності й захисту.

У зв'язку з цим комплексне дослідження цивільно-правового регулювання віртуальних активів є своєчасним і необхідним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людино центристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266) та плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми захисту прав приватної особи в умовах війни та відбудови країни» на 2026-2030 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціально-політична стабільність в період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0126U000107).

Мета і завдання дослідження. Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний науково-теоретичний аналіз правової природи цивільно-правового регулювання віртуальних активів за законодавством

України та окремих країн ЄС, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Для досягнення цієї мети було поставлено та вирішено такі завдання:

- здійснити огляд літератури за темою дисертаційного дослідження;
- провести аналіз законодавчого регулювання віртуальних об'єктів, віртуальні активи в системі об'єктів цивільних прав;
- розкрити поняття та правову природу віртуальних активів, зміст цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів,
- проаналізувати порядок виникнення та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів;
- визначити поняття та захист віртуальних активів в сфері обігу віртуальних об'єктів;
- проаналізувати підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи, особливості захисту віртуальних активів за законодавством України та в деяких країнах ЄС;
- сформулювати власні висновки та пропозиції по вдосконаленню чинного законодавства України у цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі обігу віртуальних активів.

Предметом дослідження є цивільно-правове регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС.

Теоретичну основу дисертації склали наукові дослідження склали праці науковців: Бабецька І.Я., Булеца С.Б., Гавва В.В., Гапонюк М.А., Грицай С.О., Гринько Р.В., Гулейков І.Ю., Давидова І.В., Еннан Р.Є., Ісаєв А.М., Кирилюк А.В., Кісельова А.О., Кобильнік Д.А., Краєвський В.М., Максимів Л.М., Матійко М.В., Мискін Ю.І., Мінченко Р.М., Некіт К.Г., Омельчук О.С., Рядінська В.О., Сафончик О.І., Спасова К.І., Токарева В.О., Харитонов Є.О., Харитонova О.І. та інші.

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України, акти цивільного законодавства, інших галузей законодавства України і деяких зарубіжних держав.

Методи дослідження. Методи дослідження, які використовувалися під час здійснення дисертаційного дослідження, обрані відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета. Методологічна база дисертації складається із системи взаємопов'язаних загальнонаукових та спеціалізованих методів наукового дослідження. Використання цієї системи гарантує надійність отриманих знань та вирішення поставлених завдань і цілей дослідження. Зокрема застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, які в сукупності були використані для з'ясування сутності, змісту та особливостей цивільно-правового регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС.

Під час дослідження використовувались наступні методи загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема: діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-юридичний, логіко-юридичний, герменевтичний, класифікаційний методи, а також методи аналізу, синтезу, узагальнення та правового прогнозування.

Застосування діалектичного методу полягає в застосуванні принципів ретроспективного (історичного) аналізу, цілісного пізнання та принципу вибірконості. У дисертаційному дослідженні проблематика цивільно-правового регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС досліджується з позицій та на основі аналізу процесів взаємного переходу між абсолютними і відносними правовідносинами.

Методи аналізу та синтезу застосовано для опрацювання наукових джерел і формування цілісного уявлення про стан дослідженості проблематики цивільно-правового регулювання віртуальних активів, а також методи систематизації й узагальнення для групування існуючих доктринальних підходів. Використання порівняльного методу дозволило

зіставити позиції вітчизняних і зарубіжних учених, а історико-правовий метод - простежити еволюцію наукових поглядів на природу віртуальних активів (підрозділ 1.1).

Формально-юридичний метод застосовувався при аналізі норм чинного законодавства України та окремих країн ЄС. Порівняльно-правовий метод використано для виявлення спільних і відмінних рис правового регулювання віртуальних активів у різних юрисдикціях. Системно-структурний метод дав змогу визначити місце відповідних правових норм у системі законодавства, а застосування методів тлумачення правових норм (граматичного, логічного, системного) - розкрити їх зміст і особливості правозастосування (підрозділ 1.2).

Системно-структурний метод зокрема застосовувався для визначення місця віртуальних активів у системі об'єктів цивільних прав. Класифікаційний метод застосовано з метою віднесення віртуальних активів до відповідних груп об'єктів цивільних прав або обґрунтування їх самотійного правового статусу. Формально-юридичний і логіко-юридичний методи дозволили виокремити характерні ознаки віртуальних активів, тоді як порівняльно-правовий метод сприяв врахуванню зарубіжного досвіду у визначенні їх правової природи (підрозділ 1.3).

Використання методів дослідження, таких як логічний, дозволить проаналізувати підходи у національній та зарубіжній доктрині до визначення поняття віртуальних активів (підрозділ 3.1). Порівняльно-правовий метод було використано при дослідженні положень законодавства окремих країн ЄС про захист віртуальних активів та їх порівнянні із відповідними положеннями нормативно-правових актів України, що уможливило здійснення пошуку шляхів вдосконалення чинного законодавства з питань цивільно-правового регулювання віртуальних активів (підрозділи 3.1, 3.3).

Системно-структурний метод застосовувався при тлумаченні правових категорій, в результаті чого поглиблено та уточнено поняття та зміст цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів. (підрозділи

2.1, 2.2). З'ясування поняття віртуальних активів, підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи здійснено з використанням методів аналізу та синтезу (підрозділи 3.1, 3.2).

Логічний метод дослідження обумовив послідовність висловлених суджень, понять і висновків. Для з'ясування змісту цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів та підстав виникнення та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів використовувався герменевтичний метод (підрозділи 2.2, 2.3).

Застосування методу правового прогнозування дало змогу визначити можливі напрями гармонізації національного законодавства в сфері захисту віртуальних активів за законодавством України та в деяких країнах ЄС.

Об'єктивність висновків дисертаційного дослідження досягнута за рахунок застосування комплексного міжгалузевого підходу до вивчення правових явищ.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній цивілістичній науці здійснено комплексне теоретико-прикладне дослідження цивільно-правового режиму віртуальних активів та захисту прав учасників відповідних відносин із урахуванням європейських стандартів регулювання, на основі чого сформульовано концептуально нові наукові положення.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження підтверджується наступними висновками, рекомендаціями і пропозиціями.

Уперше:

- запропоновано механізм реалізації звернення стягнення на віртуальні активи, який передбачає: 1) визначення цифрового активу; 2) ідентифікацію власника; 3) юридичне оформлення стягнення через судовий наказ або виконавчий документ; 4) взаємодію з платформами для переведення активу у власність стягувача та розроблено проєкт Порядку звернення стягнення на віртуальні активи у виконавчому провадженні в межах примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (додаток С).

- запропоновано авторське визначення цифрових об'єктів: «цифрові об'єкти - це нематеріальні об'єкти, що створені, існують і функціонують у цифровому середовищі, мають індивідуалізовані ознаки, економічну цінність, оборотоздатність, визнаються об'єктами правочинів та підлягають правовому захисту в порядку, встановленому цивільним законодавством.» Таке визначення дозволяє розглядати цифрові об'єкти як окрему категорію об'єктів цивільних прав, що потребує системного нормативного закріплення.

- доведено необхідність запровадження наступних напрямків розвитку законодавства України: 1) удосконалення системи ліцензування постачальників криптопослуг, із визначенням чітких критеріїв доступу, прозорості власності, капіталізації та AML-комплаєнсу; 2) розробка механізмів податкової ідентифікації операцій із віртуальними активами, з урахуванням практики країн ЄС щодо податку на приріст капіталу, декларування активів та корпоративного оподаткування; 3) інтеграція віртуальних активів у систему цивільного права України.

- визначено необхідність забезпечення міжінституційної координації між органами фінансового моніторингу, фіскальними органами, регуляторами ринку (НБУ, НКЦПФР), що дозволить уникнути фрагментарності правового підходу.

- зроблено висновок щодо доцільності проведення додаткового навчання та підвищення кваліфікації працівників органів виконавчої служби і приватних виконавців, яке сприятиме підготовці спеціалістів працювати з новітніми та технологічними явищами.

Удосконалено:

- підхід до визначення підстав виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин у сфері обігу віртуальних активів, який, на відміну від наявних, системно враховує їх комплексний характер та включає як класичні цивільно-правові підстави (правочини, спадкування, деліктні зобов'язання), так і спеціальні підстави, зумовлені цифровою природою таких об'єктів;

- наукове розуміння динаміки правовідносин у сфері обігу віртуальних активів у частині конкретизації того, що їх зміна може відбуватися як внаслідок вольових дій суб'єктів, так і юридичних фактів-подій, які не залежать від волі сторін;

- підхід до визначення підстав припинення правовідносин у сфері обігу віртуальних активів, який розширено за рахунок включення таких специфічних підстав, як заборона діяльності суб'єкта, анулювання ліцензії, втрата доступу до віртуального активу або припинення його існування, поряд із загальними цивільно-правовими підставами;

- положення про домінування принципу добровільності у правовідносинах щодо обігу віртуальних активів, що проявляється у визначальній ролі вільного волевиявлення сторін при їх виникненні, зміні та припиненні, з урахуванням особливостей цифрового середовища;

Дістало подальшого розвитку:

- теза про теоретичні засади правового регулювання обігу віртуальних активів у частині обґрунтування необхідності їх розвитку на основі поєднання доктринальних підходів, міжнародного досвіду та принципів технологічної нейтральності, правової визначеності й захисту прав учасників цивільного обороту;

- положення про системну імплементацію досвіду ЄС як ключову передумову формування ефективного правового режиму віртуальних активів та інтеграції України до європейського правового простору;

- теза про необхідність розвитку міжнародного співробітництва та координаційних механізмів у сфері їх регулювання і захисту прав учасників;

- теза про визначення напрямів подальшого вдосконалення правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні з урахуванням цифрових трансформацій, що забезпечує підвищення рівня правової визначеності та ефективного захисту цивільних прав.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем, пов’язаних із обігом віртуальних активів та цифрових об’єктів. Певні результати дослідження здобудуть можливість стати підґрунтям для подальшого вдосконалення концепції в сфері обігу об’єктів цивільних прав, в тому числі віртуальних активів в сучасних умовах. При цьому, сформульовані в дослідженні висновки розширюють теоретичні уявлення про нормативно-правове регулювання порядку обігу віртуальних активів, визначення їхнього місця в системі об’єктів цивільного права, а також визначення особливостей віртуальних активів в сучасних умовах як за законодавством України, так і окремих країн ЄС;

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного цивільного законодавства у сфері обігу віртуальних активів. При цьому результати проведеного дослідження можуть бути використані при розробці законів і підзаконних актів у даній сфері, можуть бути враховані і використані практичні положення щодо вдосконалення відносин у сфері обігу віртуальних активів;

правозастосовній діяльності - для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного законодавства України в сфері обігу віртуальних активів (Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України від 27.03.2026 р.; Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Київського районного суду м. Одеси від 10.04.2026 р.);

навчальному процесі - при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Захист цивільних прав», «Сучасні проблеми цивільного права», «Проблеми цивільного права: теорія і практика», «ІТ-право», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, навчально-методичних

посібників, практикумів, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною завершеною науковою роботою, у якій здійснено комплексне теоретико-правове осмислення цивільно-правового регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС. Робота спрямована на поглиблення наукових уявлень про правову природу віртуальних активів, особливості їх цивільного обігу, а також специфіку регулювання майнових прав, що виникають у зв'язку з їх використанням у цифровому середовищі. У дисертації запропоновано нові підходи до визначення поняття віртуальних активів, їх місця в системі об'єктів цивільних прав, а також до формування моделей їх цивільно-правового регулювання з урахуванням досвіду окремих країн ЄС.

Сформульовані в роботі положення та теоретичні розробки ґрунтуються на особистому досвіді автора ґрунтовному аналізі наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, а також порівняльному дослідженні законодавства та правозастосовної практики України і держав ЄС у сфері обігу віртуальних активів.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі приватного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертації доповідалися на: Міжнародній науковій конференції «Modern Achievements in Legal Science and Practice» (м. Рига, Латвійська Республіка, 19-20 березня 2025 р.), VIII Міжнародному правничому форумі «Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 30 травня 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період» (м. Львів, 10 жовтня 2025 р.), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5 грудня 2025 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, та 4 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації визначається метою дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (371 найменування), розміщеного на 46 сторінках, та трьох додатків, розміщених на 13 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 231 сторінку, з яких основний текст – 172 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИБІР НАПРЯМІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Огляд літератури за темою дисертаційного дослідження

Огляд літератури за темою - це важливий елемент будь-якого дослідження, який дозволяє встановити рівень наукового напрацювання проблематики, ознайомитися з основними концептуальними підходами, окреслити ключові теоретичні конструкції, а також систематизувати дослідницькі погляди вітчизняних та зарубіжних вчених. Насамперед, детальний аналіз наукових досліджень допоможе виявити основні прогалини та визначити перспективні напрямки для подальшого вдосконалення законодавства України.

Тема дисертаційного дослідження: «Цивільно-правове регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС» є новелою для юридичної науки. Це пояснюється тим, що не лише віртуальні активи, але й інші цифрові об'єкти виникли зовсім нещодавно і, як наслідок, доктрина ще не встигла адаптуватися до них. При цьому, розвиток цифрової економіки, інтеграція України в європейський правовий простір, посилення ролі віртуальних активів у житті суспільства - все це зумовило потребу проведення комплексного аналізу цього інституту.

Джерельна база дослідження охоплює різноманітні національні та міжнародні ресурси - від звичних для нас підручників, наукових статей, рефератів, монографій, дисертацій до веб-сайтів, онлайн-енциклопедій, блогів, електронних видань, баз даних, автоматизованих реєстрів.

Безпосереднім дослідженнями займалися практикуючі юристи, адвокати, виконавці, судді, нотаріуси, а також представники провідних науково-дослідних інститутів, закладів освіти, інших спеціалізованих наукових установ, таких як: Національна академія правових наук України, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Ужгородський національний університет, Національний юридичний університет імені

Ярослава Мудрого, Одеський державний університет внутрішніх справ, Національний університет «Львівська політехніка» тощо.

Суттєвий за обсягом внесок у розвиток правової доктрини у сфері ІТ-технологій, цифрових об'єктів та віртуальних активів зробили вчені з Національного університету «Одеська юридична академія», а саме: Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Некіт К.Г., Еннан Р.Є., Сафончик О.І., Токарева В.О., Спасова К.І., Кирилюк А.В. та інші.

Така міжінституційна залученість сприяє комплексному аналізу досліджуваних явищ, а також сприяє об'єднанню зусиль у формуванні спільних наукових висновків та виробленні ефективних рекомендацій.

Разом з тим, аналіз здійснюється на основі практичних, теоретичних, законодавчих і порівняльно-правових джерел, які надають можливість простежити еволюцію наукових підходів в аспекті правової природи віртуальних об'єктів, зокрема, віртуальних активів.

На думку Лепех Л.Л., існування різних підходів до розуміння певного явища варто розглядати не як суперечливі, а як взаємодоповнюючі, оскільки це дозволяє більш повно охарактеризувати явище і заповнити наявні прогалини [1, с. 38].

Дисертаційне дослідження вимагає детального порівняльного огляду правової природи віртуальних активів з чотирьох основних напрямків, а саме:

- 1) загальнотеоретичного, тобто розуміння сутності віртуальних активів, юридичної класифікації, ознак, а також співвідношення цього поняття з іншими, схожими за значеннями, поняттями;
- 2) законодавчого - аналіз проєктів та чинних законодавчих актів, які регулюють відносини у цій сфері, визначення їхньої ефективності, виявлення прогалин;
- 3) міжнародного - осмислення зарубіжних доктринальних та офіційно-підтверджених позицій, проведення порівняльно-правового аналізу спільних та відмінних рис у підходах науковців з різних держав;

4) практичного - з'ясування особливостей обігу віртуальних активів в аспекті практичної діяльності суспільства, зокрема огляд судової практики та інших життєвих ситуацій.

Віртуальні активи, так чи інакше, стосуються майже усіх галузей та підгалузей права, адже всі правовідносини перебувають у тісному взаємозв'язку між собою (наприклад, від отримання ліцензії буде залежати можливість постачальника послуг вступати у цивільно-правові відносини або за умисне ухилення від несплати податків наставатиме кримінальна відповідальність).

Ця робота повинна бути націлена на цивільно-правовий огляд, але, для більш комплексного та повного дослідження, необхідно звертатися до цивільно-процесуальної, адміністративної, кримінальної, фінансової, адміністративної та податкової сфер. У цьому аспекті допоможуть порівняльно-правовий, системний та ґносеологічні методи дослідження, що сприятимуть формуванню єдиного законодавчого регулювання відносин, без прогалин та суперечностей між законами.

Некіт К.Г. зазначає, що в Україні тривалий час не робилося жодних реальних спроб щодо правового регулювання відносин, які виникали з приводу функціонування віртуальних активів (криптовалют), аж поки у 2016–2017 роках не виявилось, що наша держава увійшла у топ-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin, а за даними на 2020 рік – взагалі посіла перше місце [2, с. 45]. Така ситуація свідчить про швидке розповсюдження віртуальних активів серед населення, але, при цьому, законодавче регулювання цих відносин все ще залишається на мінімальному рівні.

Прийняття Верховною Радою України Закону України «Про віртуальні активи» стало лише першим кроком до формування цілісної системи, однак, навіть на цьому етапі стає очевидним, що закон не вирішить низку важливих питань. Оновлювати необхідно все законодавство, включаючи Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), оскільки деякі положення нового закону

можуть суперечити вже існуючим нормам, а також породжувати прогалини у правовому регулюванні. Своєю чергою, це ускладнить практичне застосування положень і призведе до неоднозначності їх тлумачення.

Вітчизняна юридична література розглядає проблему правової природи віртуальних активів через призму дослідження сутності цифрових об'єктів як інформаційних та нематеріальних благ, які не мають матеріального вираження, але можуть мати економічну цінність і бути об'єктом обігу.

У 2022 році Кобильнік Д. та Никонова М. акцентували увагу на тому, що науковцями на той час не було окреслено єдиного підходу до понятійно-категоріального апарату віртуальних активів [3, с. 118]. З тих пір минуло вже чотири роки, однак ця проблема не тільки не вирішилась, а ще більше набрала обертів.

На думку Мискіна Ю.І., Краєвської В.М., Кісельової А.О., ключовою проблемою є відсутність законодавчого регулювання відносин та повна неузгодженість між вітчизняним законодавством і міжнародними стандартами. Науковці зазначають, що досі простежується неоднозначність у розумінні базових понять, а саме: «цифровий актив», «віртуальний актив», «цифровий об'єкт», «віртуальний об'єкт», «криптовалюта», «токен», які прийнято вважати синонімами, чим породжується справжня правозастосовна плутанина [4, с. 67-68].

Гавва В. та Гапонюк М. виділяють цифрові фінансові активи як особливий вид активів і, при цьому, вони не бачать жодної різниці між словами «цифровий», «електронний» та «віртуальний», розглядаючи їх як одні й ті самі поняття [5, с. 240]. Така типова позиція призводить до втрати більш глибокого значення цих понять та ускладнення правового регулювання відносин у цій сфері.

Не однакові підходи й до розуміння правової сутності цифрових активів, адже їх у доктрині запропоновано розглядати з боку трьох підходів: як нематеріальні об'єкти (виключно немайнова природа), як нематеріальні речі (подвійна природа - одночасно майнова та немайнова), а також як нові

об'єкти *sui generis*, які неможливо віднести до жодної з вищеперелічених категорій.

Поняття «цифрові активи» мають розглядатися як широке поняття, яке включає у себе будь-що, що існує в цифровому форматі. Це можуть бути не лише криптовалюти, токени, NFC та інші об'єкти, які діють на базі блокчейн-технологій, але й зображення, аудіо- та відеофайли, електронні файли, бази даних, веб-сайти, інтернет-контент, цифрові моделі, цифрові товари, доменні імена, IP-адреси, цифрові документи тощо [6, с. 9].

Отож, виникла реальна необхідність здійснити детальний огляд кожного із понять у сукупності та окремо з метою уточнення змісту, а також з метою проведення чіткого розмежування. Завдяки різноманітним методам, зокрема методам правового аналізу, дедукції та індукції, які дозволяють всебічно дослідити сутність кожної із категорій, стає можливим визначити їхні характерні ознаки та встановити конкретні відмінності між ними. Доктринальні положення сприятимуть систематизації знань та розробці на цій основі узагальнюючих висновків.

Разом з тим, самі віртуальні активи як новітні явища також зазнали еволюційних змін. Достовірно відомо, що період цифрових технологій зумовив поступове розширення змісту цього поняття і, закономірно, вплинув на зміну наукових підходів. Спочатку вони ототожнювалися виключно з криптовалютою Bitcoin, яка найпершою почала функціонувати на просторах інтернет-ресурсів, згодом – з іншими видами криптовалют, а в подальшому зміст розуміння розповсюдився на інші віртуальні об'єкти [7, с. 184].

Сучасні підходи спрямовані на розробку єдиного розуміння віртуальних активів як сукупності різних явищ, які об'єднані спільними ознаками. Віртуальні активи тепер - це не тільки криптовалюти, але й токени, цифрові права та інші форми активів, що можуть функціонувати на базі блокчейн-технологій. Тобто такий перелік не є вичерпний і в силу того, як будуть розвиватися технології, він буде доповнюватися іншими об'єктами.

Грицай С.О. під віртуальними активами пропонує розуміти нематеріальні блага, яким притаманна спільна ознака – існування у вигляді інформації в електронному вигляді [8, с. 248].

На думку Уткіної М.С, вони є видом економічних ресурсів (активи), які представлені у цифровому вигляді, знаходяться у розподіленому реєстрі, забезпечуються криптографічними методами та використовуються для здійснення різноманітних цивільно-правових операцій [9, с. 4].

А, наприклад, Максимів Л.М. та Ісаєв А.М. розглядають віртуальні активи як нематеріальні об'єкти цивільних прав, яким притаманні такі специфічні ознаки як самостійність та грошово-вартісний зміст [10, с. 289].

Чи можуть віртуальні активи визнаватися грошима? Це питання одночасно складне та неоднозначне. Крім того, воно дуже важливе, оскільки від того, яким чином будуть сприйматися віртуальні активи, залежить їх місце в системі обігу цивільних об'єктів та правове регулювання відносин.

Болдирев В.М. та Іващенко П.А. підтверджують вищезазначене і додають, що для забезпечення обігу та виконання зобов'язань важливо встановити можливість встановлення застави або обтяження на віртуальні активи, в аспекті спадкування - чи входить актив до складу спадщини і яким чином можливо отримати доступ спадкоємців до успадкованих віртуальних ключів, щодо деліктів і безпідставного збагачення - який застосувати закон та як довести право власності, для NFT - чи переходить інтелектуальна власність разом із токеном тощо [11, с. 167].

Більшість науковців вважають, що віртуальні активи не є грошима в їх традиційному розумінні. Як приклад, Черевко К.О. зазначає, що «віртуальна валюта», «криптовалюта», «віртуальні активи» не мають фізичної форми, не «прив'язані» до жодної держави та не є валютними цінностями в трактуванні вітчизняного законодавства, внаслідок чого вони не можуть визнаватися грошима або прирівнюватися до них [12, с. 227].

Марачук А.В. та Шулепова О.О. звертають увагу на суперечливу позицію Національного банку України, відповідно до якої банк хоча і визнає

можливість конвертації криптоактивів на реальні грошові кошти, водночас, він категорично заперечує визнання їх законними платіжними засобами [13, с. 386].

Якщо ж ознайомлюватися з іншим підходом до цього розуміння, то Радінська В.О. у своїх наукових роботах наголошує на фінансово-правовій природі віртуальних активів, що аналогічна звичайним коштам. Правниця, зокрема, проводить аналіз функцій грошей в аспекті криптовалют, основними показниками яких є: міра вартості, засіб накопичення, засіб обігу, засіб платежу та «світові гроші».

Узагальнюючи такий підхід, Радінська В.О. приходить до висновку, що віртуальні валюти мають такі ж самі ознаки що і гроші, тому в майбутньому вони стануть новою валютою посткапіталістичної системи, з огляду на таке:

- 1) криптовалюти можуть виконувати функцію міри вартості, оскільки підлягають вартісній оцінці;
- 2) вони здатні зберігати частину отриманих доходів для майбутнього використання, тим самим виконують функцію засобу накопичення;
- 3) віртуальні активи беруть участь у процесі обігу цивільних об'єктів;
- 4) їм притаманна функція засобу платежу, позаяк вони здатні здійснювати розрахунки;
- 5) віртуальні активи, особливо криптовалюти, у переважній своїй більшості мають транскордонний характер, тому функція «світових грошей» також може бути реалізована [14, с. 155].

Такі суперечливі позиції є взаємовиключними, що, своєю чергою, значно ускладнює формування єдиного підходу до розуміння сутності віртуальних активів та їх співвідношення із класичною формою грошових коштів.

Таким чином, ототожнення віртуальних активів із традиційними грошима є спірним питанням. Крім того, якщо спочатку мало місце ототожнення віртуальних активів з криптовалютою, то сьогодні такий підхід не буде відповідати сучасним реаліям, через що більшість доктринальних

розробок початку 2000-х років, потім періоду з 2010 по 2020 рік, вже встигла застаріти. Із позитивного боку, їхня наявність допоможе майбутнім вченим в аспекті дослідження історичного становлення цього поняття для формування нових уявлень про правову природу віртуальних активів. Це ще раз підтверджує актуальність проведення дослідження з цієї теми та формування власного аналітичного бачення розв'язання проблемних питань.

Зміст цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних об'єктів, насамперед, обігу віртуальних активів, ще також остаточно не сформований. Цифрові об'єкти, самі по собі, є специфічними, тому й цивільно-правові відносини не є типовими для цивільно-правового регулювання. Дослідження повинно ґрунтуватися на комплексному аналізі особливостей суб'єктів, об'єктів та змісту цих відносин, а також на правовому оцінюванні норм, які їх регулюють.

Порівнюючи місце таких цивільно-правових відносин, доктрина виділяє дві основні концепції, а саме: одні науковці вважають, що цивільно-правові відносини у сфері обігу цифрових об'єктів мають бути виділені як окремий вид, а інші вважають, що вони повинні входити до складу існуючих правових категорій. Це, зокрема, можуть бути відносини у сфері авторського права, наприклад, щодо створення нових об'єктів у цифровому просторі, зобов'язального права, де існує обов'язок щось вчинити або утриматись від певних дій, спадкового права та інші.

Проаналізувавши наукову статтю Гулейкова І.Ю., можна дійти висновку, що автор виділяє відносини у сфері обігу цифрових об'єктів як окремий вид цивільно-правових відносин, з огляду на їхній нетиповий об'єкт. Нетиповість, на думку автора, проявляється внаслідок невизначеності та суперечливості правового режиму регулювання [15, с. 39]. Отож, яким чином вони можуть входити у склад інших відносин, якщо повинні мати власне унікальне регулювання?

А, наприклад, Бабецька І.Я. так не вважає. Сене її дослідження у тому, що, незважаючи на цифровий характер об'єкта, сама структура та правовий

режим відносин не є новими для цивільного права, внаслідок чого вони повинні регулюватися в межах вже існуючих відносин [16, с. 145].

Своєю чергою, ця суперечність впливає на законодавче закріплення регулювання, оскільки за першою концепцією вимагається обов'язкове закріплення чіткого законодавчого регулювання шляхом виділення спеціальної глави або книги у ЦК України, тоді як друга концепція такого не вимагає. Ба більше, ця концепція взагалі не вимагатиме окремого регулювання, адже навіщо регулювати те, що вже раніше було належно врегульоване.

Разом з тим, це породжує складнощі в аспекті судочинства та примусового звернення стягнення на віртуальні активи, які з практичного боку демонструють наявні законодавчі прогалини та підтверджують необхідність його вдосконалення. Правова практика є своєрідним «мостом», дві сторони якого одночасно поєднують положення законодавства і доктрини. Він не буде ефективно функціонувати, якщо існують суцільні розбіжності у цій сфері. Така ситуація призводить до ризику порушення прав людини та неможливості забезпечення державою належного захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав особи.

Про важливість впливу доктрини на законодавчу та правозастосовну практику наголошував Стрійський Ю.В., який у висновках до своєї наукової статті зазначав, що доктрина відіграє важливу роль, оскільки її недостатнє наукове обґрунтування або її відсутність призводять до прийняття законодавчим органом схожих законодавчих актів, множинних правок та відсутності системності у законодавстві [17, с. 112].

Таким чином, необхідно розвивати наукову доктрину, розширювати масштаб та підвищувати якість досліджень, які в майбутньому сприятимуть вдосконаленню практичної діяльності.

Відносини у сфері обігу віртуальних активів можуть виникати, припинятися та змінюватися на підставі різноманітних юридичних фактів.

Вчені висловлюють різні позиції щодо них, а також по-різному підходять до їх класифікації, що, власне, і потрібно дослідити у цій роботі.

Враховуючи цивільно-правову природу таких відносин, вони, як правило, виникають переважно із правочинів, найчастіше – це договори, відповідно до яких обидві сторони можуть впливати на зміст та наслідки угоди, а також визначати взаємні права та обов'язки. Крім того, інтенсивна цифровізація та ІТ-технології впливають не лише на форму (більшість з них укладається не в паперовому, а електронному форматі), але й на зміст угоди, доповнюючи їх особливими положеннями, що регламентують порядок проведення цифрових транзакцій, допуску до володіння віртуальними ключами, передачі віртуальних активів іншим особам, тощо.

Віртуальні активи дедалі частіше стають об'єктами цивільно-правових відносин у найрізноманітніших напрямках: від сімейних та спадкових до трудових, корпоративних, деліктних.

Так, наприклад, Сафончик О.І. зазначає, що у сімейних відносинах можуть укладатися шлюбні договори «нового покоління», якими регулюються відносини між подружжям стосовно цифрових речей, віртуальних активів, об'єктів інтелектуальної власності та інших нематеріальних об'єктів, які не мають матеріального втілення [18, с. 85]. Варто додати, що чинне законодавство не забороняє особам укладати інші договори, за допомогою яких сторони мають можливість врегулювати відносини у сфері цивільного обігу цифрових об'єктів.

На думку Жинкіна А., віртуальні об'єкти також можуть входити у склад спадщини, тим самим бути об'єктом спадкових відносин [19].

Судова практика доводить, що вони можуть виступати складовою деліктних правовідносин, а також створювати підстави для цивільно-правової або кримінально-правової відповідальності [20].

Однак, не дивлячись на позитивну динаміку, науковці наголошують, що вітчизняне законодавство не містить чітких норм, які б регулювали особливості цих відносин, а також закріплювали чіткі механізми обігу

віртуальних об'єктів, у тому числі віртуальних активів. Виникає ситуація, коли з одного боку, цей обіг наче і не заборонений законом, однак з іншого - постійно з'являються проблеми, які, не маючи належного правового регулювання, унеможливають ефективне здійснення та належний захист прав учасників відповідних відносин. До того ж, необхідно розробити такий механізм захисту прав учасників, який передбачав би дієві превентивні та відновлювальні заходи у разі незаконного втручання у права осіб або інших правопорушень.

Безпека в цифровому середовищі - це першочергова передумова функціонування безпечної правової держави, яка піклується про захист своїх громадян. Із появою цифрового середовища виникли нові потенційні ризики втрати персональних даних, із якими раніше ніхто не стикався, що, своєю чергою, вимагає від законодавця рішучих кроків в аспекті перегляду правової бази та запровадження відповідних змін.

Разом з тим, Токарева В.О. звертає увагу на формування нової категорії - цифрової ідентичності особи - яка активно застосовується в межах блокчейн-технологій та яка полягає у збереженні на серверах персональних даних особи з метою її наступної ідентифікації у системі. З урахуванням вищевикладеного, автор виділяє право на цифрову ідентичність як особисте немайнове право, яке належить кожній особі в силу її існування [21, с. 221].

При цьому, Дашо Т.Ю. не погоджується із такою позицією, оскільки розглядає право особи на персональні дані у цифровому середовищі в межах гарантій права на приватність, що повністю суперечить вищезазначеному [22, с. 370].

Серед науковців також існує дискусія стосовно того, що саме необхідно розуміти під поняттям «право на захист» у сфері обігу віртуальних активів, які складові воно охоплює, а також який механізм захисту має бути застосований у кожному конкретному випадку.

Так, наприклад, якщо Сидорчук Ю.М. розглядає право на захист виключно як суб'єктивне право, яке притаманне кожній особі, тоді як

Соколов О.М. звертає увагу на існуванні інших концепцій, а саме: розуміння права на захист як правомочності, яке входить у склад суб'єктивного права особи та розуміння права на захист як самостійного права, яке включає у себе не лише особисте суб'єктивне право вимоги, а також передбачає можливість застосовування державою передбачених законом засобів примусу до правопорушника [23, с. 165], [24, с. 164].

На додаток до усього вищезазначеного, правова невизначеність зачіпає сферу примусового звернення стягнення на віртуальні активи та на інші цифрові об'єкти, які можуть мати економічну цінність.

За своєю природою, примусове звернення стягнення є державною гарантією ефективного забезпечення виконання боржниками зобов'язань за виконавчими документами, яке покликане захищати права стягувачів. Без його існування примусове виконання рішень не мало би сенсу, оскільки більшість виконавчих проваджень фактично виконуються завдяки реалізації майна або коштів боржника.

Враховуючи швидкі темпи розповсюдження віртуальних активів серед населення, впровадження такого механізму – це не віддалена перспектива, а конкретна і невідкладна необхідність.

У дисертаційному дослідженні необхідно дослідити усі можливі джерела, які хоча б частково зможуть запропонувати дієві механізми, чим реально допоможуть у розв'язанні цієї проблеми.

Ткаченко А. наголошує, що набрання чинності Законом України «Про віртуальні активи» зобов'яже законодавця вносити зміни до Закону України «Про виконавче провадження», оскільки це є необхідним кроком для забезпечення своєчасного, повного і неупередженого виконання не лише судових рішень, але й рішень інших важливих органів та посадових осіб [25, с. 287].

Ні для кого не є секретом, що Україна взяла євроінтеграційний курс і тепер активно працює над вдосконаленням вітчизняної правової системи,

тому імплементація ефективних практик деяких держав-членів ЄС є для нас у пріоритетом.

Огляд міжнародних джерел та літератури повинен бути комплексним, включаючи аналіз нормативно-правових актів, доктрини, офіційних позицій компетентних та представницьких інституцій, судової практики, аналітичних звітів, рекомендацій, висновків експертів. Застосування порівняльного-правового методу допоможе виявити позитивні та негативні аспекти нашої держави та конкретної держави ЄС, з'ясувати які проблеми не дають обом державам розвиватися, систематизувати отриману інформацію, а також розробити практичні пропозиції щодо можливого покращення вітчизняного законодавства.

Частково міжнародний досвід вже був досліджений українськими науковцями, тому, вважаємо, що його також необхідно враховувати під час проведення цього дослідження.

Як приклад, Самсін Р.І. у своїй роботі розглядав стадії правового регулювання відносин зарубіжних держав у сфері віртуальних активів, які були представлені у звіті Європейської Обсерваторії і Форуму Блокчейна (European Union Blockchain Observatory and Forum) від 2018 року. Автор зазначає, що станом на 2017-2018 роки, в залежності від рівня розвиненості правового регулювання у цій сфері, країни ЄС поділялися на такі, які перебували на одній із трьох стадій, а саме:

Стадія I - країни, в яких законодавчо закріплена пряма заборона на використання віртуальних активів або якщо зовсім відсутнє правове регулювання цих відносин (на той момент – це були такі держави як Австрія, Нідерланди, Португалія, Люксембург);

Стадія II – країни, в яких була розпочата часткова розробка нормативно-правового регулювання, були запроваджені перші зміни до податкового законодавства, а також ті держави, які профінансували та запровадили пілотні проекти, спрямовані на врегулювання відносин у сфері обігу

віртуальних активів (яскравими представниками цієї стадії були - Бельгія, Ірландія, Ісландія, Польща);

Стадія III – країни, в яких вже були запроваджені зміни до законодавства, створені відповідні закони та розроблені єдині державні стратегії щодо їх використання (держави - Франція, Німеччина, Великобританія, Естонія, Кіпр та інші) [26, с. 73].

Станом на 2026 рік ця інформація втратила свою актуальність у зв'язку із прийняттям ЄС Регламенту MiCA та 5-тої Директиви AMLD, якими були запроваджені мінімальні стандарти та вимоги до держав-членів ЄС у сфері обігу віртуальних активів та боротьбі з відмивання коштів.

Таким чином, на сьогодні вже відсутні держави, які перебувають у членстві ЄС і які не мають жодного правового регулювання, оскільки, у такому разі вони повинні користуватися положеннями вищезазначеного Регламенту та 5-тої Директиви AMLD як нормами прямої дії.

Дівісенко Н. (Divissenko N.) у своїй роботі зазначає, що прийняття Регламенту MiCA є своєчасною та перспективною відповіддю на регуляторні виклики, які виникли у зв'язку із швидкозростаючою галуззю – віртуальними активами [27, с. 665].

Вважаємо за потрібне також звернути увагу на важливість запровадження односторонніх та багатосторонніх договорів у цій сфері, адже практика показала, що таких угод вкрай не вистачає.

За умови добросовісного виконання державами своїх зобов'язань (відповідно до принципу *pacta sunt servanda*, закріпленого статтею 26 Віденської конвенції «Про право міжнародних договорів» від 1969 року) двосторонні та багатосторонні договори давно довели свою ефективність щодо регулювання правових відносин [28].

До того ж, в аспекті регулювання відносин у сфері обігу віртуальних та цифрових активів не вистачає міжнародних рекомендацій, декларацій, принципів, висновків або стандартів, спрямованих на гармонізацію законодавств різних держав та забезпечення міжнародної взаємодії.

Щодо особливостей дослідження міжнародної наукової літератури, то у цій дисертації буде проводитися аналіз не всіх держав, які входять у склад ЄС, а лише деяких, конкретно визначених держав, а саме: Німеччини, Франції, Естонії, Литви, Італії, Іспанії, Люксембургу та Португалії. Таке рішення було прийняте у зв'язку із тим, що ці держави мають неоднакове правове регулювання та є взірцем для інших держав, які запроваджують аналогічні зміни до власних законодавств. Крім того, це дозволяє провести детальний огляд особливостей регуляторних підходів, а також дослідити велику кількість наукових джерел з метою кращого поглиблення у суть теми цього дослідження.

Європейська доктрина має бути розглянута за такими основними напрямками:

1) наукові дослідження щодо сутності віртуальних активів, цифрових або віртуальних об'єктів, огляд їх ознак та класифікацій (як приклад, у Франції такими науковцями є Емануель Неттер (Emmanuel Netter), Аврора Шайно (Aurore Chaigneau), а в Італії – Рікардо де Карія (Riccardo de Caria), Кальцолайо Е. (Calzolaio E.));

2) аналіз наукових підходів в аспекті правової природи відносин у сфері обігу віртуальних активів, підстав їх виникнення, зміни та припинення (представники Португалії – Жоао Дуарте Фернандес (João Duarte Fernandes), професор Майстер Цінке (Professor Mestre Zincke), Луїс А. Карвальо Фернандес (Luís A. Carvalho Fernandes), представник Люксембургу – Еміліо Науд (Émilio Naud));

3) оцінка правових механізмів звернення стягнення на віртуальні об'єкти та віртуальні активи (якщо, звичайно, такий існує в межах цієї держави), доктринальні рекомендації та пропозиції щодо його введення в дію або вдосконалення (вчені Естонії – Владислав Лінко (Vladislav Linko), Даніель Моппель (Daniel Moppel), вчені Німеччини – Кемп Б. (Kemper B.), Тауфманн Дж. (Taufmann J), Дж. Фернер (J. Ferner));

4) дослідження особливостей здійснення захисту віртуальних активів та огляду доктринальних позицій щодо цього (представник з Литви – Артур Доржинкевич (Artur Doržinkevič), представник з Іспанії – Луїс Хіменес Родрігес (Luis Giménez Rodríguez)).

Варто зазначити, що тут перераховані не всі науковці, адже охопити всіх вчених в одному переліку - неможливо.

Якщо, наприклад, німецькі дослідники розглядають віртуальні активи крізь призму «фінансових інструментів», то іспанські вчені описують їх як нематеріальні блага.

Не однаково держави регулюють моменти виникнення, зміни та припинення віртуальних відносин. Як приклад, доктрина Португалії та Литви поєднують їх з різноманітними юридичними фактами, які, своєю чергою, підлягають розгорнутій класифікації. При цьому, Литва виділяє адміністративні акти як особливий вид юридичних фактів, тоді як науковці Португалії такого не виокремлюють.

В аспекті звернення стягнення Франція дозволяє проводити таку процедуру, яка більш детально описується у літературі, тоді як Італія взагалі заборонила накладати арешти та реалізовувати віртуальні активи, тому і не дивно, що доктрина не містить жодних належних чином охарактеризованих механізмів.

Відповідно до наукових концепцій Естонії захист віртуальних активів здійснюється за аналогією із майном, у той час як Люксембург здійснює захист за принципом нематеріальних об'єктів, які захищаються відповідно до Регламенту MiCA.

У своєму дослідженні Марк Ван Гекке (Mark Van Hoeske) та Франсуа Ост (François Ost) підтверджують важливість доктрини для законодавчих нововведень, зазначаючи при цьому, що вона повинна виконувати два основних завдання, а саме: опис і систематизацію права [29].

Крістіан Тіммерманс (Christiaan Timmermans) наголошує на важливості доктрини для формування судової практики в межах ЄС. На його думку,

доктрина та судова практика постійно перебувають у «непрямому діалозі» між собою, який проявляється у її впливі на суддю під час формування ним того чи іншого рішення, але, при цьому, суддя не повинен на неї посилатися і відмічати автора [30, с. 378].

Для більшості держав-членів ЄС судова практика відіграє важливу роль, оскільки може тлумачити норми законів та інших нормативно-правових актів. Як приклад, Європейський суд з прав людини, який відповідно до частини 1 статті 32 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод наділений виключним повноваженням розглядати будь-які питання стосовно тлумачення і застосування цієї Конвенції [31].

Отож, якщо судова практика і не має такої ж сили, як наприклад, у державах англо-американської правової сім'ї, проте вона також є важливою, зокрема, і в аспекті обігу віртуальних активів та інших цифрових об'єктів.

1.2. Законодавче регулювання віртуальних активів

З кожним роком цифрові технології все більше і більше охоплюють основні сфери нашого існування: від навчання та дрібних розваг, до складних фінансових операцій, державного управління та безпеки.

Позитивним аспектом такого розвитку є те, що значно зросла якість життя, а також розширились людські можливості в усіх аспектах життєдіяльності. Однак, виникли й негативні наслідки, зокрема: правовий простір України виявився застарілим для таких інновацій, через що з'являлися правові колізії та спори.

На сьогодні, ситуація вже змінилася, позаяк стрімкі зміни сприяли виникненню нових об'єктів цивільних прав - віртуальних активів - які, хоча і не мають звичної для суспільства матеріальної форми, але все одно можуть бути предметом власності. Їхня особлива форма зумовлює виникненню особливого законодавчого регулювання, що здійснюється як на національному, так і міжнародному рівнях.

Найважливішим нормативно-правовим актом, який має найвищу юридичну силу на національному рівні, є Конституція України. Конституція не виділяє окремої статті щодо регулювання віртуальних активів, однак стаття 41 закріпила право кожної особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (на віртуальні активи також поширюється інститут приватної власності, однак зі своїми особливостями). Окрім цього, Конституція закріпила у статті 55 право кожної особи на судовий захист (у випадку порушення законних прав особи) та інші статті, які опосередковано можуть впливати на суспільні відносини в цій сфері [32].

Загальне законодавче регулювання віртуальних об'єктів, насамперед, передбачене Цивільним кодексом України (далі - ЦК України). Частина 1 статті 177 ЦК України визнає нематеріальні блага об'єктами цивільних прав, а частина 2 цієї ж статті передбачає можливість існування таких об'єктів у цифровому середовищі, окрім цього від 03.09.2023 року кодекс було доповнено статтею 179¹, яка закріпила на законодавчому рівні поняття цифрової речі та особливості її правового режиму [33].

Порівняно з іншими об'єктами, на які поширюються цивільні права, поняття «віртуальні активи» та «віртуальна валюта» закріпилися в правовій сфері нашої держави чи не найперші, однак повноцінний режим використання та порядок регулювання все ще залишаються на етапі становлення.

У 2018 році Кабінет Міністрів України вперше оприлюднив проєкт розпорядження, який мав назву «Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів». За цим проєктом віртуальними активами визнавалися будь-які записи в рамках розподіленого реєстру записів у формі даних, використання яких призведе до отримання економічних вигід у майбутньому, а віртуальна валюта - цифрове представлення вартості, яке не випущене чи гарантоване центральним банком або державним органом, не обов'язково прив'язане до законодавчо

закріпленої валюти та не має юридичного статусу валюти чи грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну, і яке може передаватися, зберігатися та торгуватися в електронному вигляді [34]. На жаль, ані цей проєкт, ані наступні схожі проєкти так і не були прийняті, однак вони стали основою для майбутніх дискусій.

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» прийнятий від 06.12.2019 року став інноваційним. Перш за все, він наблизив Україну до членства в Європейському Союзі, оскільки боротьба із корупцією є однією із вимог членства, а також вперше на законодавчому рівні закріпив поняття «віртуальний актив». Відповідно до пункту 13 статті 1 цього Закону під віртуальним активом необхідно розуміти цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [35].

15 березня 2022 року Президент України підписав Закон України «Про віртуальні активи», однак, ще не набрав чинності, оскільки не набрали чинності зміни до Податкового кодексу України. Законом легалізується ринок віртуальних активів, запроваджується комплексне регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з обігом віртуальних активів в Україні, визначаються права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обігу віртуальних активів [36].

Незважаючи на очевидний прогрес у правовому регулюванні, національне законодавство все ще характеризується низкою недоліків. До них належать відсутність ефективних механізмів фінансового моніторингу, недостатня інтеграція з податковою системою та брак процедурних інструментів у межах виконавчого провадження, таких як реалізація механізмів звернення стягнення на віртуальні активи.

Легалізація ринку віртуальних активів, а також комплексне регулювання правовідносин у цій сфері, сприятиме розвитку цифрової економіки та

залученню інвестицій в економіку України, однак умова щодо змін податкового законодавства є ризикованою та складною в нашій ситуації, тому набрання чинності відкладається.

Особливістю цього Закону є те, що сфера його застосування визначається вичерпним колом правовідносин, які передбачені у статті 2, а також те, що в його основі закладені актуальні міжнародні стандарти щодо регулювання операцій із віртуальними активами, які запроваджує Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (FATF).

Також варто додати, що в літературі та на практиці вживають як тотожні поняття такі терміни: «віртуальна валюта», «цифрові активи», «криптовалюта», «криптоактиви», однак це є помилкою. Ушинкіна О.А. акцентує увагу, що «віртуальна валюта» та «цифровий актив» не є тотожні: «цифровий актив» - значно ширше поняття, яке охоплює усі можливі активи, зокрема віртуальні валюти, токени, коїни та інші [37, с. 74].

Так само і криптоактиви - поняття ширше за криптовалюту, оскільки включає в себе криптовалюту, віртуальні токени та цифрові валюти центральних банків [38, с. 2]. В основі всіх криптоактивів лежить особлива технологія - блокчейн (тобто структурована база даних, «ланцюжок блоків», де кожен блок взаємопов'язаний із попереднім) [39, с. 74].

Окрім вищезазначених нормативно-правових актів, на національному рівні можна виділити й інші закони, які б опосередковано регулюють відносини в сфері віртуальних активів.

Так, наприклад, можна виділити Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 року, який закріплює вимоги щодо електронної ідентифікації осіб, засобів електронного підпису, надання електронних довірчих послуг, встановлює права та обов'язки суб'єктів відносин, тощо [40]. Завдяки цифровій ідентифікації особа має змогу підтверджувати свій статус та накладати електронні підписи (наприклад, через Дія.Підпис, Mobile ID, Bank ID). У цифровому середовищі це особливо актуально, оскільки вона надає можливість особі швидко,

безпечно та без усіляких зайвих витрат здійснювати юридично значущі правочини. Таким чином, без цього Закону повноцінне законодавче регулювання відносин у сфері віртуальних об'єктів було б неможливе.

Варто зазначити, що актуальним у цифровому просторі залишається питання щодо правової безпеки та захисту від будь-яких незаконних дій з боку інших осіб. Особливо це стосується сфер пов'язаних із персональними даними, конфіденційною інформацією, електронною комерцією, наданням різних цифрових послуг, укладанням контрактів і тд. Відсутність особистої участь фізичної особи, використання цифрових активів без прив'язки до територіальних об'єктів, автоматизоване виконання зобов'язань - все це створює нові виклики для держави.

Правовий механізм України щодо захисту прав людини у цифровому середовищі тільки-но починає формуватися, тоді як ЄС активно застосовує різні механізми альтернативного вирішення спорів. У залежності від того, з приводу чого виник спір, залежить те, який орган розглядатиме цю справу, наприклад: Центральноевропейський апеляційний центр (Central European Appeals Hub) розглядатиме справи щодо порушення статті 3(h) Закону «Про цифрові послуги» або порушення умов використання онлайн-платформ держав-членів ЄС [41].

Як вже раніше зазначалося, законодавче регулювання відносин щодо управління віртуальними об'єктами тісно пов'язане із інтелектуальною власністю, тому вони також можуть стосуватися вимог Закону України «Про авторське право і суміжні права» прийнятого від 01.12.2022 року [42].

Податкове законодавство України наразі не має окремих положень щодо оподаткування віртуальних активів, однак це не означає, що сплата податків не здійснюється взагалі. З метою вирішення цього питання ДПС України надала податкову консультацію № 4217/ІПК/99-00-24-03-03 ІПК від 05.08.2025 року, відповідно до якої на всі операції з криптовалютою здійснюється оподаткування на загальних нормах, передбачених Податковим кодексом України [43].

На відміну від України, держави ЄС мають набагато розвиненішу і обширнішу законодавчу базу із регулювання відносин у сфері віртуальних об'єктів, зокрема віртуальних активів. Це, своєю чергою, зумовлено потребою гармонізації законодавства в межах Союзу.

Так, наприклад, у 2023 році Європейський парламент прийняв історичне рішення для ринку криптоактивів, схваливши нові загальні правила нагляду та захисту прав споживачів щодо криптовалют - Markets in Crypto assets (MiCA).

Регламент MiCA або (Регламент про ринки крипто-активів) - це комплексний нормативно-правовий акт ЄС, прийнятий для створення єдиного правового поля для регулювання ринку криптовалют та інших віртуальних активів у країнах-членах ЄС.

Також, вищезазначений регламент окреслює правові засади обігу криптоактивів та запроваджує обов'язкову реєстрацію постачальників послуг з обігу віртуальних активів [44].

Віртуальні активи, які підпадають під MiCA, і фінансові інструменти в цифровій формі, які підпадають під існуюче регулювання цінних паперів (наприклад, Директива про ринки фінансових інструментів (MiFID)). Закон ЄС про цифрову операційну стійкість (DORA) і пілотний режим DLT забезпечують правову основу для торгівлі та розрахунків за іншими цифровими активами в рамках MiFID II (набув чинності з 2018 року), сприяючи транскордонній експансії та пом'якшуючи регуляторний арбітраж [45].

Завдяки вищезазначеним досягненням ЄС стає найбільшим у світі ринком із законодавчою та регуляторною ясністю для цифрових активів. У 2023 році ЄС представив кілька пропозицій щодо посилення захисту від відмивання грошей, включаючи створення нового органу під назвою Управління з протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (AMLA) [46]. Багато з цих пропозицій зараз перебувають у розробці і, за

умови обговорення, працюють над укладенням угод про співпрацю із міжнародними партнерами [47],[48].

ЄС, як член Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), дотримується правил подорожей [49, с. 5].

Проаналізований Регламент переказу коштів (TFR) має на меті зобов'язати збирати всю інформацію про транзакції, незалежно від розміру, з крайньою межею у 1000 євро для гаманців із самостійним розміщенням. МіСА вимагає, щоб CASP дотримувалися правил KYC та AML, проводячи посилену комплексну перевірку для клієнтів із країн з високим ризиком. Тут важливо уточнити, що ці заходи захисту від відмивання грошей не є крипто специфічними, і що TFR застосовується виключно до постачальників послуг, а отже, прямо виключає зобов'язання для постачальників апаратного та програмного забезпечення або постачальників гаманців із самостійним зберіганням, які не мають контролю над криптоактивами.

Таким чином, AML та KYC залишаються ключовими елементами майбутніх правил. МіСА в цілому підтримує регуляторні та технічні пісочниці. У 2023 році ЄС запустив Європейську регуляторну пісочницю блокчейну, яка працюватиме протягом трьох років і включатиме когорти з 20 варіантів використання блокчейну [50].

Окремі держави-члени ЄС, такі як Німеччина, Франція, Естонія, Литва, Італія, Іспанія, Португалія, Люксембург, мають різне регулювання правового статусу віртуальних об'єктів.

Однією з перших країн Європи, яка на національному рівні визнала віртуальні активи як об'єкти правового регулювання, визначивши їх у межах фінансового законодавства та адаптувавши традиційні категорії приватного права до цифрової економіки - є Німеччина. Законодавча база країни забезпечує чітке правове регулювання у сфері криптоактивів, механізми контролю з боку державних органів, а також базу для їх цивільно-правового обігу.

Відповідно до параграфу 1 розділу 11 Закону Німеччини про банківську діяльність (Kreditwesengesetz, KWG), криптоактиви визначаються як: «Цифрове зображення вартості, яке не було випущене або гарантоване жодним центральним банком або державною установою і не має правового статусу валюти або грошей, але яке приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну або платежу» [51].

У 2021 році Німеччина запровадила Закон про електронні цінні папери (eWpG), який визнає дійсність токенизованих активів як об'єктів цивільного обігу [52].

На доктринальному рівні, Цукан С.В. підкреслює, що німецька правова модель віртуальних активів не розцінює їх як платіжний засіб, валюту чи іноземну валюту, а також вони не можуть вважатися електронними коштами [53, с. 231]. У рамках Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) – Цивільного кодексу Німеччини - віртуальні об'єкти не визнаються фізичними «речами» (Sachen), оскільки вони не мають матеріальної форми. Проте їх можна кваліфікувати як майнові права (Vermögenswerte Rechte), якими можна володіти, розпоряджатися та передавати у спадщину.

У справі Oberlandesgericht Köln, 11 W 15/24 (2024) визнано, що криптоактиви також підлягають судовому захисту як об'єкти власності [54]. AML-регулювання здійснюється відповідно до Закону про боротьбу з відмиванням коштів (GwG), а суб'єкти, які зберігають криптовалюту, підлягають ліцензуванню [55]. Фіскальні правила встановлюються Міністерством фінансів Німеччини, яке у травні 2022 року видало вказівки щодо оподаткування приросту капіталу при операціях із криптовалютами [56, с. 4].

Таким чином, віртуальні об'єкти в Німеччині мають чітко визначене фінансово-правове визначення як нематеріальні активи, здатні бути предметом угод та власності.

На прикладі розглянемо правове регулювання криптоактивів. У німецькому законодавстві вперше правовий статус криптовалют був

визначений Федеральним управлінням фінансового нагляду Німеччини (нім. Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin)) як фінансовий інструмент відповідно до розділу 1 Закону про банки Німеччини (нім. Gesetz über das Kreditwesen (Kreditwesengesetz - KWG)) [51].

За роз'ясненням BaFin, виданим на той час, криптовалюти охоплюються категорією «розрахункових одиниць (нім. Rechnungseinheiten), які становлять собою найособливішу категорію фінансових інструментів, що не охоплюється законодавством ЄС. Розрахунковою одиницею за банківським законодавством Німеччини, визнається будь-яка одиниця, відмінна від іноземної валюти і законного платіжного засобу, що використовується у взаємних розрахунках та визначається як приватний засіб платежу (нім. private Zahlungsmittel). Такі засоби платежу можуть використовуватися лише у приватних розрахунках за взаємною згодою.

Ще приблизно понад 10 років тому назад BaFin видав додаткове керівництво з криптовалюти, де токени вважались заміниками законного платіжного засобу, бо вони приймалися до оплати на підставі угод приватного права, на відміну від регулювання публічним правом, яке є особливістю офіційних валют.

Перша судова справа щодо криптовалют в Німеччині розглядалася у 2014 році. BaFin звинуватив платформу, на якій здійснювалася купівля-продаж криптовалют, у незаконній діяльності, оскільки, згідно з банківським законодавством Німеччини, компанії, які надають фінансові послуги, зобов'язані пройти спеціальну авторизацію. Оскільки криптовалюта визнавалася BaFin розрахунковою одиницею, що є різновидом фінансових інструментів, тому, виходячи зі змісту Закону про банки Німеччини, криптовалютна платформа повинна була пройти процедуру реєстрації для легітимності своїх операцій [47].

Досвід Німеччини в питанні законодавства щодо криптоактивів був би доцільним та вагомим внеском у запровадженні в українському законодавстві, наприкладі в зобов'язанні пройти спеціальну/обов'язкову

авторизацію/ідентифікацію на платформі або біржі при виконанні будь-яких дій з криптоактивами. Цей досвід може бути адаптований до українських реалій із врахуванням принципу правової визначеності та захисту прав учасників цивільного обігу.

Цифрова ідентифікація відіграє ключову роль у встановленні правосуб'єктності учасників цивільних правовідносин. Засоби електронної ідентифікації, електронні підписи та інші довірчі послуги визначають автентичність та волевиявлення осіб при укладенні договорів онлайн. При цьому відкритим залишається питання про можливість визнання за алгоритмами (наприклад, ІІ-системами) певного обсягу правосуб'єктності.

Цифрова ідентифікація є процесом встановлення особи за допомогою електронних засобів, що забезпечують її унікальність і правову достовірність у цифровому просторі. Відповідно до Регламенту ЄС № 910/2014 (eIDAS), електронна ідентифікація - це «процес, за допомогою якого використовуються дані електронної ідентифікації, що дають змогу ідентифікувати фізичну або юридичну особу» [57].

Правова модель Німеччини у сфері віртуальних об'єктів є системною, послідовною та інноваційною. Основними ознаками цього підходу є: чітке визначення криптоактивів у фінансовому праві; інтеграція токенів у обіг електронних цінних паперів; регуляторна функція BaFin як єдиного наглядового органу; судові визнання приватного ключа як правового титулу володіння; збалансоване податкове регулювання з урахуванням цифрової природи активів.

Дана модель може бути використана Україною як приклад високого рівня юридичної визначеності, особливо у частині реєстрації, AML/CTF-нагляду та захисту прав власності на віртуальні активи.

Франція є однією з перших країн ЄС, яка створила повноцінну систему реєстрації криптовалютних компаній (PSAN - prestataires de services sur actifs numériques), особливо після набрання чинності Закону PACTE (2019 р.). Її підхід ґрунтується на інституціоналізації сектору, захисті споживача

та прозорому регуляторному механізмі через діяльність AMF. Також відповідно до вищевказаного Закону, усі компанії, що працюють з криптовалютами, повинні зареєструватися в AMF (Autorité des marchés financiers) [58].

Регулятором у сфері обігу цифрових активів виступає Autorité des marchés financiers (AMF), що передбачає: добровільну ліцензію, яка надає доступ до банківських рахунків та інвесторів; обов'язкову реєстрацію для AML/KYC відповідності; вимогу до капіталу, кібербезпеки та внутрішнього аудиту; особливий режим для ICO, які зобов'язані опублікувати інформаційний документ (white paper) [59].

Згідно з офіційними вказівками AMF, реєстрація PSAN є обов'язковою для компаній, які пропонують зберігання криптовалют або здійснюють обмінні операції на території Франції [60, с. 1].

Законом № 2019-486 від 22 травня 2019 року (PACTE) внесено зміни до Кодексу грошового і фінансового обігу Франції (Code monétaire et financier), ввівши поняття активів цифрової природи (actifs numériques) [58].

Правовий режим tokenів регулюється Законом PACTE. Закон PACTE вперше в Європі запровадив систему добровільного дозволу AMF (visa facultatif) для проведення ICO. Емітенти повинні надати: інформаційний документ; опис прав, пов'язаних з токенами; оцінку ризиків інвестування [61].

Хоч і дозвіл AMF і не є обов'язковим, він зміцнює довіру інвесторів та дозволяє публічну оферту tokenів на території Франції.

AMF у перекладі з англійської - *Action Message Format*, формат повідомлень про дії - це бінарний формат обміну даними, який використовується у додатках, створених за допомогою мови програмування Action Script. Побудований на основі протоколу Simple Object Access Protocol та використовується переважно для обміну інформацією між Adobe Flash та базами даних. Action Message Format більш економний за трафіком в порівнянні із XML та надає можливість передавати типізовані об'єкти [62].

Компанії, що надають криптопослуги за законодавством Франції у відповідності до Положення щодо боротьби з відмиванням коштів (AML) та фінансуванням тероризму (CTF) адаптовані до рекомендацій FATF, зобов'язані: здійснювати ідентифікацію клієнтів (KYC); фіксувати всі транзакції; повідомляти про підозрілі дії до Tracfin (французький фінансовий розвідувальний підрозділ) [63, с. 184].

Необхідно звернути увагу, що податкове регулювання криптоактивів у Франції диференційоване: для фізичних осіб та для підприємців окремо.

Так, для фізичних осіб: прибуток від продажу криптовалюти обкладається єдиним фіксованим податком у 30% (flat tax); для підприємців – залежно від виду діяльності (професійна чи спорадична).

Починаючи з 2022 року для NFT розглядається можливість класифікації залежно від функції – як твори мистецтва або цифрові сертифікати [64, с. 155]. Рішенням Комерційного суду Нантера від 26 лютого 2020 року Bitcoin було визнано об'єктом майнового права, здатним бути предметом передачі, забезпечення зобов'язань та судового захисту [65]. Це свідчить про судове закріплення правової природи криптоактивів у французькому приватному праві.

Отже, у Франції правове регулювання віртуальних об'єктів поєднує більш жорстку реєстрацію, гнучке ліцензування ICO, AML-комплаєнс і податкову прозорість. Французька модель надає інвесторам та учасникам ринку інституційну передбачуваність при мінімізації регуляторного ризику.

Естонія відома своєю електронною державою, яка була одним із початківців у регулюванні криптовалют. Ще з 2017 року Естонія видавала дві основні ліцензії - на обмін криптовалют та на зберігання (custody). Завдяки простоті реєстрації Естонія привабила тисячі криптокомпаній, але внаслідок тиску з боку FATF у 2021-2022 роках правила значно посилюються [66].

Нові вимоги за законодавством Естонії передбачають:

- реальну присутність компанії в Естонії (офіс, директор, звітність);
- наявність внутрішніх процедур AML;

- перевірку бенефіціарних власників;
- скасування ліцензій компаніям, які не відповідають вимогам [66].

Ці зміни фактично ліквідували «ліцензійний туризм», зменшивши кількість криптовалютних компаній на 80 відсотків [67].

Відповідно до рекомендацій FATF до 2022 року в Естонії використовували термін «віртуальна валюта». Однак, з прийняттям Закону про запобігання відмиванню коштів (AMLA) у новій редакції 2022 року було офіційно закріплено поняття віртуальної валюти (virtuaalvääring) як: «Цифрове зображення вартості, яке не випускається і не гарантується центральним банком або публічним органом, і не має правового статусу валюти, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну, збереження вартості або інвестиції» [68].

Дане поняття відповідає стандартам MiCA та FATF, охоплюючи криптовалюти, utility-токени, stablecoins і NFT, якщо останні виконують платіжну або інвестиційну функцію.

В Естонії регуляторну функцію здійснює Фінансовий інспекторат (Finantsinspektsioon) у співпраці з Центром фінансової розвідки Естонії (FIU Estonia).

До їхніх основних функцій варто віднести:

- реєстрацію та ліцензування постачальників послуг з обігу віртуальних активів (VASPs);
- перевірку структури власності та зв'язків з резидентами третіх країн;
- контроль відповідності AML/CTF-вимогам;
- аудит діяльності провайдерів та їх фактичної присутності в країні [69].

Починаючи з 2022 року усі транзакції з цифровими активами підлягають правилам фінансового моніторингу, а у випадку сумнівних операцій – відправляється повідомлення до FIU, тому Естонія є повністю сумісною з рекомендаціями FATF та Регламентом ЄС 2015/847. До того ж, за неналежне зберігання даних або ненадання інформації про бенефіціарів, передбачено санкції.

Згідно з вказівками Податкового департаменту Естонії (ЕМТА), прибутки від продажу криптоактивів оподатковуються як доходи від приросту капіталу (капітальний дохід) і декларуються, а юридичні особи сплачують корпоративний податок лише в момент розподілу прибутку [70].

Отже, Естонія сформувала цілісну цифрову правову екосистему, яка об'єднує чітке визначення віртуальних активів, прозоре ліцензування, повну сумісність із AML-вимогами та фіскальну відповідальність. Її досвід демонструє, як правова гнучкість та цифрова ідентичність можуть слугувати каталізатором формування національного крипторинку з високим рівнем комплаєнсу.

Італія до впровадження MiCA регулювала діяльність криптовалютних компаній через податкові та фінансові механізми. У 2022 році італійське агентство Organismo Agenti e Mediatori (OAM) запровадило обов'язкову реєстрацію для всіх постачальників криптовалютних послуг [71].

Водночас, Італія не вводила окремого закону про віртуальні активи, покладаючись переважно на фінансове та податкове законодавство.

В італійському законодавстві застосовується визначення «*valuta virtuale*» (віртуальні валюти), що було включене до декрету № 90/2017, яким Італія імплементувала Четверту Директиву ЄС щодо протидії відмиванню коштів (EU Directive 2015/849). Згідно з визначенням: «Віртуальна валюта – це цифрове представлення вартості, яка не випущена та не гарантована центральним банком чи державним органом, не має правового статусу валюти, але використовується як засіб обміну» [71]. Дане визначення майже ідентичне тому, що використовується у регулюваннях ЄС, і охоплює криптовалюту, токени, *stablecoins*.

За регулювання ринку цифрових активів відповідає орган фінансового нагляду CONSOB (Commissione Nazionale per le Società e la Borsa), який контролює діяльність, пов'язану з публічними розміщеннями токенів (ICO), забезпечує прозорість фінансових ринків, формує списки вимог до емітентів, тощо [72, с. 179]. Окрім нього можна ще виділити діяльність Banca d'Italia –

відповідає за стабільність фінансової системи, здійснює загальний нагляд за платіжними системами та OAM (Organismo Agenti e Mediatori) – веде спеціальний реєстр постачальників послуг з віртуальними валютами (PSVA), функціонує під наглядом Banca d'Italia [73].

Італія повністю імплементувала положення П'ятої Директиви ЄС щодо AML/CTF (EU Directive 2018/843) та запровадила обов'язкову ідентифікацію користувачів; моніторинг транзакцій та аналіз ризиків; подання звітності до FIU (Financial Intelligence Unit – UIF Italia).

У 2022 році UIF оприлюднило рекомендації щодо моніторингу транзакцій з участю платформ DeFi та обміну NFT, які можуть становити підвищений ризик [74].

В Італійському цивільному праві прямо не визначено криптоактиви як об'єкти речових прав. Однак, криптоактиви можуть розглядатись як об'єкти майнових прав або прав вимоги, які здатні бути предметом зобов'язальних правовідносин та договорів, відповідно до судової практики та позицій доктрини (зокрема, Elena Napolitano) [75, с. 49].

Отже, Італія дотримується європейського підходу до правового регулювання віртуальних об'єктів: через фінансовий контроль, реєстраційний механізм, жорстке дотримання AML/CTF-вимог і оподаткування цифрового прибутку. Заразом, відсутність спеціалізованого закону про віртуальні активи створює потребу в узгодженні національного підходу з вимогами Регламенту MiCA, який стане обов'язковим для держав-членів ЄС після 2024 року.

Іспанія з 2021 року вимагає обов'язкової реєстрації всіх компаній, які надають послуги обміну або зберігання віртуальних активів, у Центральному банку Іспанії. Паралельно, у 2022 році було ухвалено нормативно-правовий акт про рекламу криптовалют, який зобов'язує компанії погоджувати рекламні кампанії з регулятором (CNMV) [76].

Важливими аспектами є: обмеження щодо реклами криптоактивів; обов'язкове дотримання AML/KYC стандартів; податкове декларування

володіння криптоактивами резидентами Іспанії. Окрім цього, посилися правила щодо реклами криптоактивів: компанії мають за 10 днів повідомити регулятора про заплановану рекламну кампанію та надати опис ризиків [76].

У липні 2021 року було запроваджено обов'язкову реєстрацію постачальників послуг, пов'язаних із криптоактивами (VASP), у Банку Іспанії (Banco de España) [77].

Всі компанії, які, обмінюють криптовалюти на фіатні гроші; зберігають криптоактиви для третіх осіб; здійснюють перекази віртуальних активів - повинні подати документи до спеціального реєстру суб'єктів, що здійснюють діяльність з віртуальними активами (Registro de Proveedores de Servicios de Criptoactivos).

Після імплементації Директив ЄС (4MLD та 5MLD), AML - регулювання крипторинку в Іспанії включає в себе обов'язкову ідентифікацію всіх користувачів криптоплатформ; обов'язок зберігати інформацію про відправника і одержувача; контроль за транскордонними транзакціями (застосовуються також «правила подорожей» представлені від Європейського банківського управління (EBA)) [78].

Іспанія одна з перших країн ЄС, яка встановила чіткі податкові обов'язки для фізичних осіб і компаній, що володіють віртуальними активами.

Платники податків зобов'язані сплачувати податки та декларувати володіння криптоактивами, навіть якщо вони зберігаються за межами країни (форма 721) [79].

В Цивільному кодексі (Código Civil) Іспанії немає прямого визначення криптоактивів як об'єктів власності. Проте судова практика та позиція доктрини (зокрема, Teresa Rodríguez de las Heras Ballell) свідчать про поступове визнання криптоактивів предметом майнових прав [80, с. 9].

Іспанська модель регулювання віртуальних об'єктів має кілька характерних ознак - обов'язкова реєстрація VASP в центральному банку;

чітка податкова звітність; контроль за публічною рекламою криптопродуктів; наближення національного регулювання до положень Регламенту MiCA.

Досвід Іспанії може бути корисним для України в частині запровадження єдиної реєстраційної системи та посилення податкової дисципліни в обігу віртуальних активів.

Португалія довгий час вважалася однією з найсприятливіших країн Європи для криптовалютної діяльності, оскільки до 2023 року не обкладала прибуток від криптовалютних операцій податком для фізичних осіб. Однак у зв'язку з імплементацією стандартів ЄС, законодавство було переглянуто.

Регулятором діяльності у сфері криптовалют виступає Комісія з ринку цінних паперів Португалії (CMVM), яка зобов'язала криптобіржі та провайдерів гаманців реєструватися та дотримуватися вимог AML, відповідно до 5-ї Директиви ЄС щодо боротьби з відмиванням коштів (AMLD5) [81].

Португалія, має унікальну регуляторну пісочницю Technology Free Zone для заохочення розробки та експериментів з новими технологіями [82, с. 11].

MiCA чітко виділяє DeFi з майбутнього регулювання, згідно з пунктом 22: *«Якщо послуги криптоактивів надаються повністю децентралізованим способом без будь-якого посередника, вони не повинні підпадати під сферу дії цього Регулювання»* [83]. Однак, регулювання вимагає кількох досліджень компонентів екосистеми DeFi, децентралізованих протоколів і додатків. Європейське управління з цінних паперів та ринків (ESMA) нещодавно опублікувало звіт «Децентралізовані фінанси в ЄС: події та ризики», в якому інформує про майбутнє MiCA [84, с. 3].

ЄС також прийняв Загальний регламент про захист даних (GDPR), який вважається одним із найповніших законів про конфіденційність і безпеку у світі [85]. Мета регламенту MiCA полягає в тому, щоб регулювання було гармонізовано в усій Європі, оскільки закон є обов'язковим і безпосередньо застосовується в усіх країнах-членах ЄС. Прихильники стверджують, що це дозволяє уникнути фрагментації регулювання, гарантує захист споживачів і

сприяє транскордонному розширенню для CAS, що пом'якшить регуляторний арбітраж.

Європейська регуляторна пісочниця блокчейну призвела до неоднозначних думок. Деякі зацікавлені сторони позитивно відгукнулися про здатність проводити інноваційні експерименти, впроваджувати найкращі практики разом із регуляторними органами та ефективно співпрацювати з органами влади. Однак пісочниця також зазнала критики з боку учасників галузі за вузьке коло дозволених варіантів використання, що призвело до відносно обмеженого кола претендентів. Європейська влада змогла вселити все більшу довіру до теми KYC та AML завдяки видаленню криптовалютних міксерів, наприклад, ChipMixer, які дозволяли відмивати гроші [86].

Серед інших результатів - зростання внутрішніх інвестицій до ЄС з боку міжнародних компаній, що займаються цифровими активами, що є ранніми ознаками активного розвитку ринку. Починаючи з червня 2024 року, із застосуванням першого з двох етапів впровадження Регламенту про ринки криптоактивів (MiCA) у всіх державах-членах ЄС (ЄС), ЄС вперше запровадив гармонізовану нормативну базу, а також супровідні паспортні права для постачальників послуг ринку криптоактивів, що впливає як на традиційні установи фінансового сектору, так і на нових гравців, що з'являються в крипто-екосистемі [87].

Станом на кінець 2024 року другий етап MiCA, а отже, і MiCA в цілому, безпосередньо застосовується по всьому ЄС. З першим етапом впровадження MiCA, положення Розділів III та IV MiCA, що регулюють дозвіл та нагляд за обома: (i) криптоактивами, які спрямовані на підтримку стабільної вартості шляхом посилення на кілька валют, які є законним платіжним засобом, один або кілька товарів, один або кілька криптоактивів, або кошик таких активів (токени, що посиляються на активи, або ART); і (ii) криптоактиви, які призначені в першу чергу як платіжний засіб і які спрямовані на стабілізацію їх вартість, посиляючись лише на одну фіатну валюту (токени електронних грошей або EMT), стали застосовними. Другий етап впровадження активував

інші елементи MiCA, що регулюють криптоактиви, крім ART та EMT, та щодо постачальників, які пропонують послуги криптоактивів, які називаються постачальниками послуг криптоактивів (CASP). Кілька пунктів законодавства другого рівня (делеговані акти) були або підготовлені Європейським органом з цінних паперів та ринків (ESMA), регулятором та наглядачем фінансових ринків ЄС, як остаточні проекти, або вже були видані Європейською комісією в грудні 2024 року, щодо таких питань, як власні фонди та кваліфіковані вимоги до холдингу, програми стрес-тестування та політика винагороди емітентів ART та EMT.

До загального застосування MiCA у всіх державах-членах ЄС постачальники послуг щодо віртуальних активів підлягали наглядовому режиму відповідно до їх чинного національного законодавства.

У Люксембурзі національний законодавець запровадив режим постачальника послуг віртуальних активів (VASP) під наглядом органу фінансового сектору, а саме – Комісії з нагляду за фінансовим сектором (CSSF), що ще з 2019 року регулює діяльність постачальників послуг, пов'язаних із віртуальними активами. Законом від 06 лютого 2025 року повноваження CSSF були розширені (наприклад, відтепер цей орган має право накладати адміністративні стягнення у випадках порушення вимог Регламенту ЄС 2023/1114) [88].

Провайдери віртуальних послуг повинні обов'язково зареєструватися в CSSF, дотримуватися вимог AML та проходити перевірку на відповідність міжнародним стандартам. Люксембург активно адаптується до Регламенту MiCA, а також бере участь у розробці стандартів цифрових активів у межах ЄС.

Суб'єкт господарювання, який планує надавати послуги з віртуальних активів у Люксембурзі, зобов'язаний заздалегідь зареєструватися в CSSF. З набуттям чинності MiCA режим VASP більше не доступний для першої реєстрації. Станом на кінець 2024 року постачальники послуг, які прагнуть здійснювати діяльність з криптоактивів, будуть зобов'язані отримати дозвіл

від свого національного компетентного органу (NCA) як CASP (керований MiCA). Для деяких суб'єктів, які вже підлягають пруденційному нагляду, таких як кредитні установи та інвестиційні фірми, достатньо повідомити свій NCA про свій намір надавати послуги криптоактивів. На відміну від режиму VASP, який є суто національним (Люксембурзьким) режимом, режим CASP надає перевагу загальноєвропейського паспортування діяльності в рамках MiCA.

Постачальники послуг, вже зареєстровані в Люксембурзі як VASP, отримують вигоду від перехідного режиму, що дозволяє розглядати їх як CASP в більшості аспектів до 1 липня 2026 року, після чого вони повинні будуть стати авторизованими CASP. 18-місячний перехідний період, передбачений для люксембурзьких VASP, є максимальним вікном, дозволеним MiCA. MiCA дозволяє державам-членам ЄС прийняти перехідний період менше 18 місяців для місцевих постачальників послуг.

На сьогоднішній день 15 держав-членів ЄС зробили цей крок і прийняли шести-, дев'яти-, дванадцяти- або 18-місячні перехідні періоди. Перехідні періоди, які відхиляються між державами-членами ЄС, можуть створити невизначеність для VASP, зареєстрованих як такі, та надання охоплених послуг у кількох державах-членах ЄС. Заява, опублікована ESMA 17 грудня 2024 року, уточнює, що перехідний період кожної держави-члена ЄС застосовуватиметься лише до надання охоплених послуг, що надаються у відповідній державі-члені ЄС [89].

Наприклад, суб'єкт господарювання, який зареєстрований як VASP і шукає дозвіл MiCA як CASP у першій державі-члені ЄС з 12-місячним перехідним періодом, а також обслуговує клієнтів у другій державі-члені ЄС з шестимісячним перехідним періодом, повинен вжити заходів для забезпечення дотримання в будь-який час чинного законодавства держави-члена ЄС з коротшим перехідним періодом. Зокрема, якщо дозвіл як CASP надається в першій державі-члені ЄС лише після закінчення перехідного періоду у другій державі-члені ЄС, суб'єкт господарювання не зможе

надавати послуги криптоактивів клієнтам у цій другій державі-члені ЄС, поки він не отримає свій дозвіл як CASP і не зможе покладатися на паспорт, наданий відповідно до MiCA.

У своїй заяві ESMA нагадує НКА по всьому ЄС підтримувати ретельну картину транскордонної діяльності тих постачальників послуг, які подають заявку на отримання статусу CASP, та брати участь у ранньому та постійному діалозі зі своїми колегами у відповідних юрисдикціях, щоб пом'якшити ризик збоїв у наданні послуг, які можуть завдати шкоди клієнтам таких постачальників послуг. До набрання чинності другою частиною, і як це передбачено MiCA, три європейські наглядові органи (ESA): Європейський банківський орган (EBA), Європейський орган страхування та професійних пенсій (EIOPA) та ESMA – опублікували набір спільних керівних принципів для сприяння послідовному застосуванню MiCA по всьому ЄС [90].

Керівні принципи мають на меті полегшити узгодженість нормативної класифікації криптоактивів, відзначаючи, що MiCA не застосовується до криптоактивів, які є унікальними та не взаємозамінними з іншими криптоактивами; або які кваліфікуються як фінансові інструменти, депозити, страхові та пенсійні продукти або подібні продукти, які підпадають під сферу відповідної галузевої правової бази.

Керівні принципи включають стандартизований тест для класифікації криптоактивів, а також шаблони, які учасники ринку повинні використовувати при передачі регуляторної класифікації криптоактивів до відповідних NCA. У контексті повного набрання чинності MiCA та різкого зростання вартості певних криптоактивів у листопаді 2024 року ESMA випустила попередження 13 грудня 2024 року, підтвердивши невід'ємний ризик інвестування в криптоактиви та нагадавши інвесторам, що гарантії, надані MiCA, менш великі, ніж для традиційних інвестиційних продуктів [91].

Порівнюючи MiCA з рамками, що регулюють надання традиційних інвестиційних послуг, ESMA, зокрема, зазначає, що: криптоактиви не

повинні покриватися схемою компенсації інвесторам, і, отже, інвестори стикаються з ризиком повної втрати, якщо CASP не зможе повернути їм криптоактив; MiCA не вимагає від усіх постачальників послуг криптоактивів збирати інформацію про клієнтів, щоб оцінити їхню здатність розуміти продукти криптоактивів, якими вони хочуть торгувати; постачальники послуг криптоактивів не зобов'язані періодично повідомляти клієнтам про криптоактиви, які вони мають від імені клієнтів, з їх оновленою або поточною вартістю; і вищезазначений перехідний період може залишити інвесторів без деяких ресурсів захисту інвесторів, наданих MiCA, до отримання відповідного дозволу CASP як CASP, оскільки відповідно до режиму VASP повноваження NCA можуть бути обмежені дотриманням правил боротьби з відмиванням грошей.

Здійснивши порівняльний аналіз між Україною та окремими країнами ЄС, необхідно підкреслити наступні ключові відмінності:

1. *Загальний підхід до регулювання:* ЄС має більш комплексний підхід до регулювання віртуальних активів, забезпечуючи національне законодавство єдиними стандартами через MiCA. В Україні ж законодавство тільки починає розвиватися.

2. *Ліцензування та нагляд:* В Європейському Союзі процес ліцензування є більш суворим і розвинутим. У таких країнах, як Німеччина і Франція, постачальники послуг з віртуальних активів повинні пройти серйозні процедури сертифікації та виконувати численні вимоги з безпеки та звітності. В Україні законодавство з цього питання не настільки розвинене, і відсутні чітко визначені правила ліцензування для таких компаній.

3. *Захист інвесторів:* У країнах ЄС існують більш сильні механізми захисту інвесторів, зокрема через детальну інформацію про ризики, вимоги до розкриття інформації та механізми компенсацій для користувачів. В Україні ці питання залишаються на стадії розвитку, і більше уваги приділяється захисту прав споживачів у контексті боротьби з шахрайством.

1.3. Віртуальні активи в системі об'єктів цивільних прав

В умовах розвиненої цифровізації економіки та суспільних відносин з'являється новий феномен - віртуальні об'єкти, які відіграють дедалі важливішу роль у майновому обігу, фінансах, творчості, інформаційному обміні.

В ідеології цивільного права під об'єктами цивільних прав розуміють будь-які матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідносини. Поняття «віртуальний об'єкт» не має єдиного правового визначення ні в українському законодавстві, ні в більшості країн ЄС, однак у доктрині сформувалися загальні ознаки таких об'єктів: нематеріальна (цифрова) природа; здатність до використання як об'єкт власності, обміну або платежу; можливість індивідуалізації та технічної ідентифікації (токен, ID); збереження за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій (блокчейн, хмарні сервіси). В одній із справ Верховний суд Нідерландів дійшов висновку, що ключовою ознакою віртуальних об'єктів є їх цінність, а посягання на них є крадіжкою [92].

Загалом, під віртуальними об'єктами варто розуміти - результат цифрової трансформації майнових прав, що виходять за межі традиційної класифікації об'єктів цивільних прав як речей, прав вимоги чи результатів інтелектуальної діяльності. До них можна віднести криптовалюти, токени, NFT, цифрові активи у віртуальному просторі (ігрові предмети, доменні імена, цифрові колекційні об'єкти) тощо. Вчені зазначають, що віртуальні об'єкти утворюють нову підкатегорію об'єктів цивільних прав - цифрові об'єкти, які поєднують елементи інформації, майна і технологічного ресурсу.

David J. Chalmers вважає, що існує істотна різниця між «цифровим» та «віртуальним» об'єктом, а саме: поняття «цифровий» ширше за поняття «віртуальний», оскільки віртуальний об'єкт - стосується лише віртуального середовища, тоді як цифровий об'єкт включає в себе всі форми даних, тому кожен віртуальний об'єкт є цифровим, але не кожен цифровий - віртуальний [93, с. 456].

Нагадаємо, що в українському законодавстві, а саме у ЦК України, відсутнє пряме положення про віртуальні або цифрові об'єкти. У статті 177 ЦК України зазначено, що об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності тощо [33].

Попри відсутність терміна «віртуальні об'єкти», в законодавстві з'являються норми, які їх зачіпають. Так, проєкт Закону України «Про віртуальні активи» (2022 року), що покликаний легалізувати використання цифрових цінностей, містить визначення про віртуальний актив, але не має визначення стосовно віртуального або цифрового активу [36].

Науковці-цивілісти зауважують, що віртуальні об'єкти не можуть бути охарактеризовані як речі у класичному розумінні через відсутність матеріальної форми, однак вони цілком можуть визнаватися нематеріальними об'єктами, які мають економічну цінність і оборотоздатність, тобто визнаватися як «інші майнові блага».

На думку Савчина Р.В., наше законодавство надає віртуальним об'єктам статус блага, а це, своєю чергою, дозволяє ефективно включати їх до цивільного обороту [94, с. 39].

Кирилюк А.В. підкреслює, що існують віртуальні об'єкти, які можуть мати цінність не лише у віртуальному просторі, але й матеріальному, а саме: електронні кошти і файлові сховища [95, с. 546]. Таким чином, вони мають подвійну природу, оскільки існують у нематеріальній формі, але можуть впливати на матеріальна права та майнові інтереси суб'єктів цивільних прав.

Берназ-Лукавецька О.М. висловлює позицію, що розуміння «речі» як об'єкта необхідно доповнити і розуміти під ним не тільки я об'єкт матеріального, але і як віртуального світу [96, с. 30].

Думки українських вчених поступово формують доктрину правової природи віртуальних об'єктів у контексті цивільного права. Дедалі частіше віртуальні об'єкти аналізуються як потенційні об'єкти цивільних прав, що

вимагають як оновлення доктринальних підходів, так і внесення змін до чинного законодавства.

Розвиток цифрових технологій також підштовхнув науковців до визнання факту існування такого нового явища як «право віртуальної власності».

С.Б. Булеца зазначає, що право віртуальної власності варто відрізнити від права інтелектуальної власності, яке можна визначити як специфічний вид права власності, об'єктом якого є віртуальне майно. Крім специфіки об'єкта такого права (яким завжди будуть безтілесні речі, тобто віртуальне майно), це право буде характеризуватися специфікою підстав виникнення, змісту, захисту тощо [97, с. 129]. З огляду на зазначене, дійдемо до висновку, що в українській юридичній науці вже утворено окремий напрям щодо існування самостійного інституту - права віртуальної власності. Цей інститут відрізняється від традиційного права інтелектуальної власності своїм специфічним об'єктом - віртуальним майном, яке не має фізичної форми та існує лише в цифровому середовищі.

На думку Н.О. Горобець, віртуальна власність виникає стосовно віртуальних об'єктів (даних), які мають економічну цінність, є об'єктами товарообороту у віртуальному просторі, не мають матеріальної оболонки, є унікальними, сталими, обігоздатними, розглядаються володільцями як свої речі. Такі властивості, як унікальність, сталість та обігоздатність, дозволяють зараховувати ці об'єкти до інституту права власності [98, с. 54]. Отже, автор стверджує, що віртуальні об'єкти, які відповідають наведеним критеріям, можна розглянути як своєрідну «власність» у віртуальному просторі. Такий підхід, в аспекті речового права, є новим для правового регулювання відносин, пов'язаних із віртуальними активами.

Окремо в юридичній науці постало питання щодо співвідношення права інтелектуальної власності та права віртуальної власності. Зокрема, С.Б. Булеца розмежовує право інтелектуальної власності та право віртуальної власності [97, с. 129].

На думку О.Є. Харитонова, віртуальна власність може бути інтелектуальною, а може і не бути. Водночас право власності, за сучасних умов розвитку інформаційного суспільства, може охоплювати і нематеріальні блага [99, с. 85].

Досить цікавий підхід до розуміння сутності права віртуальної власності на об'єкти пропонує Тимошенко Є.А., вона запропонувала розмежовувати право віртуальної власності на право у реальному світі та право у віртуальному, оскільки у реальному - це, на її думку, є право інтелектуальної власності, а у віртуальному світі – це право не тільки на все те, що перебуває у віртуальному світі та може бути об'єктом правочинів, а й право на нові специфічні об'єкти, такі як доменні імена, веб-сайти, криптовалюти тощо [100, с. 266].

Як вважає К.Г. Некіт, українська концепція права власності не заперечує можливості існування безтілесних речей як об'єктів права власності. Додатковим аргументом на користь можливості впровадження інституту права віртуальної власності є той факт, що в цивільному законодавстві України вже закріплено такий особливий вид права власності, як довірча власність, що має свою специфіку. Убачається, що так само може бути виокремлено ще один особливий вид права власності – право віртуальної власності [101, с. 91].

На проблемність правової природи та правового забезпечення цифрових активів звертає увагу Вендехорст Х. (Wendehorst C.). На думку дослідника, це зумовлено швидкістю технологічного прогресу, а також невизначеними регуляторними сферами між зобов'язальним правом, правом інтелектуальної власності, майновим (матеріальним) правом та рядом імперативних норм більш регуляторного характеру [102, с. 104].

Зарубіжні науковці Я. Кайсто (J. Kaisto), Т. Юутілайнен (T. Juutilainen), Й. Кауранен (J. Kauranen) наводять аналіз, який полягає в тому, що концепція права власності часто використовується у вузькому значенні, коли лише рухомі або нерухомі речі можуть бути об'єктами цього права. Хоча поняття

речі не має загального визначення в законодавстві, зазвичай, його розуміють як індивідуально визначений матеріальний об'єкт, що може бути предметом людської юридичної влади. На відміну від цього, поняття власності визначається на рівні прав, тобто власність складається з майнових прав і охоплює, наприклад, право власності та право користування речі, дебіторську заборгованість й інші вимоги, а також право інтелектуальної власності. Якщо право власності розуміється в традиційному вузькому сенсі, цифрові активи не можуть бути об'єктами цього права, оскільки вони не є матеріальними об'єктами, а отже, не є речами. Проте це не означає, що вони не можуть бути об'єктами права, еквівалентного праву власності, зокрема за аналогією володіння акціями. Більше того, термін «власність» іноді використовується в значно ширшому значенні, без обмеженої прив'язки лише щодо матеріальних об'єктів [103, с. 5, 6].

Як вважає науковець Гулейков І.Ю. специфіка набуття суб'єктивних прав на цифрові активи наближає право інтелектуальної власності до права віртуальної власності. Зокрема, якщо цифровий актив є результатом генерації комп'ютерної програми, то цей об'єкт має правовий режим *sui generis*. Цифрові активи, що згенеровані комп'ютерною програмою, можуть бути як нематеріальними, так і мати матеріальне втілення (наприклад, NFT, токенизовані активи) [104, с. 121].

Таким чином, на доктринальному рівні цивільного права України сформувалися три підходи щодо розуміння віртуальних об'єктів:

1. Як нематеріальні речі – тобто як об'єкти цивільних прав, які не мають фізичної форми;
2. Як об'єкти, які мають цінність не лише у віртуальному просторі, але й матеріальному (дуалістична природа);
3. Як нові об'єкти *sui generis*, що мають особливий правовий режим і потребують додаткового нормативного регулювання.

Вважаємо, що саме третій підхід найбільш наближений до істини.

Не менш важливо дослідити досвід деяких країн ЄС, таких як: Німеччина, Франція, Естонія, Литва, Італія, Іспанія, Португалія, Люксембург, які вже змогли на законодавчому рівні закріпити бачення віртуальних об'єктів в системі об'єктів цивільних прав.

Найпрогресивнішою країною ЄС є Німеччина у питаннях правового врегулювання віртуальних активів, зокрема з точки зору цивільного права. Важливо розмежовувати цивільно-правову природу віртуальних об'єктів та їх фінансову правову регламентацію, оскільки обидві ці сфери є взаємопов'язаними, але мають різні підходи.

У німецькому цивільному праві правовий режим об'єктів встановлюється на основі положень Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) - Цивільного кодексу ФРН. Згідно з параграфом 90 BGB, «річ» (Sache) - це фізичний предмет, а отже, віртуальні об'єкти, як нематеріальні елементи, не підпадають під це визначення [105]. Проте, німецька правова доктрина і практика допускають включення таких об'єктів до категорії майнових прав (Vermögensrechte) або інших правових конструкцій, що допускають обіг.

Особливу роль у формуванні правового розуміння відіграє позиція Федерального управління фінансового нагляду (BaFin), яке з 2020 року визначає криптоактиви як фінансові інструменти, здатні бути предметом операцій, обліку, обміну тощо [106].

У зв'язку з розвитком цифрових ринків у Німеччині, у 2021 році було прийнято Закон про електронні цінні папери (eWpG), який легалізував існування токенизованих активів як повноцінних елементів обігу без паперових сертифікатів. Це дозволяє прямо визнавати токен як об'єкт права, з правом власності, застави, передачі, спадкування [107].

У судовій практиці підтверджено, що суд може визнавати віртуальні активи об'єктом майнових претензій, а прибуток від їх обміну або продажу також підлягає оподаткуванню [108].

Якщо порівняти з Українським цивільним законодавством, зокрема Цивільним кодексом України, який визначає у ст. 179 об'єкти цивільних прав

як речі, дії, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності та інші нематеріальні блага, то можна зрозуміти, що віртуальні об'єкти (криптоактиви, токени, NFT) прямо не фігурують ані в статтях ЦК України, ані в судовій практиці [33].

Наявний Закон України «Про віртуальні активи» від 2021 року визнає віртуальні активи як нематеріальні блага, але не включає їх до системи об'єктів цивільних прав відповідно до ЦК України, що створює прогалину між спеціальним і загальним законодавством.

Отже, Німеччина демонструє системний підхід до інкорпорації віртуальних об'єктів у правову систему через оновлення фінансового і частково цивільного законодавства. Віртуальні об'єкти тут визнаються як майнові об'єкти, що можуть виступати предметом цивільних правовідносин. Україна ж залишається на етапі початкового формування підходу, не забезпечуючи узгодження спеціального закону із загальними положеннями Цивільного кодексу.

Враховуючи досвід Німеччини, на нашу думку в Україні доцільно було внести зміни до ст. 179, 181 ЦК України щодо включення віртуальних об'єктів до категорії об'єктів цивільних прав; визначити їх як майнові права без матеріального носія, що допускаються до обігу; а також передбачити можливість застави, спадкування та інших дій щодо них у загальногалузевому законодавстві.

Легенько В.Ю. акцентує увагу на тому, що саме досвід Німеччини може допомогти Україні наблизити законодавство до рівня ЄС, оскільки вона зарекомендувала себе як один із лідерів у регулюванні віртуальних активів [109, с. 231].

У французькому законодавстві зберігається традиційне бачення об'єктів цивільних прав, у якому домінує поділ на матеріальні та нематеріальні речі. Однак, із прийняттям Закону № 2019-486 від 22 травня 2019 року (РАСТЕ) у Франції вперше було закріплено визначення цифрових активів (*actifs numériques*), що охоплює криптовалюти та токени.

У ст. L.54-10-1 Монетарного та фінансового кодексу (*Code monétaire et financier*) закріплено поняття цифрового активу, як будь-якого нематеріального блага, яке виражається у цифровій формі, створене на основі технології розподіленого реєстру, що може бути передане або збережене в електронному вигляді. Цей підхід дозволяє класифікувати віртуальні об'єкти як нематеріальні речі (*biens incorporels*), які можуть бути об'єктом власності, застави, дарування, спадкування тощо [110].

Окремої уваги заслуговує позиція французької доктрини, яка підтримує визнання цифрових активів як нової категорії майна. Наприклад, Емануель Неттер та Аврора Шайно піддають критиці належність цифрових активів до нематеріальних об'єктів, тому вони пропонують внести зміни до Французького цивільного кодексу [111, с. 8].

У практичному застосуванні, віртуальні об'єкти можуть фігурувати: як об'єкти купівлі-продажу; як заставне майно (особливо у сфері децентралізованих фінансів); як спадкове майно (існує судова практика щодо включення криптоактивів до складу спадщини); як предмет цивільної відповідальності (у разі втрати доступу чи шахрайства).

Також Франція однією з перших серед країн ЄС запровадила реєстрацію постачальників послуг, пов'язаних із цифровими активами, у реєстрі *Autorité des marchés financiers* (AMF). Таким чином, створює підґрунтя для цивільного захисту прав власників таких об'єктів. Окрім цього, Франція, надала чітке визначення цифровим активам; інтегрувала їх у систему цивільного та фінансового права; забезпечила механізми захисту прав власників.

У той же час в Україні, віртуальні об'єкти, зокрема цифрові активи, розглядаються лише в контексті окремого спеціального закону; досі не врегульовано питання про їх спадкування, заставу, охорону права власності; відсутнє поняття цифрового майна, а також залишається актуальною проблема правового визначення криптовалюти, токенів NFT тощо [112, с. 337].

Французький підхід до віртуальних об'єктів демонструє взаємодію фінансового регулювання та цивільно-правової системи, яке дозволяє ефективно захищати інтереси учасників цифрового ринку. Українське законодавство ж потребує глибшої гармонізації норм ЦК України із Законом «Про віртуальні активи», а також розвитку доктринального підходу до поняття цифрового майна.

Враховуючи досвід Франції, Україні доцільно було б, внести зміни до ЦК України із введенням поняття «цифрове майно»; визначити цифрові активи як об'єкти цивільних прав; забезпечити їх захист і оборотоздатність у межах цивільного права.

Естонія вважається одним із засновником цифрової трансформації в Європейському Союзі. У 2017 році країна стала першою в ЄС, яка запровадила державне ліцензування постачальників послуг, пов'язаних із віртуальними активами (Virtual Currency Service Providers) через Естонське управління з фінансового нагляду (FIU).

В Цивільному кодексі Естонії (Tsiviilseadustiku üldosa seadus) віртуальні об'єкти, зокрема віртуальні активи, визнаються як альтернативні засоби платежу, що мають грошову вартість, але не інтегровані у традиційну банківську систему [113, с. 4].

Щодо правової природи віртуальних активів Естонії, то вони не визнаються офіційною валютою, однак юридично можуть розглядатися як майно і тому на них може поширюватися право власності [114].

Естонська правова система визнає розподілений реєстр (blockchain) як допустимий засіб фіксації прав. Деякі приватні нотаріуси вже здійснюють правочини щодо цифрових об'єктів, зокрема щодо NFT або utility-токенів. Законодавство не забороняє використання таких активів як об'єкта зобов'язальних чи речових прав, якщо це не суперечить публічному порядку.

Позиція правників зводиться до того, що цифрові об'єкти можуть розглядатися як *sui generis* форма нематеріального майна (*sundimatu aine*), яка

має бути зафіксована в системі правових об'єктів, однак таке рішення може бути передчасним і потребує детального аналізу [115, с. 11].

Позиція Естонії заснована на нейтральному підході, коли цифрові об'єкти визнаються цінностями, на які поширюються норми майнового права. Це дозволяє забезпечити правовий захист суб'єктів, що володіють такими об'єктами, і сприяє інтеграції цифрової економіки в цивільно-правову систему.

Україна, хоча й має спеціальний закон, не забезпечила системної адаптації Цивільного кодексу до реалій цифрової економіки, що створює прогалини при вирішенні правових спорів, пов'язаних з обігом віртуальних активів.

Для гармонізації українського законодавства доцільно: закріпити в ЦК України поняття «нематеріальний цифровий об'єкт» як окрему категорію об'єктів; врегулювати спадкування, захист права власності, можливість застави та стягнення; інтегрувати блокчейн як технологію доказу виникнення/належності права.

Литва є однією з країн ЄС, яка однією з перших розробила власну правову норму для віртуальних активів та пов'язаних послуг. Уже в 2019 році були затверджені правила ліцензування операторів віртуальних валют, а також AML-регулювання для постачальників послуг зберігання криптовалют і обміну токенів.

Відповідно до доктрини та практики Литовського банку (Lietuvos bankas) віртуальною валютою визнаються некеровані та нерегульовані цифрові гроші, які можуть використовуватися як засіб платежу, але випускаються в обіг та гарантуються установою, відмінною від центрального банку [116].

У пояснювальному листі Банку Литви щодо ICO та токенів (2022), запропоновано диференціацію цифрових активів на: платіжні токени; інвестиційні токени; користувацькі токени. Це дозволяє застосовувати до них

цивільно-правовий режим в залежності від функції токена, аналогічно як до прав вимоги, прав участі або нематеріального блага [117].

У практиці нотаріусів та адвокатів Литви вже існує регламентація спадкування криптоактивів, за умови підтвердження факту володіння приватними ключами та ідентифікації наявності цифрового гаманця.

Литовська податкова служба також визнає віртуальні активи об'єктами, що можуть перебувати у цивільному обігу, і застосовує до них відповідні положення щодо оподаткування майнових доходів.

Литовська правова система, навіть без внесення змін до Цивільного кодексу, змогла створити функціональну правову модель, яка забезпечує цивільно-правову оборотоздатність віртуальних активів. Українське ж законодавство, попри наявність спеціального Закону «Про віртуальні активи», не забезпечує належної інтеграції поняття віртуального активу до системи об'єктів цивільного права.

На нашу думку, для України доцільним було б, врахувати досвід Литви щодо податкової та спадкової кваліфікації цифрового майна; закріпити категорію «нематеріальні цифрові об'єкти» у ЦК України; встановити цивільно-правові механізми переходу права власності (дарування, спадкування, купівля-продаж) на віртуальні активи.

Італія поступово інтегрує цифрові технології у свою правову систему: Комітет Сенату Італії ухвалив поправку про регулювання індустрії блокчейну, відому як «Decreto semplificazioni». Вона вперше покликає регулювати промисловості у сфері блокчейна з боку італійського уряду [118].

Попри позитивні зміни, цивільне законодавство поки що не містить чіткого визначення цифрових активів або віртуальних активів як об'єктів цивільного права. Утім, судова практика та позиція доктрини дозволяють розглядати криптовалюти та інші віртуальні активи як нематеріальні блага майнового характеру.

У 2025 році Комісія з ринку цінних паперів Італії (CONSOB) та Банк Італії опублікували спільне повідомлення, в якому йдеться про необхідність

об'єднання сил для здійснення обліку у фінансовій звітності, розкриття інформації ринку та обов'язкового аудиту у сфері криптоактивів [119, с. 78]. Цей документ важливий тим, що підкреслює посилення регуляторної політики цій у сфері, а також ще раз підтверджує курс Італії на впровадження прозорого правового середовища в сфері цифрових об'єктів.

Підхід Італії до правового регулювання ґрунтується на визнанні економічної природи токенів; функціональній класифікації (платіжний, інвестиційний, utility); готовності до імплементації норм Регламенту MiCA.

Незважаючи на відсутність чіткої категоризації у ЦК України, віртуальні активи активно використовуються у договірному обігу.

Правова система Італії, хоча й не включила поки віртуальні об'єкти до тексту Цивільного кодексу, визнала їх правоздатність у контексті майнового обороту. На практиці суди, регулятори та науковці підтримують ідею інтеграції цифрових об'єктів до системи приватного права.

На відміну від України, де цифрові активи поки залишаються відокремленими у спеціальному законі, Італія створює умови для еволюційного включення таких об'єктів у класичну систему цивільного права, зокрема через функціональні характеристики.

На нашу думку Україні варто було б, врахувати підхід Італії, а також оновити ЦК України шляхом введення категорії нематеріальних цифрових об'єктів та адаптувати положення цивільного, фінансового, податкового права до природи токенів.

Іспанія поступово формує комплексне регулювання цифрових активів, орієнтуючись як на національні підходи, так і на правову модель ЄС. Хоча Цивільний кодекс Іспанії (Código Civil) не містить окремої категорії «віртуальних активів» або «цифрових активів», практика та доктрина визнають включення криптовалют, NFT, токенів тощо до категорії немайнових об'єктів [120].

У 2021 році Іспанія внесла доповнення до Закону про боротьбу з шахрайством (Ley 11/2021), якими: визнано віртуальні активи як об'єкти, що

підлягають декларуванню; зобов'язано громадян повідомляти про наявність віртуальних активів за кордоном; підтверджено, що віртуальні активи можуть бути об'єктами податкового та цивільного обігу [121, с. 164-165].

Правниця Мізерікордія Кавальєр Вергес зазначає, що цифрові активи за своєю природою можуть бути нематеріальним рухомим майном, а також можуть бути предметом привласнення [122, с. 121].

Окрім цього, Національна комісія з ринку цінних паперів Іспанії (CNMV) у своїх роз'ясненнях також визнає криптоактиви об'єктами цивільних прав, на які повинно поширюватися законодавство у сфері податкового та фінансового контролю [123].

Своєю чергою, це формує юридичну основу для включення віртуальних активів до цивільного обігу, зокрема спадкування, застави, дарування, купівлі-продажу тощо.

В Іспанії вже існує судова практика щодо включення криптовалют до спадкової маси (як майно, що має вартість) та визнання зобов'язань у токенах як дійсних цивільно-правових договорів. Таким чином, віртуальні активи фактично використовуються як повноцінні об'єкти правочинів, навіть попри відсутність окремого визначення в Цивільному кодексі Іспанії.

Іспанська модель демонструє фактичне правове включення віртуальних об'єктів до цивільного обороту, базуючись на широкому трактуванні немайнових об'єктів. Навіть без змін до Цивільного кодексу, практика, судові рішення та регуляторні роз'яснення дозволяють визнати такі об'єкти як повноцінні в системі об'єктів цивільних прав.

Аналогічно за підходом Іспанії, українське законодавство формалізовано визнає віртуальні активи, але ще не забезпечує їх повноцінного правового режиму в межах Цивільного кодексу, що суттєво обмежує обіг і захист прав власників.

Правова система Португалії поступово адаптується до цифрових реалій, включаючи правове регулювання криптовалют, токенів та інших віртуальних активів. Посилаючись на Цивільний кодекс Португалії (Código Civil

Português) можна зрозуміти, що він не містить спеціальних норм щодо визначення віртуального активу чи криптовалюти, однак доктрина та судова практика вказують на визнання їх як нематеріального майна, здатного бути об'єктом цивільних прав [124].

Ключовою особливістю Португалії до 2023 року було звільнення доходів від операцій із криптоактивами від оподаткування, що стимулювало їх широке поширення в економіці.

У 2023 році країна впровадила зміни до Державного бюджету, якими запроваджено оподаткування прибутку від цифрових активів; підтверджено, що криптовалюти є об'єктами власності, підконтрольними правилам цивільного обороту; визнано можливість їх успадкування, дарування, купівлі-продажу [125].

Португальська податкова служба (Autoridade Tributária e Aduaneira) у своїх роз'ясненнях вказує, що криптовалюти є майновими цінностями, які не є законним платіжним засобом, але визнаються об'єктами обороту; підлягають оподаткуванню у разі отримання прибутку [126, с. 2].

Фінансова інспекція Португалії також застосовує норми щодо AML/CTF-регулювання до провайдерів послуг віртуальних активів, розглядаючи останні як майно, яким можна розпоряджатися.

Таким чином, правова система Португалії формує підхід до віртуальних активів як майна *suí generis*, що функціонально співвідноситься з іншими нематеріальними благами.

Португальська модель демонструє гнучкий підхід до правової кваліфікації віртуальних активів - без внесення змін до Цивільного кодексу, але з активною роллю податкових, фінансових і правозастосовних інституцій. Такі об'єкти фактично визнані частиною цивільного обороту, що дозволяє реалізовувати повний обсяг прав: володіння, розпорядження, спадкування.

В Україні, натомість, правовий статус віртуальних активів залишається вузько визначеним у спеціальному законодавстві, що не дозволяє ефективно

інтегрувати їх у систему цивільних прав. Українському праву варто переймати функціональний підхід Португалії, ґрунтуючись не лише на класифікаціях, а й на економічній сутності цифрових об'єктів.

Люксембург - одна з провідних юрисдикцій Європи в галузі цифрових фінансів і блокчейн-рішень. Уже з 2019 року ця країна надала правову основу для обороту віртуальних активів, зокрема через прийняття Закону від 1 березня 2019 року, який визнає блокчейн як законний механізм передачі цінних паперів [127].

Щодо цивільного законодавства, то Цивільний кодекс Люксембургу (Code civil Luxembourgeois) не містить окремих визначень понять віртуальних об'єктів чи віртуальних активів, що значно ускладнює їх правове тлумачення та регулювання [128 с. 11].

А ось, наприклад, Комісія з нагляду за фінансовим сектором Люксембургу (CSSF) зробила спробу надати визначення цифрових активів (токенів), під якими варто розуміти цифрові представлення вартості, що можна обмінювати або передавати в цифровому форматі і в основі яких є технології з використанням DLT та криптографії [129].

Регулятор також вимагає ліцензування для Virtual Asset Service Providers (VASPs) і дотримання принципів ідентифікації власників, що фактично прирівнює цифрові активи до інших цивільно-правових об'єктів [130].

За законодавством Люксембургу права на токени, як і на інші об'єкти, можна продавати або купувати через договір купівлі-продажу, обмінювати, дарувати, успадковувати, а також вчиняти інші законні дії щодо їх відчуження та розпорядження.

Люксембурзький підхід характеризується інституційним визнанням віртуальних активів як нематеріальних активів, які мають чіткий функціональний і цивільно-правовий статус. При цьому країна не вносила докорінних змін до Цивільного кодексу, а адаптувала тлумачення чинних положень до цифрової економіки.

На нашу думку для України приклад Люксембургу може стати корисним у плані визнання віртуальних активів як об'єктів цивільних прав через аналогію з нематеріальними речами; закріплення можливості їх передачі, застави, спадкування; інтеграції фінансового і цивільного регулювання.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В СФЕРІ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС

2.1. Поняття та правова природа цифрових активів

Цифровізація суспільства створює нові виклики для приватного права, зокрема у сфері об'єктів цивільних прав. Віртуальні простори, блокчейн, токенізація, NFT, цифрові аватари, об'єкти у метавсесвітах - ці явища формують новий клас нематеріальних елементів, що мають економічну цінність, індивідуальність, оборотоздатність і вже функціонують у межах правовідносин.

В українському цивільному праві під об'єктами цивільних прав розуміють речі, гроші, цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності та інші нематеріальні блага (ст. 177 ЦК України) [33].

Окрім цього, у 2023 році ЦК України було доповнено статтею 179-1, у якій законодавець закріпив поняття цифрової речі, а також особливості їх регулювання. Відповідно до частини першої цієї статті під цифровою річчю варто розуміти благо, яке створюється та існує виключно у цифровому середовищі, а також яке має майнову цінність. Щодо особливостей регулювання, то у частині 2 статті 179-1 передбачено, що до них застосовуються положення як до речей, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі [33].

Речової природи не мають цифрові об'єкти, однак вони беруть участь в обороті, мають вартість, індивідуальні ознаки, часто підтверджені записами в блокчейні або іншій ІТ-інфраструктурі, що дозволяє їх ідентифікувати та контролювати право доступу. Все частіше у правозастосовній практиці виникають питання спадкування криптовалюти, звернення стягнення на токенізоване майно або укладення договорів на цифрові предмети.

У законі України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 №2074-IX передбачено, що віртуальний актив є нематеріальним благом, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. [36]. Проте дана норма не супроводжується змінами до статей 177, 179-1, 181 ЦК України, що призводить до подвійності права.

На сьогодні у діючому ЦК України відсутнє визначення терміну «цифровий об'єкт». Однак, в доктрині йдеться про необхідність визначення цифрових об'єктів як своєрідної форми нематеріальних благ, що мають інформаційну, функціональну та економічну цінність.

У національній цивілістичній науці поступово формується окрема доктрина цифрових об'єктів, які охоплюють як цифрові активи, так і інші види нематеріального майна, що існує в електронному (віртуальному) середовищі. На нашу думку, значний внесок у розвиток даної доктрини зробив І.Ю. Гулейков, який у своєму дисертаційному дослідженні запропонував авторське бачення поняття цифрового активу як нетипового об'єкта цивільного права.

На думку дослідника, цифрові активи – це особливий різновид об'єктів цивільних прав, який відрізняється такими ознаками: неуречевленість (існування виключно у цифровій формі), економічна цінність, інформаційна структура, можливість правового обігу, а також залежність від цифрової технологічної платформи. З урахуванням цього, І.Ю. Гулейков пропонує визначати цифровий актив як форму цифрового блага або інструменту, що може мати правове значення та підлягає обороту в цифровому середовищі, зокрема шляхом правочинів або спадкування [131, с. 28–30].

На думку І.Ю. Гулейкова, поняття «цифровий актив» є ширшим за терміни «цифрова річ» чи «віртуальна річ», оскільки воно охоплює не лише речі в цифровій формі, а й інструменти передачі прав (наприклад, смарт-контракти, токени тощо) [131, с. 30]. Автор звертає увагу на те, що цифрові активи становлять самостійну групу об'єктів цивільного права, оскільки мають характерні властивості, відсутні у традиційних речах або об'єктах

інтелектуальної власності. Вважаємо, що такий підхід має значний потенціал для подальшого правового унормування цієї категорії у цивільному законодавстві України.

Водночас І.Ю. Гулейков не обмежується лише загальним описом правової природи цифрових активів, а також пропонує детальну класифікацію цих об'єктів за п'ятьма основними критеріями: майновим – залежно від їх вартості; аксіологічним – з огляду на цінність для особи або суспільства; функціональним – за метою їх використання; технологічним – за базовими цифровими інфраструктурами (блокчейн, смарт-контракти, DLT); юридичним - за типом правовідносин, у яких вони виступають об'єктом (речові, зобов'язальні, спадкові, корпоративні тощо) [131, с. 64].

Ця класифікація дозволяє структурувати різноманіття цифрових об'єктів і сформулювати уніфікований підхід до визначення їх правового статусу, а отже, й застосування норм цивільного законодавства. Особливої уваги заслуговує розмежування цифрових активів, які є об'єктами речових прав, і таких, що мають інтелектуальний характер або пов'язані з особистими немайновими правами (наприклад, акаунти в соціальних мережах).

Правова природа цифрових об'єктів, на думку І.Ю. Гулейкова, визначається в межах приватноправової парадигми, яка визнає оборотоздатність таких об'єктів за певних умов. Проте, відсутність усталеної термінології та нормативного закріплення відповідного правового режиму створює загрозу юридичної невизначеності. Як наслідок, укладення правочинів із цифровими об'єктами, реалізація прав на них (зокрема спадкових) чи судовий захист таких прав є ускладненими [131, с. 81, 89].

Таким чином, підхід І.Ю. Гулейкова ґрунтується на міждисциплінарному аналізі, в якому поєднуються технічні характеристики об'єктів, їх функціональне призначення та правова природа. Його напрацювання можуть слугувати теоретичною основою для розроблення концепції цифрового об'єкта як окремої категорії в системі об'єктів

цивільних прав, з відповідним правовим режимом, що враховує особливості цифрового середовища.

Щодо технічних характеристик, то Бабецька І.Я. у своїй роботі зазначала, що цифрові об'єкти охоплюються поняттям «цифрові дані», оскільки за своєю природою вони є закодованою інформацією, яка виражається у вигляді числового запису. Враховуючи вищезазначене, вчена наголошує, що такі об'єкти потребують власного правового режиму з урахуванням їх технічної специфікації [132, с. 143].

Науковці-цивілісти поділяють цифрові об'єкти на кілька груп залежно від критеріїв.

Критерії та групи цифрових об'єктів:

1. За способом виникнення:

- оцифровані об'єкти (скановані книги); створені у цифровому середовищі (NFT, токени).

2. За функцією:

- інформаційні (дані, документи); цінні (токени); комунікаційні (акаунти).

3. За майновою природою:

- об'єкти права власності (наприклад, доменне ім'я); права вимоги (токенізовані частки).

Цифрові об'єкти - це абсолютно новий та самостійний вид об'єктів цивільних прав, які не маючи матеріальної природи, можуть бути індивідуалізованими, економічно цінними та оборотоздатними у сфері суспільних відносин, а їх поява спричинила перегляд традиційних підходів до системи об'єктів цивільних прав.

Майданник Р.А. погоджується з концепцією, що цифрові об'єкти, зокрема цифрові речі, можуть розглядатися як об'єкти прав і додає, що вони можуть виступати не лише предметом права власності, але й об'єктом зобов'язальних правовідносин. Він звертає увагу, що ключовими рисами таких об'єктів є те, що вони:

- вони, відображаються та управляються виключно в електронному вигляді;
- можуть бути об'єктами контролю (наприклад, володіння через ключ доступу);
- можуть бути обмінені або відчуженні в електронному вигляді [133, с. 54].

У сучасній українській цивілістиці можна виокремити кілька наукових підходів щодо правової природи цифрових об'єктів:

1) Мічурін Є.О. розглядає їх як інші майнові блага, які мають подвійну природу: з одного боку, вони мають технічну (цифрову) основу, що є кодом; а з іншого – це є благо для споживача, яке існує у певній формі: наприклад, у формі криптовалюти, NFT, відцифрованого малюнку на веб-сайті, цифрового підпису тощо [134, с. 325-326].

2) Як об'єкти права віртуальної власності. Прихильниками цього підходу є С.Б. Булеца, Н.О. Горобець, Еннан Р.Є., на їх думку основна ідея полягає в створенні окремої категорії права на віртуальне майно, відмінну від права інтелектуальної власності. Віртуальна власність на цифрові (віртуальні) може становити проміжну ланку між об'єктами інтелектуальної власності та класичними об'єктами права власності [135, с. 127].

3) Як цифрове майно *sui generis*. Прихильниками якого є Зозуляк О.І., Максимів Л.М., які вважають, що цифрові блага є унікальними об'єктами з огляду на те що можуть мати майновий та немайновий характер, існувати у цифровому середовищі та вільно обертатися у цивільному обороті, якщо інше не буде визначено законом [136, с. 46].

Усі вищезазначені концепції та підходи українських цивілістів свідчать про те, що цифрові об'єкти фактично функціонують як об'єкти цивільних прав, проте нормативне закріплення їх статусу ще не відбулося.

Таким чином, в українській правовій науці формується комплексна позиція: цифрові об'єкти визнаються повноцінними об'єктами цивільного права, які не є речами в класичному сенсі, але можуть виступати цифровими

аналогами речей у правовій системі. Така концепція вимагає змін у цивільному законодавстві, зокрема, введення окремої категорії цифрових речей або цифрових благ із чітким правовим режимом їх оборотоздатності, захисту та правонаступництва.

Отже, ми вважаємо, що основні проблемні питання полягають по-перше, у відсутності чіткого розмежування між цифровими формами інформації та правовими об'єктами; по-друге у невизначеності, чи є цифрові об'єкти «річчю» у розумінні ЦК України; по-третє у відсутності механізму реєстрації, ідентифікації та захисту прав на цифрові об'єкти в загальному приватному праві.

Досвід України, порівнюючи з досвідом країн ЄС, свідчить про активне нормативне осмислення правової природи цифрових об'єктів. У більшості юрисдикцій цифрові об'єкти визнаються майновими благами, що мають нематеріальну природу, проте здатні бути об'єктами власності, правочинів, спадкування та захисту.

Цифрові об'єкти в німецькому правопорядку досліджуються з урахуванням розвиненої доктрини речового права, а також трансформації традиційних правових категорій під впливом цифровізації. Сучасна правова наука Німеччини схиляється до визнання цифрових об'єктів як «цифрових речей» (*digitale Sachen*) або електронних об'єктів, які можуть бути предметом цивільних правовідносин, зокрема власності, оренди, застави тощо.

Згідно з параграфом 90 Цивільного кодексу Німеччини (BGB), річ - це матеріальний об'єкт [137]. Водночас доктрина пропонує нові тлумачення щодо нематеріальних цифрових об'єктів, які можна індивідуалізувати, контролювати, використовувати у господарському обороті та передавати іншим особам.

Армін Салехіан (Armin Salehian) пропонує розуміти цифрові об'єкти (*Digitale Produkte*) не як класичні правові об'єкти, а як гібридні. Це зумовлено одночасним поєднанням у цих об'єктів різних майнових та немайнових ознак [138, с. 79].

Ян Фелікс Гофманн (Jan Felix Hoffmann) зазначає, що такі об'єкти можуть бути віднесені до «абстрактних речей», які хоч і не мають фізичної природи, однак можуть бути предметом права власності [139, с. 134].

Вольфганг Шлаффер (Von Wolfgang Schlaffer), Джуліан Шмейнг (Julian Schmeing), Філіп Кербер (Philipp Kerber) підкреслюють, що цифрові об'єкти у вигляді цифрових активів - це новий тип об'єктів, цифрові представлення вартості, які не випускаються та не гарантуються жодним центральним банком або органом державної влади. Формально вони не є речами у сенсі BGB, однак на практиці до них можуть застосовуватись правила про речі з певними особливостями [140].

Додатково, у 2021 році Федеральне міністерство юстиції Німеччини запропонувало зміни до BGB, які передбачають можливість визнання електронних записів, зокрема криптовалют та токенів, як об'єктів власності (Besitz digitaler Güter), хоча остаточне законодавче закріплення цієї ідеї досі перебуває у розробці.

Як вже раніше зазначалося, в українському законодавстві наразі відсутнє нормативне закріплення цифрових об'єктів як окремої категорії об'єктів цивільних прав.

На відміну від Німеччини, де цифрові об'єкти поступово інтегруються у систему об'єктів цивільного права через доктринальне тлумачення та законопроекти, в Україні це питання здебільшого залишається науково-дискусійним. Вітчизняні дослідники наголошують на необхідності доповнення ст. 177 та 179-1 ЦК України новою категорією – «цифрові об'єкти», що мають індивідуалізований характер, оборотоздатність і здатність бути об'єктом власності.

Таким чином, у Німеччині спостерігається поступовий перехід від класичного до функціонального підходу, де важливішим є економічне значення об'єкта, а не лише його матеріальна сутність. В Україні ж правова система потребує концептуального оновлення цивільного законодавства, аби надати цифровим об'єктам чіткий правовий статус.

У французькому праві питання правової природи цифрових об'єктів є предметом активних наукових дискусій та поступового нормативного врегулювання. Правова система Франції визнає цифрові об'єкти як об'єкти цивільного обігу, але в межах окремих правових категорій, таких як нематеріальні речі (*biens incorporels*) або цифрові активи (*actifs numériques*).

Традиційна класифікація об'єктів у французькому праві передбачає поділ на *corporels* (матеріальні) та *incorporels* (нематеріальні) об'єкти [141]. Цифрові об'єкти, як-от програмне забезпечення, бази даних, цифрові токени, кваліфікуються як нематеріальні активи, що можуть мати економічну цінність і бути предметом цивільних правовідносин.

На доктринальному рівні Янів Бенхаму (*Yaniv Benhamou*) стверджує, що цифрові об'єкти повинні розглядатися як окрема категорія об'єктів – цифрове благо (*bien numérique*), яке є продуктом або послугою, представленою у вигляді комп'ютерного файлу [142, с. 3].

У 2019 році Франція ухвалила Закон Пакте (*Loi PACTE*), яким внесено зміни до Кодексу грошово-фінансового права (*Code monétaire et financier*), вперше визначено термін «цифрові активи» (*actifs numériques*), включно з токенами, криптовалютами, іншими цифровими правами. Закон визнає можливість передачі прав на такі об'єкти, а також їх правове забезпечення, у тому числі шляхом звернення стягнення [143].

Незважаючи на це, Цивільний кодекс Франції (*Code civil*) поки не містить окремого положення про цифрові речі, але судова практика та доктрина дедалі більше схиляються до функціонального підходу: якщо цифровий об'єкт має вартість, оборотоздатний, індивідуалізований – він може розглядатися як об'єкт власності.

В Україні ситуація істотно відрізняється. Нормативна база обмежується визначенням «віртуальних активів» у Законі України «Про віртуальні активи» (2021), який, однак, не інтегрований до Цивільного кодексу України (ЦК України). Це породжує колізії між спеціальним та загальним законодавством.

У ЦК України відсутня категорія «нематеріального майна» у широкому розумінні цифрових об'єктів. Стаття 177 ЦК України передбачає об'єкти цивільних прав як речі, дії, результати робіт, послуги, інформацію тощо, проте цифрові об'єкти не визначені чітко як окрема категорія. Такий підхід не дозволяє ефективно регулювати обіг NFT, криптоактивів, цифрових токенів, електронних копій творів тощо.

Натомість у Франції відбувається нормативне оновлення галузевого та фінансового законодавства, яке, хоч і не є всеосяжним, створює базу для включення цифрових об'єктів до системи цивільного права. Французька правова думка також оперує поняттями «володіння над цифровими активами» (*possession numérique*), що в українському законодавстві ще не сформовано.

Таким чином, Франція знаходиться на більш просунутому етапі визнання цифрових об'єктів у системі цивільного права, тоді як в Україні лише формуються доктринальні підходи.

Естонія є однією з провідних країн Європи у сфері цифровізації, і її правова система адаптувалася до нових реалій цифрового середовища. Як приклад, в Естонії є практика, що спадкоємець може вимагати доступ до цифрових активів померлого, тому цифрові об'єкти можуть входити у склад спадщини [144, с. 117].

Водночас науковці, зокрема Марта Терлецька (Marta Terletska), розглядаючи цифрові об'єкти як частину нової генерації нематеріальних благ, наголошує на тому, що не всі цифрові об'єкти можуть передаватися у спадщину, зокрема не можуть ті, які тісно пов'язані з особою спадкодавця [145, с. 25].

У цивільному законодавстві Естонії цифрові об'єкти розглядаються через призму майнових прав на нематеріальні речі, включаючи програмне забезпечення, доменні імена, цифрові підписи, токени та криптоактиви.

Ключовим нормативним актом є Закон про загальні принципи цивільного кодексу (General Part of the Civil Code Act – GPCCA) [146]. Стаття

49 цього акту прямо передбачає, що «річчю є матеріальний або нематеріальний об'єкт, що може бути предметом цивільного права». Таким чином, цифрові об'єкти, які мають економічну цінність та оборотоздатні, визнаються об'єктами права.

Крім того, нагадаємо, що Естонія має окремий закон «Закон про запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму», який охоплює правовий статус віртуальних активів, зокрема в контексті AML/CFT-регулювання [147].

Естонські правники визнають також можливість створення об'єкта цифрового володіння (digital possession), який не пов'язаний із фізичним носієм, але може бути ідентифікований, контрольований і оцінений.

Особливо важливою є інтеграція електронної ідентичності та блокчейн-рішень у систему публічного реєстру, що дозволяє підтвердження прав на цифрові об'єкти в рамках децентралізованих реєстрацій. У 2017 році в Естонії вперше запропонували застосовувати блокчейн-технологію як контроль безпеки для державних реєстрів, що значно підвищило би рівень безпеки від незаконних дій [148].

Станом на сьогодні Естонія вже активно застосовує ці технології, чим покращила свій авторитет в очах світової спільноти. Щодо України, то їй пропонується перейняти цей позитивний досвід і перевести всі державні реєстри на блокчейн-технологію, а також внести зміни до цифрового сервісу «Дія», однак, враховуючи наші реалії, зробити це буде вкрай важко.

На відміну від України, Естонія забезпечує системну правову інтеграцію цифрових благ, визнаючи за ними юридичну силу та правовий режим. Також значну роль відіграє електронна платформа X-Road – цифрова система, яка дозволяє одночасно обмінюватися даними між всіма органами державної влади, а також надає можливість кожному громадянину отримувати необхідну інформацію через громадський портал [149, с. 48].

У той час як в Україні лише формується підхід до поняття цифрових об'єктів, в Естонії цифрові об'єкти вбудовані в загальну систему майнових

прав, і визнані через цифрову ідентичність, блокчейн та правовий режим володіння.

Цивільне законодавство Литви не містить спеціального визначення «цифрових об'єктів», проте з розвитком цифрової економіки литовські науковці та регулятори визнають потребу у формалізації правового режиму таких об'єктів. Відповідно до Цивільного кодексу Литовської Республіки прийнятого від 2000 року, об'єктами цивільних прав можуть бути речі, гроші, цінні папери, майнові права, результати інтелектуальної діяльності та інші нематеріальні цінності (ст. 1.97) [150].

Хоча цифрові об'єкти не виокремлені окремою категорією, у правозастосовній практиці вони трактуються як:

- нематеріальні речі або об'єкти інтелектуальної власності (наприклад, програмне забезпечення, цифрові копії, комп'ютерні ігри);
- електронні дані або записи, що мають цінність і оборотоздатність (віртуальні валюти, токени, NFT);
- майнові права, що можуть бути предметом договорів, спадкування або забезпечення зобов'язань.

Еймантас Кадис (Eimantas Kadys) підкреслює, що цифрові об'єкти, які мають ознаки конкурентоспроможності, стабільності та взаємопов'язаності, повинні розглядатися як нова підкатегорія майна – віртуальне або цифрове майно, яке не є річчю в класичному розумінні, але здатне породжувати цивільні права і обов'язки. Окрім цього науковець стверджує, що цифрові об'єкти не повинні класифікуватися як об'єкти *sui generis* та не повинні підлягати окремому, спеціальному правовому регулюванню, оскільки мають ознаки, які дозволяють класифікувати їх як об'єкти *res incorporales* [151, с. 169].

Разом з тим, Банк Литви підтверджує загальну думку, що цифрові об'єкти можуть бути предметом різних угод, реєстрації та оподаткування, оскільки визнає оборотоздатність деяких цифрових об'єктів, а саме: токенів та криптоактивів [152].

Порівнюючи законодавство України та Литви, можна знайти як спільні, так і відмінні риси. Спільними ознаками є те, що обидві держави не містять чіткого нормативного закріплення терміну «цифровий об'єкт», а також його чіткого нормативного регулювання. А щодо відмінностей, то у Литві спостерігається активна практика цифрової інтеграції у правове поле, зокрема через підтримку правового регулювання з боку державних органів та правничої спільноти. Окрім цього, Литва першою на теренах ЄС та у світі випустила власну цифрову колекційну монету під назвою LBCOIN, яка була запущена в межах сфери діяльності Центрального Банку [153]. Україна не може похизуватися таким досягненням, оскільки на сьогодні вона ще не випускає власні цифрові монети.

У цивільному праві Італії спостерігається поступова еволюція у сприйнятті цифрових об'єктів як правово-значущих елементів. Хоча Цивільний кодекс Італії (Codice Civile) не містить прямого визначення цифрового об'єкта, сучасна судова та наукова доктрина розглядає такі об'єкти у межах понять нематеріального майна, інтелектуальних творів або електронних даних, що мають економічну цінність [154].

Італійські правники визнають цифрові об'єкти особливими нематеріальними благами, які можна прирівняти до інформаційних активів, що:

- є результатом людської діяльності,
- мають оборотоздатність,
- можуть бути предметом договорів, ліцензування, спадкування.

Цифрові елементи, що здатні породжувати цивільні правовідносини (наприклад, віртуальні токени, NFT, цифровий контент, програмні продукти), поступово включаються в сферу цивільного обороту. Так наприклад, Рікардо де Карія (Riccardo de Caria) погоджується з цією думкою і зазначає, що цифровізація, зокрема і токенізація, вже інтенсивно впливає на нові сектори економіки та, як наслідок, впливає на різні галузі права, тому правове регулювання в цій сфері потребує змін [155, с. 106].

У 2022 році Італія схвалила Декрет про цифрову трансформацію (Decreto Semplificazioni 2021/2022), яким визнала юридичну силу технологій розподіленого реєстру (DLT), тобто надала нормативну основу для обороту токенизованих активів та «цифрових об'єктів» у широкому сенсі [156].

Окрему увагу в Італії приділено розумінню цифрових об'єктів як «цифрових товарів» (beni digitali). Науковець Кальцолайо Е. (Calzolaio E.), порівнюючи законодавство Італії з особливостями common law відзначає, що в англо-американській системі цифрові блага пропонують залишати на рівні права власності на речі, тоді як Італійська система більше схиляється до визнання цифрових об'єктів новою категорією нематеріального майна sui generis [157, с. 31].

В Україні правовий режим цифрових об'єктів залишається недостатньо розвиненим, однак, порівнюючи з Італією, він все ж таки визначає на законодавчому рівні поняття «цифрова річ», що вже є значним кроком до формування самостійної правової категорії. Науковці, зокрема Бабецька І.Я, Майданник Р.А., Гулейков І.Ю., підтримують концепцію щодо визнанні цифрових об'єктів, зокрема і цифрових речей, самостійним об'єктом цивільних прав, який може існувати поряд з речами, майновими правами та нематеріальними благами [131],[132],[133].

У порівнянні з Італією, в Україні немає закріпленої законодавчої або підзаконної бази, яка б визнавала:

- цифрові активи як нематеріальне майно у податковому або цивільному аспекті,
- токени або цифровий контент як об'єкт права власності,
- можливість укладення договорів щодо цифрових об'єктів із повноцінною охороною.

Іспанське цивільне право надає особливої уваги цифровим об'єктам у зв'язку з необхідністю адаптації правової системи до цифрової економіки. У Цивільному кодексі Іспанії (Código Civil), хоча і відсутнє чітке визначення цифрових об'єктів, на практиці вони все частіше кваліфікуються як

нематеріальні активи або дані з економічною цінністю, здатні бути об'єктом прав та зобов'язань [158].

Іспанське законодавство не визнає цифрові об'єкти як «речі» у класичному розумінні (*res corporales*), але визнає їх юридичне значення. Іспанський науковець Ігнасіо Санчеса Хіла (Ignacio Sánchez Gil) підтверджує думку, що цифрові об'єкти, особливо цифрові активи, є новими об'єктами цивільного обігу, що підлягають правовій охороні та включаються у сферу приватноправових відносин (наприклад, на них може поширюватися право власності) [159].

Особливого значення набуває Закон № 6/2020 «Про автоматизовану цифрову адміністрацію» (*Ley 6/2020*), а також Королівський указ 43/2021, якими визначено засади безпеки цифрових систем, даних та електронного урядування, що прямо чи опосередковано регламентують статус цифрових ресурсів, у т.ч. об'єктів права [160], [161].

У судовій практиці Іспанії визнається, що цифрові об'єкти (програми, цифрові твори, NFT, токени тощо) можуть бути предметом цивільного обігу, спадкування, ліцензування. Наприклад, у своєму рішенні від 27 вересня 2019 року Провінційний суд Барселони визнав право власності на електронний контент, що має захищатися відповідно до норм ЦК [162].

Іспанські науковці пропонують концепцію «власності над цифровим об'єктом», яка не тотожна класичній власності, але охоплює можливість використання, розпорядження та правового захисту в межах правової моделі цифрової економіки.

Таким чином, Іспанія вже фактично імплементувала цифрові об'єкти у сферу цивільного обороту, досліджуючи їх як нематеріальні активи, які підлягають оборотоздатності.

Правова система Португалії, як і інші правові системи країн ЄС, поступово адаптується до реалій цифрової економіки. Цивільний кодекс Португалії (*Código Civil*) також не містить спеціального поняття «цифровий об'єкт», проте у доктрині та судовій практиці все частіше поширюється

думка, що цифрові об'єкти можуть бути нематеріальними об'єктами цивільних прав, зокрема у формі даних, цифрових активів, контенту, програмного забезпечення, NFT тощо [163].

Згідно з науковцем Луїс Гарсієм (Luís García), цифрові об'єкти розглядаються як частина категорії нематеріальних благ, які можуть бути об'єктом власності, ліцензування, спадкування тощо. Автор вважає, що цифрова спадщина стосується всіх активів, облікових записів та персональних даних, які існують в цифровій формі та залишаються після смерті спадкодавця [164].

Португалія активно застосовує європейське законодавство у сфері цифрових послуг і цифрового ринку (наприклад, DSA, DMA, GDPR) до регулювання цифрових активів. У рамках цих регламентів розглядаються й питання правового статусу даних і цифрових об'єктів, які мають економічну цінність і використовуються в комерційних цілях.

У доповнення до вищезазначеного, Закон № 58/2019 (португальський аналог GDPR) і Закон № 83/2017 про запобігання відмиванню коштів регламентують обіг даних і криптоактивів як форм цифрової власності [165] [166].

У практиці цивільних судів Португалії (наприклад, Tribunal da Relação de Lisboa, Proc. nº 37/23.1YHLSB.L1-PICRS) цифрові об'єкти, у вигляді цифрових даних та прав на них, визнаються такими, що підлягають цивільно-правовому захисту та можуть бути предметом зобов'язань, зокрема зобов'язання щодо утримання від незаконних дій [167].

На відміну від Португалії, де цифрові об'єкти вже фактично функціонують як об'єкти цивільного обігу, в Україні ще не всі цифрові об'єкти можуть належним чином функціонувати, оскільки вони не мають чіткого правового статусу. За своєю природою вони не можуть визнаватися ані виключно об'єктами речових прав, ані повноцінними нематеріальними благами.

З точки зору науки, під «благом» пропонується розуміти все те, що завдяки своїм властивостям, може задовольняти потреби [168, с. 106]. Таким чином, цифрові об'єкти не можуть визнаватися об'єктами цивільного обороту, якщо вони не задовольняють потреби суб'єкта цивільних правовідносин. Ця властивість – основа їх існування.

Повертаючись до порівняння законодавств, варто зазначити, що Португалія випереджає Україну, зокрема в тому, що вже на нормативному та судовому рівні закріпила практику обігу цифрових об'єктів. В Україні ж переважає доктринальне осмислення цього питання.

Люксембург є одним із лідерів ЄС у сфері фінансових і цифрових технологій. Законодавство країни активно інтегрує новітні європейські стандарти щодо цифрових активів, даних, блокчейн-рішень.

Хоча, Цивільний кодекс Люксембургу (*Code civil luxembourgeois*) не містить спеціального поняття «цифровий об'єкт», у судовій практиці та нормативних актах, особливо у сфері блокчейн-регулювання, визнається, що дані, токени, цифрові файли, NFT, криптовалюти можуть бути об'єктом майнових прав [169].

Разом з тим, Закон Люксембургу від 1 березня 2019 року дозволяє зберігання та передачу цінних паперів через блокчейн-платформи, що визнає за цифровими об'єктами статус правового об'єкта у контексті власності, застави, обігу [170].

Важливим є також Закон від 22 січня 2021 року, який розширив дію блокчейн-реєстрації цінних паперів і віртуальних активів, фактично закріплюючи визнання технологічно створених цифрових об'єктів як об'єктів прав [171].

Орельєн Голлар (Aurélien Hollard) та Аурелія Віємон (Aurélia Viémont) зазначають, що законодавство Люксембургу не регулює цифрові об'єкти як такі, а скоріш регулює послуги як бізнес, пов'язані з ними [172].

На відміну від Люксембургу, де цифрові об'єкти мають чіткий фінансово-правовий і частково цивільно-правовий статус, в Україні відсутнє

розвинене регулювання навіть на рівні оборотоздатності віртуальних активів. Закон «Про віртуальні активи» залишається декларативним, а ЦК України лише поверхнево регулює відносини із цифровими речами.

У Люксембурзі цифрові об'єкти інтегровані у фінансову систему через блокчейн і визнаються об'єктами права (ownership, possession), в Україні ж існує потреба в належному доктринальному й законодавчому оформленні.

2.2. Зміст цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів

Традиційно цивільно-правові відносини визначаються як врегульовані нормами цивільного законодавства суспільні відносини майнового та особистого немайнового характеру, які базуються на юридичній рівності сторін, автономії волі та майновій самостійності [173]. В умовах цифровізації суспільства зміст цих відносин істотно трансформується, зокрема в аспекті виникнення, обігу та захисту прав на віртуальні активи.

Є.О. Харитонов та О.І. Харитонova не погоджуються із таким визначенням і пропонують розуміти цивільні правовідносини як правовий зв'язок, який ґрунтується на нормах цивільного права [174, с. 102].

На думку Яновицької Г.В., Кучера В.О., цивільно-правові відносини є особливим різновидом відносин, які регулюються нормами цивільного права, а також поділяються на різні види: майнові і особисті немайнові, регулятивні і охоронні, абсолютні і відносні, активні і пасивні, речові і зобов'язальні, договірні і недоговірні, деліктні, спадкові, сімейні тощо [175, с. 23-24].

Азімов Ч.Н. під цим поняттям пропонує розуміти не що інше як волю держави і волю інших учасників [176, с. 96].

Аналізуючи все вищезазначене, можна узагальнити, що під цивільно-правовими відносинами в сфері обігу цифрових (віртуальних) об'єктів можна розуміти врегульовані нормами цивільного законодавства відносини суб'єктів цивільного права, які перебувають між собою у правовому зв'язку та які виникають, змінюються або припиняються у зв'язку з обігом таких

нематеріальних благ як цифрові (віртуальні) об'єкти. В їх основі закріплена рівність, автономія волі та взаємна відповідальність учасників.

Як зазначають Сліпченко А.С. та Сліпченко С.О., існують два підходи до визначення місця цивільно-правових відносин у сфері цифрових об'єктів: за першим підходом – пропонується виокремити їх в окрему групу, а за другим – не виділяти, тобто залишити в межах інших видів. Прихильники першої теорії (Битяк, Бааджи, Ковалів, Стахіра та інші) аргументуючи свою позицію посиляються на те, що такі відносини можуть існувати лише в особливому просторі – кіберпросторі – яке є абсолютно новим явищем і яке неможливо ні з чим порівнювати. А, наприклад, прихильники другої теорії вважають, що ці відносини за своєю сутністю є типовими для цивільного права, тому не повинні окремо виділятися (Харитонов, Харитонova, Беляков, Кохановська та інші) [177, с. 70-71].

З огляду на таке, що ці відносини пов'язані з цифровими об'єктами та цифровим середовищем, які мають низку особливих ознак (про які вже зазначалося раніше в роботі), погоджуємося саме з першою теорією.

Як правило, зміст цивільно-правових відносин розкривається через тріаду обов'язкових елементів, таких як: суб'єкти, об'єкт та зміст.

Суб'єкти - це, по суті, учасники цивільних відносин, якими можуть бути фізичні та юридичні особи, держава, іноземні держави, Автономна Республіка Крим, територіальні громади тощо [33].

Відносини у сфері обігу віртуальних активів характеризуються наявністю особливих суб'єктів, таких як: користувачі цифрових сервісів, власники цифрових активів (наприклад, власники біткоїнів, альткоїнів, стейблкоїнів тощо), споживачі цифрових послуг, провайдери цифрових послуг та інші.

Зеліско А.В. окремо виділяє таких суб'єктів надання цифрових послуг як: власники великих платформ та бізнес-користувачі, які є посередниками у наданні таких послуг [178].

Допоміжними суб'єктами можуть бути консультанти, аудитори, оператори електронних довірчих сервісів (наприклад, щодо електронних цифрових підписів або ідентифікації особи).

Щодо нагляду та контролю за сферою, то відповідно до статті 16 Закону України «Про віртуальні активи» державне регулювання ринку віртуальних активів пропонується закріпити за двома органами – Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку та Національним банком України, однак це не виключає можливості проведення реформ і приєднання до системи інших контролюючих та наглядових органів [36].

Об'єктами таких цивільно-правових відносин є цифрові (або віртуальні активи), які існують у цифровому (віртуальному) середовищі.

Відповідно до пункту 10 частини 1 статті 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 2023 року під поняттям «цифрове середовище» на законодавчому рівні варто розуміти апаратне, програмне забезпечення та будь-яке мережеве підключення, що використовується з метою отримання доступу до цифрового контенту та/або цифрової послуги та забезпечує можливість їх використання споживачем [179].

У попередньому розділі цієї роботи ми вже досліджували сутність віртуальних об'єктів, однак, нагадаємо, що під поняттям «віртуальні о» варто розуміти елементи цифрового середовища, які мають самостійне функціональне значення, можуть бути предметом правочинів і мають вартісну характеристику. Серед них можна виокремити такі: криптовалюти, токени, NFT, елементи ігрових платформ, цифрові файли, доменні імена, облікові записи, а також цифрові сервіси та їх складові. Вони не мають матеріальної форми вираження, але все ж таки визнаються об'єктами цивільного обігу.

Визначення правового статусу віртуальних об'єктів є загальною базою для формування адекватної системи цивільних правовідносин. Відповідно до Цивільного кодексу України, об'єктами цивільних прав можуть бути речі, гроші, цінні папери, результати робіт і послуг, результати інтелектуальної

діяльності та інші майнові та немайнові блага (ст. 177 ЦК України), однак віртуальні об'єкти прямо не закріплені в цьому переліку. ЦК України містить лише статтю 179¹, яка надає визначення цифрових речей, а також регулює цивільні відносини у сфері їх використання: до них застосовуються положення цього Кодексу про речі [33].

Змістом цивільних правовідносин є суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки учасників. У доктрині під суб'єктивними правами прийнято розуміти міру дозволеної поведінки, яка складається з трьох правомочностей, а саме: права на власні дії, права вимоги у зобов'язальних відносинах та права на захист. Під суб'єктивними обов'язками пропонується розуміти міру належної поведінки, тобто необхідність дотримуватися певної поведінки або не вчиняти передбачених законом або договором дій [180, с. 11].

За аналогією, суб'єктивними цивільними правами у сфері обігу віртуальними об'єктами є передбачена законом або договором міра можливої поведінки, спрямована на участь в обігу цими об'єктами, зокрема, їх використанні, відчуженні та захисті. Враховуючи положення ЦК України, до таких відносин застосовуються положення про речі, тому такими правами можуть бути: право володіння, право користування, право розпорядження віртуальними об'єктами, зокрема цифровими речами, право вимагати віртуальні об'єкти із чужого незаконного володіння, право вимоги належної поведінки у зобов'язальних відносинах, право на захист тощо.

Законодавством можуть гарантуватися й інші права, наприклад: право на належну якість послуг у сфері віртуальних активів, право самостійно обирати контрагентів, самостійно визначати та встановлювати вартість цифрових активів, право на інформацію від постачальника, право на захист персональних даних (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про віртуальні активи»); право виконавця на зворотну вимогу, право на відмову від договору (ст. 13, ст. 18 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги»), право на відтворення творів в електронній (цифровій) формі, право зобов'язати постачальників послуг хостингу щодо забезпечення захисту авторського

права і суміжних прав з використанням мережі Інтернет (п. 4 ч. 1 ст. 22, ч. 1 ст. 57 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [36], [179], [181].

Окрім цього, науковці акцентують увагу на тому, що необхідно розрізняти право власності на реальні та віртуальні об'єкти. Право власності на реальні об'єкти - це право, наприклад, на пристрій, техніку, а право власності на віртуальні об'єкти – це право на те, що існує у віртуальному просторі (можуть бути комп'ютерні програми, програми, бази даних, віртуальні активи та інші) [182, с. 34].

Щодо суб'єктивних обов'язків, то на суб'єктів у сфері обігу віртуальних об'єктів покладаються різні: як загальні, так і спеціальні.

Загальні обов'язки – це обов'язки, які стосуються всіх учасників цивільних відносин, зокрема: обов'язок дотримання вимог законодавства, обов'язок добросовісності виконання зобов'язань, обов'язок не порушувати прав та свобод інших осіб, а у випадку завдання шкоди – обов'язок відшкодувати її, обов'язок дотримання принципу юридичної рівності та інші.

Спеціальні обов'язки – це такі обов'язки, які встановлюються нормами законів для конкретних суб'єктів цивільних правовідносин.

Як приклад, Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги» у ч. 1 ст. 3 передбачається обов'язок для виконавця, після укладення договору, надати споживачу цифровий контент та/або цифрову послугу у розумний строк, а у ч. 5 ст. 10 передбачено, що споживач зобов'язаний співпрацювати з виконавцем тією мірою, наскільки це можливо [179].

Закonom України «Про віртуальні активи» пропонується ввести такі спеціальні обов'язки: для учасників ринку віртуальних активів – добросовісно та на свій ризик здійснювати операції з віртуальними активами, до проведення операцій ознайомитися з особливостями функціонування систем забезпечення обороту віртуальних активів, під час здійснення операцій з віртуальними активами дотримуватися вимог законодавства (ч. 2,

ст. 9); для постачальників послуг – надавати необхідну, доступну та достовірну інформацію про себе, правила своєї роботи, вичерпний перелік умов здійснення операцій (ч. 3, ст. 9), попереднього одержати дозвіл для здійснення діяльності, а також повідомляти Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку про зміну будь-якої інформації (ч. 1, ч. 15 ст. 19); для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що надає послуги з переказу коштів – інформувати Національний банк України про факти відсутності інформації про платника або отримувача переказу (ч. 14 ст. 14) тощо [36].

Дослідник Грудницький В.М. зазначає, що нормативно-правове регулювання обігу віртуальних активів в Україні знаходиться ще на етапі початкового формування і вимагає подальшого вдосконалення [183, с. 192].

З цією думкою важко не погодитися, однак, вважаємо, що законодавство знаходиться на етапі початкового формування не лише щодо віртуальних активів, але й інших віртуальних об'єктів, тому обмежуватися лише активами не варто.

Юридична спільнота схиляється до розширення цивільно-правової доктрини, включаючи нові моделі правочинів, захисту прав користувачів платформ, автоматизованих договорів тощо. У цьому контексті виникає потреба оновлення категоріального апарату цивільного права, зокрема через включення до нього понять: «цифрові правовідносини», «цифрове право», «віртуальний ресурс» та інші.

На рівні законодавства в Україні відсутня системна категоризація віртуальних об'єктів у ЦК України, а Закон України «Про віртуальні активи» (2022) окреслюватиме поняття лише щодо віртуального активу як нематеріального блага, але аж ніяк не вказує на всі інші форми правовідносин, які можуть виникати у зв'язку з ним.

Таким чином, зміст цивільно-правових відносин у сфері віртуальних об'єктів формується на перетині договірного права, інтелектуальної власності, права інформації та права власності. Науковці-цивілісти

виступають за визнання віртуальних об'єктів як нової категорії об'єктів цивільних прав, що потребують комплексного підходу до правового регулювання.

На прикладі розглянемо досвід деяких країн ЄС, а саме: Німеччина, Франція, Естонія, Литва, Італія, Іспанія, Португалія, Люксембург.

У Німеччині правове регулювання цифрових об'єктів має розвинений та системний характер, з огляду на глибоку цифровізацію фінансового сектору та ринку цифрових послуг.

Федеральний закон про електронні цінні папери (Gesetz über elektronische Wertpapiere, eWpG), який набув чинності у 2021 році, запровадив можливість емісії цінних паперів в електронній формі, без необхідності їхньої фізичної сертифікації. Таким чином, токени та інші цифрові об'єкти набули ознак об'єктів речового та зобов'язального права [184].

Відповідно до німецької доктрини під цивільними правовідносинами розуміють юридично-зобов'язуючий зв'язок між суб'єктами, або між суб'єктами та річчю (у нашому випадку - це віртуальні активи), який виникає при взаємодії прав та обов'язків, а також які впливають із законів, договорів або інших правових баз [185].

Аналізуючи вищезазначене визначення можна зрозуміти, що у німецькому праві зміст поняття цивільних правовідносин охоплює чотири елемента, а саме: суб'єкти, об'єкти, зміст (цивільні права та обов'язки), а також обов'язково виділяє ще один елемент – виникнення із закону або договору. Український підхід є більш «гнучким», оскільки цивільні відносини Німеччини охоплюються виключно договором або законом, тобто діє принцип «дозволено все, що передбачається договором або законом», тоді як в Україні діє аксіома «дозволено все, що не заборонене законом».

Правовідносини, що виникають у зв'язку з обігом віртуальних активів, охоплюють укладення договорів про купівлю-продаж токенів, ліцензійні

угоди щодо користування цифровими предметами, спадкування криптовалют, використання токенів як забезпечення зобов'язань.

Окрему увагу приділяють можливості звернення стягнення на віртуальні активи, які можуть бути об'єктом виконавчого провадження за аналогією до цінних паперів. Зокрема, у випадку спадкування або конфіскації криптоактивів може здійснюватися перехід права шляхом передачі приватного ключа або адміністрування рахунку на платформі обміну [186].

Франція є однією з перших країн ЄС, що запровадила чітке нормативне регулювання віртуальних об'єктів, визнавши їх правову природу на рівні закону.

Французький науковець Іза Жермен (Isa Germain) зазначає, що під цивільними правовідносинами необхідно розуміти відносини між приватними особами: як фізичними, так і юридичними, які регулюють їхні інтереси, статуси, власність, активи та їхні зобов'язання (щодо договорів або відповідальності) [187].

Цивільно-правові відносини Франції, так само як і України, базуються на принципах рівності сторін, приватної власності та свободи договору. Відмінність з нашою державою полягає у тому, що французьке цивільне законодавство не визнає інших суб'єктів, окрім як фізичних та юридичних осіб, тоді як суб'єктивний склад України значно ширший.

Щодо відносин у сфері віртуальних активів, то французьке право визнає цифрові об'єкти як об'єкти власності. Це дозволяє здійснювати з ними цивільно-правові операції, зокрема дарування, спадкування, продаж, застава, інвестування. Відповідно до постанови AMF (Autorité des marchés financiers), для операцій із віртуальними активами потрібно отримати статус зареєстрованого постачальника цифрових активів (PSAN) [188].

У доктрині французького приватного права активно обговорюється можливість розширення категорії «майно» (biens) до цифрових об'єктів. Такий крок значно би полегшив правове регулювання відносин у цій сфері, а також покращив би механізм захисту порушених прав.

Загалом підхід Франції вирізняється комплексністю: нормативне визначення, державна реєстрація учасників ринку, податкове регулювання, судове визнання правової природи віртуальних активів та активна доктринальна підтримка з боку провідних науковців.

Естонія є лідером серед країн ЄС у сфері цифрової трансформації державного управління та правового визнання віртуальних активів. Віртуальні активи та цифрові об'єкти активно використовуються в господарському обігу, зокрема як предмет ліцензованої діяльності.

Естонське законодавство не містить уніфікованого визначення цифрових об'єктів, проте на практиці визнає їх як нематеріальні активи, що можуть бути предметом правочинів.

Естонське цивільне право базується на цивільному праві Німеччини і регулює приватноправові відносини на основі принципів добросовісності та свободи договору [189]. Таким чином, під цивільними правовідносинами у сфері обігу віртуальних активів варто розуміти врегульовані цивільним законодавством Естонії норми, учасниками яких є приватноправові особи та які виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з обігом віртуальних активів. Щодо елементів, то, так само як і Німецьке право, цивільне право Естонії виділяє: суб'єкти, об'єкти, зміст (цивільні права та обов'язки), а також підставу виникнення - із закону або договору.

Законом від 2017 року було запроваджено нового суб'єкта відносин – постачальника послуг у сфері віртуальних валют (Virtual Currency Service Providers), який має бути ліцензований фінансовою інспекцією (FIU), окрім цього цей закон регулює права та обов'язки інших суб'єктів [190].

Цивільно-правове регулювання в Естонії застосовує функціональний підхід: правовий режим об'єкта визначається його економічною або соціальною функцією. Відповідно, utility-токени, security-токени та stablecoins можуть підпадати під різні категорії прав - зобов'язальних, майнових або корпоративних.

Відносини, пов'язані з віртуальними активами, регулюються за аналогією із традиційними правами: можливість передачі, надання в заставу, включення до спадкового майна. Наприклад, у випадку банкрутства суб'єкта, що володіє токенами, ці активи враховуються в ліквідаційній масі.

У судовій практиці питання правового режиму цифрових об'єктів розглядаються через призму корпоративного, податкового та банківського права. У 2021 році Адміністративний суд Таллінна визнав відмову FIU у видачі ліцензії на діяльність з криптовалютами неправомірною, вказавши, що Закон не передбачає обов'язкову вимогу щодо місця ведення бізнесу, тому не виключається можливість ведення бізнесу кількома або кількома десятками постачальників послуг віртуальних активів в одному офісному приміщенні [191, с. 20].

Таким чином, Естонія реалізує один із найбільш прогресивних підходів до визнання цифрових об'єктів складовою цивільного обігу, комбінуючи принципи технологічної нейтральності, правової гнучкості та регуляторної прозорості. На відміну від України, Естонія вже досягла чималих успіхів у регулюванні цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальними активами, однак для нашої держави це може слугувати прикладом.

Ще однією державою, яку варто дослідити, є Литва. Вона посідає активну позицію в Європейському Союзі щодо регулювання віртуальних активів, поєднуючи технологічну відкритість з регуляторною чіткістю. Віртуальні активи розглядаються у правовому полі як нематеріальні речі, здатні бути об'єктами цивільного обігу.

Законодавство Литви адаптувалося до вимог AML-директиви ЄС, запровадивши обов'язкову реєстрацію постачальників послуг у сфері обігу віртуальних валют. Діяльність таких провайдерів регулюється Законом про запобігання відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (2020), а також Законом про електронні гроші та електронні платіжні послуги.

Sandra Id акцентує увагу на тому, що цивільне право Литви розуміється у двох сенсах: як суб'єктивне право особи та як метод

регулювання суспільних відносин. Під значенням цивільних правовідносин автор пропонує розуміти правовідносини, які виникають на основі норм цивільного права, а учасники мають самостійність та майнову відокремленість [192]. Так само і у сфері обігу віртуальних активів - це є відносини, які базуються на рівності, самостійності та майновій відокремленості учасників.

У цивільному праві віртуальні активи можуть бути предметом договорів, правостановлюючих дій, спадкування, застави. Литовські нотаріуси визнають можливість засвідчення угод щодо цифрових активів, зокрема у сфері дарування або прийняття у спадщину криптовалюти.

Цифрові об'єкти визнаються також об'єктом податкового обліку - прибуток від їх відчуження підлягає декларуванню.

Наукова література Литви відзначає потребу кодифікувати цифрові речі як окрему категорію об'єктів цивільних прав, правовий режим яких має поєднувати риси інтелектуального, зобов'язального та речового права.

Щодо судової практики Литви у сфері обігу віртуальних активів, то вона ще тільки формується, проте вже є перші судові рішення, коли суди визнають криптовалюту об'єктом цивільних прав, на яку поширюються норми щодо власності, відповідальності та забезпечення виконання зобов'язань.

Таким чином, Литва є прикладом держави, яка сформувала гнучкий, але досить конкретизований підхід до правової природи цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів, поєднуючи елементи приватного та публічного права.

Італія поступово розвиває нормативну базу для регулювання віртуальних активів, зосереджуючи увагу на цифрових даних, смарт-контрактах та децентралізованих технологіях реєстрації.

Важливим кроком стало ухвалення Декрету № 135/2018 (так званого «Декрету про спрощення»), яким було спрощено документообіг, офіційно визнано юридичну силу електронних контрактів, а також дозволено застосування технологій розподіленого реєстру (DLT, зокрема

блокчейн) [193]. Згідно з цим актом, записи в блокчейні мають доказову силу, еквівалентну до традиційних документів.

Чинне італійське цивільне законодавство (Codice Civile) не містить прямої дефініції цивільно-правових відносин. Водночас, судова практика, а також позиції науковців поступово формують рамки для їх розуміння.

Так, під цивільно-правовими відносинами варто розуміти юридично-значущий зв'язок між суб'єктами правової системи, що стосується інтересів, які піддаються економічній оцінці [194].

Відносини саме у сфері обігу віртуальними активами є різновидом цивільних відносин Італії, особливістю яких виступає їх об'єкт – віртуальний. Як вже раніше зазначалося, італійські правники наголошують на потребі визнання цифрових об'єктів як нової категорії об'єктів цивільного права, що поєднує риси інформаційного, інтелектуального та речового права. Такі об'єкти можуть бути предметом цивільних правочинів: продажу, застави, спадкування, ліцензування, а смарт-контракти можуть активно застосовуватися у сфері електронної комерції, фінансування та розподілу прав на цифрові активи.

Італія послідовно інтегрує віртуальні активи у цивільний обіг, хоча нормативне визначення ще очікує систематизації. Законодавець робить ставку на технологічну нейтральність і визнання дійсності правочинів, вчинених через блокчейн і смарт-контракти.

Іспанія активно розвиває правове регулювання віртуальних активів на тлі цифровізації економіки та впровадження блокчейн-технологій. Центральним нормативним актом є Закон № 6/2023 «Про ринки цінних паперів та інвестиційні послуги», який частково гармонізує іспанське законодавство з положеннями Регламенту MiCA ЄС. Відповідно до цього закону, токенизовані активи можуть розглядатися як цінні папери або фінансові інструменти, якщо вони виконують відповідні функції. У випадку токенів, що не мають інвестиційної природи, правовий режим визначається через загальні норми Цивільного кодексу Іспанії (Código Civil).

Відповідно до Іспанської доктрини цивільно-правові відносини регулюються нормами цивільного права, яке складається із сукупності правових норм та принципів, що регулюють відносини між приватними особами [195].

Правовідносини щодо віртуальних активів охоплюють широкий спектр цивільних інститутів: зобов'язання, забезпечення виконання, заставу, відповідальність за шкоду, заповітні розпорядження, дарування. У практиці нотаріусів Іспанії вже фіксуються випадки передачі цифрових активів через спадкові угоди.

Щодо прав та обов'язків у сфері обігу віртуальних активів, то іспанські податкові органи зобов'язують декларувати операції з криптовалютами та токенами, а також сплачувати податок на приріст капіталу. У 2021 році було запроваджено нову форму податкової звітності - модель 721 - спеціально для цифрових активів, розміщених за кордоном. Окрім цього, законодавством Італії передбачається обов'язок реєструвати діяльність у сфері продажів віртуальними активами, це положення нагадує статті із нашого Закону України «Про віртуальні активи».

Таким чином, Іспанія послідовно визнає віртуальні активи як частину правового обігу, застосовуючи до них елементи як класичного цивільного, так і спеціального фінансового права.

Португалія демонструє поступову імплементацію правового режиму для віртуальних активів, зосереджуючись на їх податковому статусі, фінансовому регулюванні та захисті прав користувачів у цифровому середовищі.

У 2023 році Португалія запровадила нову податкову реформу, що включає оподаткування доходів від операцій з криптовалютами та іншими цифровими активами. Це стало першим нормативним визнанням таких об'єктів як джерела економічної вигоди, що підлягає декларуванню [196].

Португальський цивільний кодекс не містить визначення цивільно-правових відносин. Під цивільно-правовими відносинами у сфері обігу віртуальними активами доктрина пропонує розуміти стійкі цивільно-правові

зв'язки між учасниками цивільних правовідносин, які породжують права та обов'язки щодо таких об'єктів.

Професор Майстер Цінке (Professor Mestre Zincke) акцентує увагу на тому, що правові відносини складаються з чотирьох елементів: об'єктів, суб'єктів, фактів та гарантій, під якими він пропонує розуміти комплекс засобів, які закон пропонує власнику права для його ефективності та збереження [197, с. 1, 5].

Гарантії – це, по суті права, які закріплює і гарантує держава для забезпечення нормального функціонування правової системи.

Таким чином, зміст цивільно-правових відносин Португалії відрізняється від змісту таких відносин в Україні.

Цивільний кодекс Португалії прямо не містить норм щодо цифрових об'єктів, однак судова практика і роз'яснення регуляторів підтверджують їх оборотоздатність, тому віртуальні активи мають бути включені до категорії майна (*bens*), зважаючи на їх економічну вартість, оборотоздатність і можливість передачі прав.

У сфері цивільно-правових відносин цифрові об'єкти можуть бути предметом спадкування, продажу, дарування та ліцензування. Наприклад, португальські нотаріуси розробили практику зберігання приватних ключів та включення криптовалют до спадкових мас.

Як зазначає португальський правник Жоао Дуарте Фернандес (João Duarte Fernandes) така процедура надзвичайно складна, однак цілком реальна. Складність, на його думку полягає у тому, що наразі в Португалії відсутній єдиний реєстр віртуальних активів, а також існує складність доступу до віртуальних активів та висока їх волатильність [198].

Таким чином, Португалія просувається у напрямку визнання цифрових об'єктів як частини правової системи, хоча потребує подальшого розвитку законодавчих основ. Податкове та фінансове регулювання значно випереджають цивільно-правову кодифікацію.

Останньою державою, яку хочемо дослідити, є Люксембург. Люксембург - один із ключових фінансових центрів Європи, який активно розвиває правове середовище для віртуальних активів і цифрових об'єктів. Його підхід базується на поєднанні гнучкого приватного права та чіткого фінансового регулювання.

У 2019 році парламент Люксембургу ухвалив Закон про використання технологій розподіленого реєстру для зберігання та передачі фінансових інструментів (Bill No. 7363), який визнає правову силу записів у блокчейні для передання цінних паперів [199]. Це стало першим кроком до визнання цифрових активів як об'єктів речових прав.

Враховуючи той факт, що правова система Люксембургу походить від правової системи Франції, то зміст цивільно-правових відносин, зокрема і в сфері обігу віртуальних активів, є ідентичним. Такі відносини характеризуються наявністю особливих об'єктів, а також рівністю сторін.

Комісія з нагляду за фінансовим сектором (CSSF) опублікувала низку циркулярів, де класифікує віртуальні активи залежно від їх функцій - як засоби платежу, інвестиційні інструменти або цифрові представлення прав вимоги. У циркулярі 20/752 CSSF зазначено, що Люксембург застосовуватиме ESMA-настанови, зокрема, це положення може стосуватися і відносин в сфері обігу віртуальних активів [200, с. 1].

У сфері цивільного права цифрові об'єкти визнаються об'єктами власності, що можуть бути предметом правочинів, спадкування, застави. Водночас у законодавстві бракує окремого визначення «віртуального активу», тому кваліфікація залежить від інтерпретації судів та правників.

Цивільно-правові відносини у сфері обігу віртуальними активами не виділяються як окремий вид відносин, а функціонують в межах загальної цивільної системи держави. Окрім цього, такі відносини переплітаються з фінансовими, банківськими, договірними та податковими відносинами.

Таким чином, Люксембург формує сучасну і адаптивну модель правового регулювання відносин у сфері цифрових об'єктів, де поєднуються гнучкість приватного права та фінансова стабільність.

Отже, вивчення національних практик дозволяє виявити спільні риси та відмінні риси відносин у цій сфері, які можуть бути корисними для розробки сучасного підходу у законодавстві України.

2.3. Виникнення та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів

Цивільно-правові відносини у сфері обігу віртуальних активів в Україні мають свої особливості щодо моментів виникнення, зміни та припинення. Віртуальні активи, на відміну від традиційних матеріальних речей, не мають сталого місцезнаходження, а їхній правовий статус залежить від технології, якою вони породжені (блокчейн, хмарні сервіси, ігрові сервери тощо).

Традиційна цивілістика має чітке окреслення підстав виникнення та припинення цивільних правовідносин, однак застосування цих норм до цифрових феноменів потребує істотного оновлення. Особливої уваги набуває досвід країн ЄС, які одними з перших почали формувати правові режими цифрових об'єктів.

Саме по собі існування цивільно-правових норм не може породжувати правовідносини, для цього необхідна наявність юридичних фактів. Юридичні факти характеризуються тим, що по своїй суті вони є певними життєвими обставинами, які держава визнає як юридичні факти для можливості настання передбачуваних наслідків [201, с. 62].

За загальним правилом, в залежності від волі суб'єктів, юридичні факти поділяються на дії та події. Дії – це такі юридичні факти, які залежать від волі суб'єкта (наприклад, укладення договорів, складання заповітів), можуть бути правомірні та неправомірні; а події – це такі юридичні факти, які не залежать від волі суб'єктів (наприклад, природні явища, війна, пандемія).

Варто зазначити, що такий поділ у науці цивільного права не є єдиним, науковці пропонують й інші класифікації.

За характером наслідків пропонується класифікувати факти на:

- правостворюючі (такі, з якими пов'язані утворення правовідносин);
- правозмінюючі (передують зміні правовідносин);
- правоприпиняючі (з появою яких правовідносини припиняються);
- правопоновлюючі (поновлюють припинені правовідносини);
- правоперешкоджаючі (перешкоджають виникненню або трансформації права);
- правопризупиняючі (призупиняють дію права) [202, с. 73-74].

За характером дії у часі: факти однократної дії (мають юридичне значення і породжують наслідки в одиничних випадках) та факти-стани (існують тривалий час, безперервно або періодично породжують наслідки) [203, с. 59].

Як зазначає Волкова І.М., юридичні факти-стани не варто ототожнювати з триваючими правовідносинами, оскільки не кожне триваюче правовідношення належить до юридичних фактів-станів (наприклад, поставка) [204, с. 49].

Завальний А.М. пропонує такі класифікації: за наслідками – зворотні та незворотні; за унікальністю – унікальні та періодичні; за кількістю учасників – персональні, колективні, масові та інші [205, с. 39].

Є.О. Харитонов та В.А. Нагорняк поділяють юридичні факти за складом: на прості та складні. На думку вчених, складні юридичні факти складаються з декількох юридично значущих елементів [206, с. 8].

Доктрина цивільного права містить й інші види юридичних фактів, зокрема виділяють: позитивні та негативні, абсолютні та відносні, документально оформленні та неоформлені, завершені та незавершені тощо.

Виникнення та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів пов'язане з безліччю юридичних фактів, які як залежать, так і не залежать від суб'єктів.

На думку Сліпченка С.В., в сучасній цивілістичній науці часто можна знайти твердження, що цифрові правовідносини - це ті, які існують у цифровому середовищі, однак подібне твердження підлягає критиці. Він вважає, що у цифровому середовищі як такому ніяких правовідносин існувати не може, тобто вони виникають у зв'язку із використанням цифрових технологій, а не в самому середовищі як автономному просторі [207, с. 8].

Віртуальні активи сприяють виникненню правовідносин переважно через:

- договір (цифрова угода, смарт-контракт, договір купівлі-продажу, акцепт оферти на платформі);
- створення об'єкта (генерація токена, цифрового продукту);
- правонаступництво (успадкування, відчуження, ліцензування);
- владні акти (реєстрація віртуального активу).

Припинення таких правовідносин відбувається за загальними правилами шляхом: реалізації цифрових об'єктів, втрати контролю над цифровим ключем, смерті фізичної особи без передачі доступу, судового рішення, знищення цифрового ресурсу тощо.

Наприклад, створення токена в системі блокчейн, який надає власнику право на доступ до певного цифрового контенту або продукту, автоматично породжує правовідносини між автором (емітентом) і набувачем токена. Володіння криптографічним ключем виступає юридичним доказом набуття та володіння віртуальним активом [208].

Як зазначає Гулейков І.Ю., договори у цифровому обороті можуть набувати конструкцію купівлі-продажу, дарування, обміну, застави на ін. Автор також додає, що договірні відносини в сфері обігу цифрових об'єктів мають свою особливість, яка полягає в обов'язку продавця забезпечити прямий та стабільний доступ до цифрового об'єкта [209, с. 263].

Крім того, угода, укладена з використанням технічних засобів, повинна містити ЕЦП/КЕП, яка дозволяє достовірно ідентифікувати особу і підтвердити її волю [210, с. 45].

Мічурін Є.О. пропонує договори з приводу цифрових об'єктів умовно поділяти на класичні та смарт-контракти [211, с. 118]. Класичні договори – це звичайні договори, які передбачаються ЦК України і укладаються в паперовому чи електронному вигляді, а смарт-контракти – це договори, які укладаються сторонами на основі програм з розподіленням реєстром. Автор додає, класичні договори можуть доповнюватися смарт-контрактами, наприклад, договір купівлі-продажу може мати окремий додаток у вигляді смарт-контракта [211, с. 119].

Погоджуючись з вищезазначеним, Кармаза О.О. пропонує електронний договір розуміти як цифровий договір (тобто не розділяти ці поняття, а використовувати як синоніми) і як окремий вид договорів виділяти смарт-контракти [212, с. 30].

Вчені-цивілісти наголошують на особливостях моменту виникнення цифрових прав. Так, на думку Савченко Є.Ю., такі правовідносини можуть виникати у момент, коли особа здобула ефективний контроль над віртуальним об'єктом, отримала доступ до цифрового ключа, гаманця або системного коду [213, с. 179].

Під поняттям «ефективний контроль» у цьому випадку варто розуміти відносини, які дають змогу прямо чи посередньо чинити вплив [214].

Ще однією підставою є волевиявлення суб'єктів цивільних правовідносин через акцепт оферти в цифровому середовищі. Зокрема, на нашу думку, приєднання до правил користування платформою може породжувати зобов'язальні відносини, які врегульовують обіг активів, створених або оброблюваних у межах цієї платформи. Прикладом може слугувати договір-оферти про надання доступу до сервісу електронного документообігу «Цифра», який надає доступ до обміну електронними документами [215].

Окрім вищезазначеного, для виникнення цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних об'єктів, зокрема віртуальних активів, пропонується закріпити обов'язкову реєстрацію суб'єктів господарювання і отримання спеціального дозволу на надання таких послуг [36]. Це пояснюється тим, що постачальник не зможе надавати цифрові послуги та вступати у цивільно-правові відносини з іншими особами до тих пір, поки не легалізує свою діяльність.

Припинення цивільно-правових відносин у сфері віртуальних активів пов'язане з відчуженням прав, знищенням або втратою контролю над цифровим ресурсом. У деяких випадках відбувається децентралізоване «забуття» інформації, тобто втрата ключа до об'єкта, що прирівнюється до втрати майна.

Припинення цивільних правовідносин повинно бути розмежовано на припинення існування цифрового об'єкта (фактичне його видалення із віртуального середовища) та припинення прав (добровільна відмова або передача прав на об'єкт). Припинення прав на цифровий об'єкт породжує інший наслідок – зміну цивільно-правових відносин.

Як зазначає Ромащенко І.О. зміна правовідношення нерозривно пов'язана із зміною однієї з його складових: суб'єкта, об'єкта чи змісту [216, с. 33]. Отож, зміна права на цифровий об'єкт тягне за собою перетворення цивільно-правових відносин і призводить до виникнення нового правового режиму.

Трансформація цивільно-правових відносин може виникати шляхом наявності різних підстав, зокрема на основі одностороннього правочину, договорів, на підставі закону тощо.

Цифрове середовище вимагає інших юридичних конструкцій - як щодо реєстрації виникнення прав, так і щодо фіксації припинення контролю. Наприклад, момент запису в блокчейн може визнаватися юридичним фактом виникнення відносин, а втрата доступу до цифрового ідентифікатора - підставою припинення.

У контексті спадкового права питання про припинення прав на віртуальні активи особливо актуальне. Без наявності публічної ідентифікації активу або механізму правонаступництва актив може залишитися заблокованим. Ми вважаємо, що це вимагає вдосконалення механізмів спадкового правонаступництва в цифровому середовищі.

Шаповал К.О. та Наконечна Д.О. зазначають, що спадкування цифрових активів, а також інших об'єктів, за заповітом цілком реально зробити, якщо зазначити у заповіті доступ до ключів, паролів, ідентифікаторів або іншої конфіденційної інформації, якою володіє виключно потенційний спадкодавець [217, с. 162].

Відсутність чіткого законодавчого регулювання цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів породжує різні негативні наслідки, які підривають довіру до ефективності правової системи України.

По-перше, виникають проблеми в аспекті закріплення прав на цифрові об'єкти, оскільки відсутній чіткий законодавчий механізм закріплення, а також відсутні відповідні реєстри.

По-друге, важко передати права на цифровий об'єкт іншій особі таким чином, щоб попередній власник повністю втратив доступ до нього.

А, по-третє, існують проблеми з боку захисту прав на віртуальні активи, позаяк вони не мають матеріального вираження, легко копіюються, передаються, а судова практика ще тільки формується, тому не може здійснювати належний захист.

Таким чином, законодавство зіштовхнулося з тим, що традиційна конструкція регулювання не відповідає особливостям цифрового середовища і, як наслідок, тягне за собою виникнення правових прогалин.

Костенко О.В., Харитонova О.І. та Харитонов Є.О. пропонують створити окремий кодифікований акт під назвою «цифровий кодекс» [218, с. 6]. Такий кодекс зміг би регулювати моменти виникнення та припинення правових відносин в сфері обігу цифрових об'єктів, визначити їх природу, а також закріпити права та обов'язки учасників.

У своїй праці Донець А.Г. зазначає, що однією з ознак цифрового середовища є транскордонність (трансюрисдикційність), тобто у більшості випадків відносини не обмежуються однією державою. Своєю чергою, це також породжує нові складнощі в аспекті регулювання цивільно-правових відносин, адже на практиці стає незрозуміло норми законодавства якої з держав необхідно застосовувати, а також який суд розглядатиме цивільно-правові спори [219, с. 379].

Європейський підхід пропонує більш дієве та комплексне врегулювання виникнення та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів. На відміну від України, більшість держав-членів ЄС вже досягли високого рівня практичного та нормативного врегулювання цих правовідносин.

Як ми вже неодноразово зазначали, Німеччина стала однією із перших держав ЄС, яка закріпила у своєму законодавстві визначення віртуальних об'єктів, зокрема віртуальних активів, закріпивши їх як категорію фінансових інструментів.

Регулятором цих відносин виступає орган - Федеральне управління фінансового нагляду Німеччини (BaFin). BaFin як контролюючий орган має повноваження видавати ліцензії та дозволи на діяльність, здійснює моніторинг ринку віртуальних активів, запобігає відмиванню грошей, а також сприяє стабільності ринку та захисту інвестиційної діяльності [220].

У сфері виникнення та припинення цивільно-правових відносин цей орган важливий тим, що надаючи відповідну ліцензію постачальнику послуг, фактично підтверджує його право на здійснення діяльності, яка створює правові підстави для вступу такого суб'єкта у цивільно-правові відносини з іншими учасниками та забезпечує законність укладених ним правочинів.

Для законодавства Німеччини характерним є виникнення цивільно-правових відносин на підставі юридичних фактів, які виникають переважно із договорів [221, с. 202]. Серед них можливо виділити такі: купівля-продаж, обмін, дарування, зберігання, комісія, доручення та інші.

У Німеччині, так само як і в Україні, існує принцип добросовісного виконання зобов'язань, відповідно до якого сторона або обидві сторони (в залежності від виду договору) набувають прав та обов'язків щодо цифрових об'єктів (наприклад, виконання договору шляхом проведення онлайн транзакцій або обміну унікальними ігровими персонажами) [222].

MiCAR закріпив положення, відповідно до якого відносини у сфері зберігання віртуальних об'єктів виникають на підставі угоди зберігання приватних ключів або активів із постачальниками послуг, що, своєю чергою, породжує цілий комплекс прав та обов'язків: належне зберігання, забезпечення конфіденційності інформації, своєчасне виконання інструкцій клієнта тощо [223].

Окрім договірних підстав, Німецька доктрина виділяє ще позадоговірні, які можуть бути різними: відносини при помилкових транзакціях, деліктні зобов'язання (кібершкола у вигляді неправомірного заволодіння ключем) та інші.

Відносини у сфері обігу віртуальних активів можуть виникати на підставі спадкування. Стефан Вінгеллер (Stefan Winheller) зазначає, що у німецькому праві застосовується принцип універсального правонаступництва, відповідно до якого всі права та обов'язки переходять на спадкоємця, однак, на практиці виникають проблеми із доступом до віртуальних активів та їх оподаткуванням [224].

Автор наводить приклад: заможний спадкодавець володіє віртуальним гаманцем вартістю на 6 мільйонів євро, він, не залишаючи заповіту, помирає. У спадщину вступає спадкоємець, який має ключ лише до 500000 євро, а отримати доступ до інших активів неможливо. І тут постає питання: як отримати доступ до них та як сплатити податок на спадщину (повністю чи частково). Наразі законодавство Німеччини ще немає чіткої відповіді по цій справі, але науковець рекомендує уникати таку ситуацію та створювати цифрову папку зі спадщиною, яка містила б усю інформацію, або просто зазначати це у заповіті [224].

Таким чином, процедура спадкування Німеччини, так само як і в Україні, не може забезпечити отримання доступу до віртуальних активів без заповіту, однак науковці наразі шукають всі можливі шляхи вирішення цього питання і, можливо, найближчим часом саме ця держава першою зможе розробити відповідний механізм.

Припинення або зміна цивільно-правових відносин може виникати на підставі різних юридичних фактів, які як залежать від волі особи, так і не залежать. Як приклад, виконання зобов'язання може припинити відносини, тоді як новація - змінити. Разом з тим, цивільно-правові відносини в сфері обігу віртуальних активів можуть припинити існування шляхом вилучення такого об'єкта із цивільного обороту, знищення або видалення. З технічної точки зору - внаслідок втрати ключа або іншого доступу.

Варто також зазначити, німецька біржа Deutsche Boerse - Clearstream, яка є найбільшою у Європі, оголосила про початок надання послуг із кастодіального зберігання (коли компанія контролює ключі замість особи), крім того біржа планує надавати додаткові послуги у вигляді стейкінгу та кредитування, що стане підставою для виникнення нових цивільно-правових відносин [225].

Дуже важливо дослідити досвід Франції, яка вже запровадила комплексне регулювання відносин в цій сфері. Відповідно до її законодавства відносини щодо віртуальних активів можуть виникати на підставі договорів - наприклад, на підставі договору купівлі-продажу віртуальної бази даних, обміну цифровими правами, управління цифровими активами тощо.

Особливу роль відіграють інвестиційні та смарт-контракти, які укладаються за допомогою блокчейн-технологій.

Науковець Клер Левенер (Claire Leveneur) розуміє смарт-контракти як «інтелектуальні контракти», в основі яких працює комп'ютерна програма, створена за допомогою суворої логіки: виконує дії чітко дотримуючись заданих параметрів. Вчена зазначає, що створення контракту в

автоматичному режимі, звичайно, полегшує та пришвидшує процес, однак комп'ютерна програма регулюється виключно своїм кодом, який не завжди може підпадає під дію закону [226].

Цивільно-правові відносини можуть виникати на підставі створення об'єктів, зокрема, емісії tokenів в межах ICO, зареєстрованих у AMF. Під емісією tokenів, за аналогією з випуском акцій, варто розуміти процес створення та введення в обіг нових tokenів, попит та пропозиція яких пропорційно залежить від кількості їх створення [227].

Так само як і Німеччина, Франція передбачає ліцензування діяльності, яка пов'язана із наданням постачальницьких послуг в межах обігу цифрових активів, тому для їх випуску необхідно отримати дозвіл [228]. Вчинення дій без дозволу тягне за собою незаконну діяльність, яка може впливати на виникнення та припинення цивільно-правових відносин.

AMF нагадує постачальникам, що перехідний період, під час якого дозволялося надавати послуги без дозволу, закінчується від 01 липня 2026 року [229]. Таким чином, Франція однією із перших у світі переходить на повну реєстраційну діяльність постачальників, мета якої полягає у створенні єдиного реєстру для забезпечення прозорості та ефективності регулювання відносин у цій сфері.

Договірна основа і вільне волевиявлення сторін становлять більшу частину відносин, однак це не виключає можливість існування позадоговірних – наприклад, у випадках деліктних зобов'язань.

Відносини у сфері обігу віртуальних активів Франції можуть бути змінені (передбачає зміну однієї зі складових правовідносин) або припинені за різних підстав:

- за узгодженням волі сторін;
- за завершенням дії договорів автоматично (наприклад, після виконання зобов'язання, після закінчення строку) або внаслідок розірвання договору на вимогу однієї зі сторін;
- у випадку заборони діяльності;

- якщо віртуальний актив перестав існувати або неможливо отримати до нього доступ.

Варто зазначити, цивільне законодавство Франції не передбачає вичерпний перелік таких підстав, тому можуть виникати інші.

У порівнянні з Україною, Франція набагато краще регулює питання виникнення та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів. Крім того, Франція однією з перших створює єдиний реєстр постачальників послуг віртуальних активів, який допоможе легалізувати їх діяльність, а також забезпечить можливість співпрацювати з іншими державними органами, зокрема виконавцями.

Правове регулювання в Україні залишається фрагментарним, оскільки Закон України «Про віртуальні активи» ще не набрав чинності, а інші нормативно-правові акти не містять чітких положень. Своєю чергою, це створює правову невизначеність та ризики. Ми вважаємо, що необхідно запровадити елементи французького досвіду, зокрема: закріпити визначення токенів (можливо навіть розподіл на види), закріпити правовий режим випуску цифрових активів та запровадити регулювання відносин шляхом введення в дію смарт-контрактів.

Естонія також вважається прогресивною державою у сфері правового регулювання віртуальних активів. Вона не розглядає віртуальні активи як матеріальні речі, однак визнає їх як майнові права, які підпадають під захист цивільного права.

Відповідно до параграфа 5 загальної частини Цивільного кодексу Естонії (General Part of the Civil Code Act) цивільні правовідносини виникають з правочинів, подій, інших дій, передбачених законом, а також з протиправних дій [230].

Відповідно до параграфа 67 вищезазначеного закону, під правочином необхідно розуміти дію або сукупність дій, які мають волевиявлення і спрямовані на настання юридичних наслідків. Правочини бувають одно- та багатосторонніми [230].

У сфері обігу віртуальних активів відносини можуть виникати шляхом укладення різних класичних договорів, а також інвестиційних угод та смарт-контрактів. Естонське цивільне законодавство дозволяє передавати віртуальні активи у спадщину. Для того, аби потім не втрачати доступ до паролів спадкоємцями, спадкодавцям пропонується заздалегідь укласти контракти на управління цифровими активами.

З кожним роком практика застосування смарт-контрактів набуває все більшої популярності та актуальності. У доктрині зазначається, що правова система ставиться до них з такою ж серйозністю, як до класичних договорів, однак вимагається, щоб вони відповідали основним вимогам: мали оферту та акцепт [231].

Правові відносини можуть виникати або змінюватися у зв'язку з подіями або іншими діями. Наприклад, якщо особа у грі набула власності на певний унікальний віртуальний актив, який у майбутньому вона зможе обміняти на інший або якщо користувач порушує правила платформи, власник має право обмежити віртуальні права на деякі цифрові об'єкти. Такі наслідки, зазвичай, передбачаються в умовах користування платформою [232].

Цивільно-правові відносини в Естонії можуть також виникати з протиправних дій, наприклад: у випадку неправомірного використання віртуальних активів, безпідставного збагачення, завдання майнової шкоди платформою та в інших випадках.

В аспекті припинення цивільних відносин, то вони припиняються з наступних підстав: у зв'язку з виконанням зобов'язання, розірванням угоди, припиненням існування віртуального активу, у зв'язку з відшкодуванням цивільно-правової шкоди, шляхом ліквідації суб'єкта господарювання або відкликанням у нього ліцензії.

Шаур'я Малва (Shaurya Malwa) зазначає, що у 2020 році контролюючі органи Естонії провели масштабний державний моніторинг діяльності суб'єктів господарювання і відкликали у криптовалютних компаній більше

тисячі раніше виданих ліцензій, у зв'язку із потенційним відмиванням коштів [233].

Вважаємо, доцільно було б адаптувати естонський досвід до законодавства України, з метою підвищення ефективності державного регулювання цивільно-правових відносин.

Балтійський регіон має ще одного лідера у сфері обігу віртуальних активів - Литву. Ця держава вже запровадила європейські стандарти у цій сфері та перебуває на шляху створення прозорої правової бази, яка б могла реально задовольнити вимоги цифровізації суспільства.

Відповідно до литовської доктрини цивільно-правові відносини можуть виникати на підставі правочинів та інших правових актів, правових подій або адміністративних актів (використовуються рідко). Правочинами є дії осіб, спрямовані на створення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Під адміністративними актами пропонується розуміти прийняті органом державної влади чи органом місцевого самоврядування рішення, які стосуються цивільно-правових відносин, а під правовими подіями – незалежні від особи обставини, які тягнуть правові наслідки (наприклад, плин часу, смерть, стихійні сили тощо) [234, 143-144].

Відносини, які виникають із правочинів, тісно пов'язані з волею особи та її активними діями. Аналогічно із вищезазначеними державами, законодавство Литви допускає укладення різних цивільних договорів у сфері обігу віртуальними активами, зокрема, це може бути договір купівлі-продажу, інвестиційна угода, міна, спадковий договір, договір спільної діяльності, смарт-контракт, застава та інші.

Зміна або припинення таких відносин відбувається шляхом виконання умов договору, взаємної згоди сторін або за волею однієї сторони (якщо відносини це допускають), крім того особа може звернутися до суду для захисту своїх прав, наприклад, для визнання договору недійсним.

Щодо подій, то у цій сфері вони також часто зустрічаються. Події можуть бути різні: від смерті особи до припинення існування віртуального

активу у зв'язку із кібератаками; від пандемії до глобальних збоїв на цифрових серверах. Характерною ознакою таких подій є те, що їх майже ніколи неможливо заздалегідь передбачити.

Приклади: у Кореї екстрадували іноземного хакера, громадянина Литви, за створення шкідливого програмного забезпечення, за допомогою якого він викрадав віртуальні активи інших осіб, чим завдав шкоди на суму більше одного мільйона доларів США [235].

З адміністративними актами пов'язують видачу і анулювання ліцензії для здійснення деяких видів діяльності, які впливають на можливість набуття, зміну або припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів. Так, зокрема, Ганна Воєводіна (Ganna Voievodina) акцентує увагу на тому, що у Литві запроваджене ліцензування діяльності із надання послуг постачальника криптоактивів (CASP), а також запроваджене звітування щодо наданих послуг [236].

Припинення дії ліцензії постачальника тягне за собою припинення цивільно-правових відносин із іншими учасниками – контрагентами та клієнтами. Крім того, від виду отриманої ліцензії залежить які саме послуги можуть надаватися та які, у зв'язку з цим, цивільно-правові договори можуть укладатися [237].

Отож, доктрина Литви ще раз підтверджує, що виникнення, зміна та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів містить чимало особливостей, які пов'язані з їхньою нематеріальною природою.

За Італійським правом під цивільними правовідносинами варто розуміти відносини між двома і більше сторонами, які регулюються правовими нормами і які виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів (які розподіляються на дії та події, активні та пасивні) [238, с. 2].

Законодавство Італії передбачає регулювання відносин в сфері обігу віртуальних активів шляхом узгодження волі суб'єктів і укладення

класичних договорів. Договори можуть набувати різних форм, однак це не впливає на їх юридичну силу та впливовість. Прикладом є договір купівлі-продажу, за яким продавець надає цифровий контент або цифрові послуги споживачеві, а споживач сплачує або зобов'язується сплатити ціну [239].

Правниця Патрісія Істіл (Patricia Easteal) зазначає, що в Італії практикується процедура розірвання договорів як з причини, так і без такої, тому кожна зі сторін може у будь-який час заявити про вихід із договірних відносин незалежно від мотивів [240].

Відносини можуть виникати у зв'язку зі створенням віртуального активу, а також із деліктних зобов'язань - коли одна сторона завдала шкоду іншій.

Події настають незалежно від волі суб'єкта і можуть мати для нього позитивні та негативні наслідки. Наприклад, якщо внаслідок технічної поломки комп'ютерної системи, особа набула прав на нові об'єкти - це позитивні наслідки, а якщо втратила доступ до своїх власних - негативні.

Таким чином, це стає підставою для зміни або припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів. Крім того, припинення відносин може наставати шляхом належного виконання зобов'язання, відкликання реєстрації або ліцензії постачальника, у зв'язку з ліквідацією юридичної особи та в інших випадках.

Нещодавно стало відомо, Італія буде найбільший центр цифрових даних, який допоможе захистити цифрове середовище держави від шкідливих кібератак, а також підвищить ефективність управління цифровими сервісами [241].

Отож, Італійський підхід регулювання виникнення та припинення цивільно-правових відносин характеризується активним застосуванням принципу добровільності, який полягає у можливості укласти різні види правочинів в сфері обігу віртуальних активів. Разом з цим, в Італії можливе виникнення відносин у зв'язку із деліктним зобов'язанням, що, своєю

чергою, відповідає принципам справедливості, добросовісності та повного відшкодування шкоди.

Іншою державою, яку ми пропонуємо дослідити, є Іспанія. В Іспанії цивільно-правові відносини набувають ознак зобов'язальних і можуть виникати на підставі законів, договорів, квазідоговорів та на підставі неправомірних дій [242].

Переважаючими підставами для виникнення, зміни та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальними активами є договірні відносини, в основі яких є добровільне волевиявлення сторін. Так само як і попередні держави, Іспанія дозволяє укладати різні договори у цій сфері, серед яких виділяють договори: обміну, управління віртуальними активами, купівлі-продажу, смарт-контракти та інші.

На підставі закону цивільно-правові відносини у цій сфері можуть виникати, наприклад, як наслідок відкриття спадщини за законом.

Науковець Тетяна Кукурулл Поблет (Tatiana Cucurull Poblet's) зазначає, що цифрова спадщина в Іспанії - це, по суті, набір активів та інших цифрових об'єктів, які людина збирає протягом свого життя в цифровому середовищі та які мають свою цінність для суспільства [243, с. 52].

Паніспанський словник юридичної іспанської мови надає визначення квазідоговору як законної, добровільної, не договірної дії, яка породжує зобов'язання за законом [244]. Це можуть бути дії, що вчиняються від імені іншої особи без її доручення з метою збереження її майна.

Відносини також можуть виникати на підставі неправомірних дій, тобто у разі, якщо одна сторона завдала шкоди іншій стороні, то вона зобов'язується відшкодувати її в повному обсязі. Як приклад – в Іспанії було викрито найбільшу крадіжку криптовалюти вартістю 17 мільйонів євро, внаслідок чого у злочинця виникло зобов'язання повернути викрадене, а також виплатити потерпілим компенсацію [245].

Підстави припинення відносин включають у себе: виконання зобов'язання в повному обсязі, безповоротна втрата доступу до віртуального

активу або його повне знищення, визнання договору недійсним та інші. Крім того цивільно-правові відносини можуть бути не тільки припиненні, але і змінені.

Беручи до уваги попередньо наведені факти, Іспанія визнає виникнення, зміну та припинення цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів, а також регулює їх, спираючись на особливості національного законодавства.

Португалія також рухається в руслі уніфікації нормативно-правових актів ЄС, тому активно займається модернізацією власної правової системи. Португалія, так само як і Україна, пов'язує виникнення цивільно-правових відносин із настанням певних юридичних фактів.

Португальський правник Луїс А. Карвальо Фернандес (Luís A. Carvalho Fernandes) під юридичними фактами пропонує розуміти події, відповідно до яких правова норма встановлює юридичні наслідки. Автор розподіляє юридичні факти на різні види: на природні та людські (аналогічно нашому поділу на дії та події), матеріальні та нематеріальні, добровільні та недобровільні, прості та складні, позитивні та негативні, законні та незаконні, навмисні та ненавмисні, визначені та невизначені [246, с. 13-28].

Людські факти – це добровільна дія або бездіяльність людини, яка має юридичне значення. Своєю чергою, вони можуть бути правомірні (односторонні та багатосторонні) та неправомірні (делікти, невиконання зобов'язань) [247, с. 82].

Природні факти – це такі юридичні події, які не залежать від волі людини, однак мають юридичне значення. Вони, у свою чергу, поділяються на суто природні (повінь, землетрус), біологічні (народження, смерть людини) та часові (час, із закінченням якого настає наслідок) [248, с. 1].

Аналізуючи вищезазначене, підставами виникнення, припинення та зміни цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів можуть бути як природні юридичні факти, так і людські.

Найчастіше у практичній діяльності Португалії виникнення цивільно-правових відносин пов'язане із укладенням договорів, вчиненням односторонніх правочинів та у зв'язку із появою деліктного зобов'язання. Прикладом договору може бути міна віртуальними акаунтами, а одностороннього правочину - внесення до заповіту розпорядження спадкодавця щодо колекційних віртуальних активів.

Підставами припинення цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів, зазвичай, є фактичне виконання умов або розірвання договору, припинення існування віртуального активу, відкликання ліцензії діяльності однієї зі сторін та інші.

Крім того, відносини можуть бути змінені шляхом зміни умов договору, зміни одностороннього правочину, зміни об'єкта тощо.

Отож, Португалія містить розгалужену класифікацію юридичних фактів, на підставі яких виникають, змінюються та припиняються всі цивільні відносини держави, зокрема, й у сфері обігу віртуальних активів. Така їх різноманітність може бути корисним прикладом для інших держав, які тільки розпочинають свій шлях становлення.

Останньою державою, яку ми будемо досліджувати в межах цього розділу, є Люксембург. На відміну від Португалії або України, Люксембург доктринально не виділяє поняття «юридичні факти» і це є проблемою. Така невизначеність породжує складнощі у правозастосуванні, оскільки відсутність чіткого поняття ускладнює однозначне розуміння того, які саме обставини визнаються правовстановлюючими, правозмінюючими та правоприпиняючими.

У більшості доктринальних джерел зазначається лише те, що цивільне право Люксембургу ґрунтується на таких основоположних принципах: свободи договору, *pacta sunt servanda* (угода має бути виконана), захисту права власності та добросовісності, які повинні бути застосовані у всіх цивільно-правових відносинах [249].

За французькою аналогією, відносини у сфері обігу віртуальних активів можуть виникати, змінюватися та припинятися на підставі фактичного створення нового об'єкта та на підставі договорів.

Учений Еміліо Науд (Émilio Naud) зазначає, що у Люксембурзі також застосовується нова категорія контрактів – смарт-контракти, які допомагають реалізовувати автоматизовані процеси за допомогою технологій розподіленого реєстру [250].

Крім того, законодавство Люксембургу не містить заборони на спадкування віртуальних активів, тому вони також мають змогу входити у склад спадщини [251].

Підставами припинення цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів може бути: виконання договору, припинення дії ліцензії CSSF, визнання судом правочину недійсним та в інших випадках.

Зміна правовідносин може відбуватися через правочини (тобто добровільна зміна), акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування, прийняття судового рішення тощо.

Таким чином, у порівнянні з іншими державами-членами ЄС, Люксембург не виокремлює юридичні факти як самостійну категорію та не має такої ж чіткої розгалуженої системи їх класифікації. Виникнення, припинення та зміна цивільно-правових відносин в сфері обігу віртуальних активів розглядаються в межах загальних норм та принципів цивільного права.

РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ В СФЕРІ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС

3.1. Поняття та захист віртуальних активів в сфері обігу віртуальних активів

Віртуальні активи - це феномен віртуального всесвіту, який характеризується високим рівнем динамічності та перспективності. Їхня поява спричинена розвитком блокчейн-технологій, які створили альтернативну парадигму економічного обігу, а також розпочали відлік нової ери – ери цифрової трансформації суспільства.

В Україні правове регулювання віртуальних активів почало формуватися пізніше, ніж у межах держав-членів ЄС. При цьому, сам процес формування розпочався завдяки громадській ініціативі - бажання громадян користуватися криптовалютами у комерційних та побутових цілях.

Ми вже частково розглядали розвиток законодавства щодо всіх віртуальних об'єктів, зокрема і віртуальних активів, у першому розділі цієї роботи, однак пропонуємо ще раз звернути увагу на це в аспекті дослідження віртуальних активів.

Правник Грицай С.О. пропонує історію становлення правової бази регулювання віртуальних активів в Україні поділити на два етапи: до появи спеціального закону та після його появи [252, с. 165].

До ухвалення Закону України «Про віртуальні активи» № 2074-IX прийнятого від 17 лютого 2022 року відносини в сфері обігу віртуальних активів майже не регулювалися. Перші законопроекти від 2017 року не містили визначення «віртуальні активи», а обмежувалися поняттям «криптовалюта».

Так наприклад, відповідно до Проекту Закону «Про обіг криптовалюти в Україні» від 06.10.2017 № 7183, під криптовалютою пропонувалося розуміти програмний код, який може бути об'єктом права власності, який може

виступати засобом міни та відомості про який містяться у системі блокчейн [253].

Відповідно до Проекту Закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» від 10.10.2017 року №7183-1 криптовалютою визнавався децентралізований цифровий вимір вартості, який може бути виражений в цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну [254].

Починаючи з 2018 року в законодавчому ініціативному просторі зародилося поняття «віртуальні активи», під яким малися на увазі криптовалюти та токени-активи [255].

Серед правників все ж таки продовжила точитися дискусія стосовно того, що саме охоплює це поняття і чи відповідає воно всій сутності явища, тому у 2019 році відбулася ще одна спроба на законодавчому рівні закріпити вже розширене поняття, додавши до нього «інші віртуальні активи» [256].

Однак, ані цей, ані інші законопроекти так і не були прийняті, а проблема невизначеності ще більше набирала обертів.

Нагадаємо, що реальне закріплення поняття «віртуальні активи» на законодавчому рівні відбулося разом із набранням чинності Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Відповідно до пункту 13 частини 1 статті 1 під ними розуміється цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [257].

Виходячи з цього визначення, віртуальний актив володіє такими ознаками, що відрізняють його з-поміж інших об'єктів цивільного обігу:

- 1) існує виключно в цифровій формі;
- 2) допустимий до обігу на території України;
- 3) має вираження вартості;
- 4) може виступати інструментом розрахунків та бути предметом інвестування.

На сьогодні, це визначення залишається єдиним законодавчо-закріпленим, оскільки Закон України «Про віртуальні активи» ще не набув чинності.

Новий закон визнаватиме під віртуальними активами нематеріальні блага, які є об'єктами цивільних прав, мають вартість та виражені сукупністю даних в електронній формі [36].

Досліджуючи наведені ознаки віртуальних активів, Яроцький В.О. звертає увагу на суперечливості між законами, зокрема, з огляду на форму: у першому законі форма цифрова, тоді як в другому – електронна. Автор зазначає, що цифрова форма є ширшим поняттям, ніж електронна, яка відноситься до попереднього покоління передачі інформації [258, с. 102].

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» під активами розуміє ресурси, контрольовані підприємством, використання яких призводить до отримання економічних вигод [259]. Саме ця ознака як отримання економічної вигоди характеризує усі можливі активи, зокрема віртуальні, об'єднуючи їх в одну групу.

Віртуальний актив не є документом, у тому числі електронним, оскільки до нього не висуваються вимоги щодо його обов'язкових реквізитів, інших правил оформлення.

Враховуючи положення ст. 3 та 4 Закону України «Про платіжні послуги», віртуальні активи не належать до платіжних засобів та їх не слід ототожнювати з цифровими або електронними грошима, емітентом яким є Національний банк України (віртуальні активи взагалі не мають єдиного централізованого органу, який здійснював би емісію) [260].

Крім того, віртуальні активи не є грошовими сурогатами або валютними цінностями, якими згідно з положеннями ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції», є національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали [261].

Проте, як передбачено в ч. 6 ст. 4 Закону України «Про віртуальні активи», фінансові віртуальні активи можуть бути забезпечені валютними

цінностями, а також цінним папером або деривативним фінансовим інструментом. У цьому зв'язку необхідно констатувати, що інструментом інвестування на організованих біржових майданчиках може виступати виключно фінансовий віртуальний актив, тобто актив забезпечений валютною цінністю або одним із фінансових інструментів, допущених до торгівлі на ринках капіталу відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [262].

Віртуальний актив не є емісійним або борговим цінним папером, оскільки не володіє ознаками, притаманними цьому фінансовому інструменту відповідно до ст. 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (документ установленної форми, визначені реквізити, посвідчує право особи, визначає правовідносини емітента (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, передбачає виконання зобов'язань, а також можливість передачі прав на цінний папір).

На підтвердження цього, можна також навести рішення Європейського Суду Справедливості від 22 жовтня 2015 р. по справі № С-264/14, в якому Суд дійшов висновку, що віртуальна валюта «біткойн» не є ані цінним папером, що забезпечує право власності, ані прирівняним до нього цінним папером (п. 55) [263].

Станом на сьогодні, Закон України № 7150 від 13 березня 2022 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами» залишається у стані проєкту. Відповідно до нього пропонується запровадити здійснення оподаткування на доходи від операцій з віртуальними активами, а саме поняття «віртуальні активи» – розуміти у значенні Закону України «Про віртуальні активи» [264].

З набранням чинності Закону України «Про віртуальні активи» передбачається внесення змін до низки інших законів, зокрема, й до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у частині узгодження визначення

поняття «віртуальний актив» та деяких інших правових засад його обігу. Це зможе усунути наявні суперечності щодо визначення, однак не вирішить усіх проблем у сфері регулювання цих відносин.

З метою удосконалення дефініції поняття, пропонуємо звернутися до наукових джерел, які досліджували сутність віртуальних активів. Так, зокрема, Філософський енциклопедичний словник містить відомості про походження терміну «віртуальний» («virtus»), яке з латинського перекладається як спроможний або можливий, і пропонує розуміти його у значенні характеристики квазіреальності деяких об'єктів, що використовується для опису, пояснення та аналізу існуючих та штучно створених за допомогою ІТ [265, с. 92-93].

На думку Овчаренко А.С., під віртуальними активами варто розуміти активи, які існують виключно в електронній формі у вигляді програмного коду, право власності на які засвідчується шляхом внесення цифрових записів до реєстру цифрових транзакцій і які мають економічну цінність. Крім того, автор звертає увагу на тому, що «віртуальні активи» й «криптовалюти» не можна вважати синонімами, адже криптовалюти є вужчим поняттям, однак, при цьому, ототожнює поняття «віртуальні активи» та «цифрові активи» [266, с. 202].

Науковці не мають єдиного підходу щодо співвідношення понять «віртуальні активи» та «цифрові активи»: одні вважають, що ці поняття є тотожні, тоді як інші притримуються думки, що поняття «цифрові активи» – ширше. Вважаємо, що саме друга точка зору найбільш повно окреслює сутність цих понять.

Так, наприклад, Дмитрик О.О. пропонує розглядати цифрові активи як видове поняття цифрових об'єктів, яким притаманні такі ознаки: цифрова, нематеріальна форма; підґрунтям є блокчейн-технології; мають криптографічний захист; можливі анонімні транзакції; відсутні посередники; можуть використовуватися для різних цілей; охоплюють віртуальні активи,

криптовалюти, токени, цифрові цінності та інші, чим і відрізняються від віртуальних активів [267, с. 251].

Погоджуючись із вищезазначеним судженням, Будник В.І. зазначає, що цифрові активи можуть також виконувати не лише фінансові, але й інші функції, наприклад інформаційні, культурні, юридичні; а віртуальні активи зосереджені переважно на забезпеченні вартості та обміну. Крім того, в основі віртуальних активів лежать технології блокчейн, тоді як для цифрових активів це не є критично важливим, тому вони можуть існувати без їх використання [268, с. 153].

Швець Н.С. визначає цифрові активи як нематеріальні активи, які можна купувати та продавати і до яких можна відносити не лише криптовалюти та токени, але й аудіотреки, фільми, електронні книги, програмні забезпечення та інші об'єкти у цифровій формі [269, с. 153].

Защипас С.М. вважає, існує ціла ієрархія до розуміння сутності поняття цифрових активів, відповідно до якої найширшим поняттям є нематеріальні активи як найбільш загальна економіко-правова категорія, що включає у себе всі нематеріальні об'єкти, які мають вартість, можуть бути об'єктами прав і, при цьому, не мають матеріальної форми вираження. На другому рівні перебувають цифрові активи – підмножина нематеріальних активів. Далі вчений виділяє віртуальні активи і найвужчу категорію – криптоактиви [270, с.126].

Старинський М.В. та Корощенко К.Р. виділяють наступні ознаки, які притаманні віртуальним активам як особливим явищам, а саме:

- 1) нематеріальність блага;
- 2) здатність бути об'єктом цивільних прав;
- 3) мають економічну вартість;
- 4) виражені сукупністю даних в електронній формі;
- 5) не є засобами платежу;

6) не можуть бути предметом обміну на матеріальні товари, роботи або послуги [271, с. 5].

Савченко Є.Ю. звертає увагу на те, що віртуальні активи не є результатами творчої або інтелектуальної діяльності, аргументуючи це самим процесом їхнього створення (емісії), який не передбачає жодного творчого та інтелектуального прояву діяльності [272, с. 305].

Вважаємо, доцільно було б закріпити на законодавчому рівні поняття «цифрові активи» або розширити визначення «віртуальні активи», розуміючи їх як цифрові нематеріальні блага, які є об'єктами цивільних прав, мають визначену вартість, виражені в цифровій формі, технічно ідентифіковані у децентралізованих або централізованих реєстрах, а також можуть бути об'єктами цивільного обігу і судового захисту, крім обмежень встановлених законом.

Законом України «Про віртуальні активи» пропонується закріпити два види віртуальних активів: забезпечені та незабезпечені. Перший вид покликаний посвідчувати майнові права, зокрема право вимоги на інші об'єкти, а незабезпечені - це ті, які їх не посвідчують [36]. Окрім цих видів, наука цивільного права містить ще й інші.

Своєю чергою, Грицай С.О. пропонує забезпечені віртуальні активи поділяти ще на забезпечені валютними цінностями та забезпечені цінними паперами або деривативними фінансовими інструментами [273, с. 68].

Пантелєєва Н.М та Рогова Н.В. виділяли такі види віртуальних активів, в залежності від їх економічної природи: криптовалюти (Bitcoin, Dash, Ethereum,) - це, по суті, є еквіваленти вартості у віртуальному середовищі, які мають високу волатильність та підлягають обміну; токени (Binance, Civic, Steem та ін.) - відрізняються від перших метою, функціональністю і створенням на основі існуючого блокчейну; криптотовари (FileCoin, Golem та ін.) - мають основу, яка споживається; криптовалют з фіксованою ціною (стейблкоїни) (USD Coin, Maker, Digix та ін) - визначаються встановленою цінністю активу, до якого прив'язані [274, с. 68]

На думку Черних О.С., в залежності від емітента випуску віртуальні активи можна розділити: суверенні, до яких відносяться віртуальні валюти

випущені центральним банком та приватні, які також поділяються на криптовалюти, токени та гібридні активи [275].

Кудь А.А. пропонує віртуальні активи класифікувати за трьома рівнями.

На першому рівні автор розмежовує віртуальні активи в залежності від функціонування на основі розподіленого реєстру: віртуальні активи розподіленого реєстру (наприклад, криптовалюти, токени) та віртуальні активи нерозподіленого реєстру (наприклад, монети в комп'ютерних іграх, цифрові абонементи, цифрові подарункові сертифікати тощо).

На другому рівні віртуальні активи розподіленого реєстру поділяються на: токенозовані активи (існують у вигляді запису з ідентифікатором інформації, що є похідною від первинного активу) та криптоактиви (існують у вигляді запису з ідентифікатором інформації, що не є похідною від первинного активу).

Третій рівень ґрунтується на розмежуванні характеристик токенозованого активу: цифрові активи децентралізованої інформаційної платформи, а також моноактиви та поліактиви системи обліку токенів розподіленого реєстру [276, с. 9].

Хатнюк Н.С. та Побіянська Н.Б. виділяють наступні види класифікації, а саме: віртуальні активи як засоби платежу або віртуальні активи інвестиційні; службові та змішані; взаємозамінні та невзаємозамінними; корисні та гібридні тощо [277].

Таким чином, на доктринальному рівні було проведено безліч досліджень в аспекті класифікації віртуальних активів, однак з юридичної точки зору найбільше значення має поділ за критерієм їх забезпеченості та в залежності від їх економічної природи. Вважаємо, що необхідно доповнити Закон України «Про віртуальні активи» ще іншими видами, з метою здійснення належного врегулювання відносин.

У світлі безпечного користування сучасними технологіями значною проблемою залишається підтримання високого рівня безпеки і захисту віртуальних активів від незаконних посягань.

Відсутність чіткого законодавчого регулювання породжує правові прогалини, які призводять до всюдозволеності, зловживань та хибного відчуття безкарності у правопорушників.

Вважаємо, що необхідно на законодавчому рівні закріпити кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння чужими віртуальними активами, а також передбачити ефективні механізми цивільно-правового захисту, зокрема можливість відшкодування завданої шкоди, витребування активів із чужого незаконного володіння та визнання недійсними правочинів у цій сфері.

Державне регулювання обороту віртуальних активів, зокрема їх захист, повинен відповідати принципам законності, доцільності, адекватності, ефективності, своєчасності, збалансованості, передбачуваності та прозорості [278, с. 369].

Порівняно зі звичайними програмами, блокчейн-технологія забезпечує високий рівень захисту, однак навіть вона не може гарантувати абсолютну захищеність, тому технічна складова також потребує інноваційних змін.

Аналізуючи правовий аспект безпеки, Добровольська В.В. пропонує застосовувати штучний інтелект для покращення ідентифікації суб'єкта при отриманні ним доступу до віртуальних активів, що, своєю чергою, вплине на раннє виявлення шахрайства та допоможе в управлінні ризиками [279, с. 62].

Отож, сфера захисту віртуальних активів також потребує комплексних підходів в аспекті запровадження дієвих механізмів з поєднання організаційних, технічних та юридичних засобів захисту, детальний аналіз яких буде представлено у наступних підрозділах цієї роботи.

У межах європейського правопорядку поняття віртуальних активів поступово еволюціонувало від початкового розуміння в якості криптовалют до розширеного - цифрові активи, які мають вартість і можуть бути об'єктом цивільних прав.

Першою децентралізованою віртуальною валютою, яка у 2008 році приголомшила світ своєю появою, став Bitcoin (BTC) [280]. Він занадто

швидко набував популярності серед суспільства і, як наслідок, правові системи держав не встигали адаптуватися до нових викликів.

Тільки починаючи з 2012 року головні інституції ЄС почали видавати звіти, рекомендацій та заяви, які стосувалися цієї сфери. Як приклад, у жовтні цього ж року Європейський центральний банк видав власний звіт, яким було визначено неможливість регулювання ринку криптоактивів шляхом застосування до цих відносин положень чинного законодавства, а також надано визначення Біткоїну, відповідно до якого його було визнано конвертованою децентралізованою віртуальною валютою [281].

30 травня 2018 року Європейський Парламент видав Директиву № 2018/843, укладену спільними зусиллями Європейського Парламенту та Радою ЄС, відповідно до якої віртуальні валюти визнавалися як електронні вирази вартості, що не випускаються та не гарантуються центральним банком або ж іншими органами публічної влади, не мають прив'язки до національних валют та не наділені їх статусом, але застосовуються фізичними та юридичними особами як засоби обміну [282, с. 30].

У 2019 році FATF запропонував своє бачення віртуальних активів, розглядаючи їх як віртуальні вирази вартості, якими можна торгувати та переказувати у віртуальному форматі, та які можна використовувати для платіжних та інвестиційних цілей [283, с. 57].

Варто зазначити, що цей орган ототожнював поняття «віртуальні активи» та «віртуальні валюти», що значно ускладнювало їх правове регулювання, тому починаючи з 2020 року європейська спільнота знову повернулася до теми обговорення віртуальних об'єктів. На цей раз вже гостро постало питання щодо закріплення уніфікованого поняття.

Нагадаємо, що з цієї метою в Європейському Союзі було прийнято Регламент MiCA (Markets in Crypto Assets regulation), який під віртуальними активами (криптоактивами) пропонує розуміти цифрові представлення вартості або прав, які можуть принести значні переваги учасникам ринку, включаючи роздрібних власників [284].

Крім того, регламент виокремлює три основні види віртуальних активів, а саме: токени електронних грошей (ЕМТ), токени, які прив'язані до активів (ART) та інші криптовалюти, які не класифікуються як токени, які забезпечені активами [284].

Токени електронних грошей (ЕМТ) - це такий вид віртуальних активів, які прикріплені до однієї конкретно визначеної офіційної валюти (наприклад, євро) і, по суті, є цифровими еквівалентами реальних грошей. Основною їх особливістю є гарантоване фіксування вартості на основі традиційної валюти, яка випускається банківською установою. Разом з тим, здійснювати емісію tokenів електронних грошей можуть не будь-які суб'єкти, а лише ліцензовані кредитні установи або установи електронних грошей. Вони зобов'язуються забезпечувати всі необхідні умови, аби власники tokenів мали реальну можливість реалізовувати своє право на продаж в будь-який момент за фіксованою вартістю тієї валюти, до якої його було прикріплено.

Другим видом є токени, які прив'язані до активів (ART). За своєю природою – це такий вид віртуальних активів, метою яких є підтримка сталої вартості шляхом прив'язки до інших валют, вартості, права або їх комбінації, включаючи хоча б одну фіатну валюту. Ключова відмінність від першого виду полягає у кількості показників або комбінації активів: ART не визначається виключно за допомогою однієї валюти, оскільки його суть розкривається шляхом виділення декількох валют або шляхом їх поєднання у різноманітні комбінації.

Останнім видом є інші криптоактиви, до яких належать будь-які криптовалюти, що не можуть бути віднесені до tokenів електронних грошей (ЕМТ) та tokenів, які прив'язані до активів (ART)). Їхня основна відмінність полягає у високому рівні волатильності та відсутності механізму стабілізації вартості, адже вони не залежать від жодних інших факторів. Крім того, ця група містить особливий підвид, а саме: токени-утиліти, які здатні відкривати доступ до товарів та послуг, які можуть ще додатково пропонуватися емітентами. Його також можна прирівняти до цифрових ваучерів або квитків,

які надають власникам прав на замовлення додаткових послуг та придбання відповідних товарів [285].

Українським аналогом токенів першої групи може бути визнаний емітованим резидентом України та забезпечений валютними цінностями віртуальний актив. Проте, таке ототожнення може піддаватися критиці, оскільки «токени електронних грошей» виконують функції засобів обміну та платежу, тоді як Закон України «Про віртуальні активи» не передбачає такого призначення. Крім того, частина 3 статті 2 вищезазначеного Закону передбачає, що цей Закон не застосовується до правовідносин пов'язаних із випуском та обігом електронних грошей [36].

Аналізуючи європейську практику можна виділити кілька фундаментальних концепцій правової природи віртуальних активів:

- 1) майново-правова концепція передбачає визнання віртуальних активів специфічною формою майна, на яке поширюється право власності особи;
- 2) фінансово-інструментальна концепція, в основі якої віртуальні активи розглядаються як різновиди фінансових інструментів;
- 3) інформаційно-правова концепція – акцентує увагу на їх сутності як нематеріальних благ в інформаційному середовищі, які мають економічну цінність і охороняються законодавством.

Вважаємо, що в Україні наразі домінує саме майново-правова концепція з елементами інформаційно-правової, яка обумовлена змішаною природою віртуальних активів та особливостями нашого вітчизняного цивільного законодавства.

Франція є яскравим представником майново-правової концепції, оскільки визнає цифрові активи об'єктом майнових прав, на які поширюються норми цивільного, фінансового та податкового права і які можуть перебувати під правовим захистом, аналогічно тому, що застосовується до матеріального майна.

За законодавством Франції поняття цифрових активів розкривається шляхом виокремлення двох самостійних видів, а саме: токенів (jetons) та

інших цифрових представлень вартості (*toute représentation numérique d'une valeur*), крім тих, які відносяться до фінансових інструментів чи грошових ваучерів [286].

Як зазначає Легенько В.Ю., наведена класифікація не виділяє стейблкоїни (які прив'язують свою вартість до фіатної валюти або іншого активу) як окремий вид цифрового активу, тому на практиці до них застосовують положення законодавства про електронні гроші, якщо відповідні відносини неможливо врегулювати іншим чином [287, с. 361].

Окрім Франції, цей підхід також запровадили держави Прибалтики – Естонія та Литва.

Цивільне законодавство Естонії під віртуальними активами розуміє цифрове представлення вартості, яке може бути передане, збережене або обміняне в цифровому вигляді. Варто також зазначити, що віртуальні активи не можуть випускатися та гарантуватися банківськими установами, вони не є законними платіжними засобами та не можуть визнаватися валютою в традиційному її розумінні [288].

Володимирас Кокоревас (Vladimiras Kokorevas) акцентує на тому, що у Литовському законодавстві відсутнє визначення «віртуальні активи», однак є визначення «віртуальні валюти», під якими прийнято розуміти цифрове представлення вартості, яке не має правового статусу валюти чи грошей, не випускається та не гарантується банком або іншим державним органом, а також яке приймається фізичними або юридичними особами як засоби обміну та може бути використане для розрахунків [289].

На сьогодні відсутні жодні законодавчі закріплення класифікації віртуальних активів в обох державах, однак, нагадаємо, що Банк Литви запропонував власну класифікацію віртуальних валют, розмежовуючи їх на: платіжні токени; інвестиційні токени та користувацькі токени [290].

Естонія та Литва активно працюють над врегулюванням відносин в цій сфері, гарантуючи можливість визнання віртуальних активів об'єктами майнових прав та забезпечуючи їх правовий захист у цифровому полі.

Відповідно до Закону про кредитні установи Німеччини (Kreditwesengesetz - KWG) віртуальні активи визнаються і регулюються як фінансові інструменти, які підпорядковуються правилам та законам, пов'язаним із цінними паперами або інвестиціями [291].

Крім того, віртуальні активи за законодавством Німеччини не можуть визнаватися як платіжні засоби, валюти або електронні кошти, однак можуть бути предметом правового захисту.

На думку німецького правника Кристофа Вронка (Christoph Wronka), віртуальні активи можна поділити на три види: криптовалюти у вигляді платіжних токенів, такі як Біткоїни, Ефіріуми, які використовуються для транзакцій та інвестицій; токени цінних паперів та інші криптоактиви, які не підпадають під ознаки перших двох видів [292, с. 422].

Таким чином, Німеччина відноситься до представників фінансово-інструментальної концепції, в основі якої віртуальні активи підпадають під регулювання притаманне фінансовим інструментам.

Італія та Іспанія не мають законодавчого закріплення поняття «віртуальні активи» на рівні національних законодавств, тому розуміють їх в аспекті нематеріальних благ, які існують в інформаційному середовищі. Обидві держави не визнають цифрові об'єкти як «речі» або як «майно» у традиційному розумінні, тому сміливо можна говорити про те, що вони є представниками інформаційно-правової концепції.

Деякі держави Європи імплементували у свої національні законодавства визначення та класифікацію, запозичені з Регламенту MiCA. І, як результат, отримали узгоджену з правом ЄС систему правового регулювання, в основі якої є єдиний підхід до розуміння категорії віртуальних активів та їх різновидів.

Тахфін Елькендусі (Tachfin Elkendoussi) зазначає, що Люксембург є саме такою державою, адже він визначає віртуальні активи та класифікує їх відповідно до положень MiCAR [293].

Окрім Люксембургу, Португалія до 2023 року залишалася взагалі без жодного правового регулювання віртуальних активів, тому тривалий час вона визнавалася однією з найбільш «вільних» юрисдикцій Європи для діяльності пов'язаної з криптоактивами. Переломним моментом став момент ухвалення Регламенту МіСА, положення якого мають пряму дію для законодавства Португалії [294].

На підтвердження застосування Регламенту, Банк Португалії опублікував повідомлення № 1/2023 від 24 січня 2023 року, яким запровадив порядок та умови легалізації діяльності у сфері обігу віртуальних активів, а також встановив принципи їх класифікації у відповідності до стандартів ЄС [295].

Таким чином, не всі держави-члени ЄС перебувають на однаковому етапі правового регулювання віртуальних активів, однак можна визначити для них усіх спільну тенденцію – офіційне визнання віртуальних активів як об'єктів цивільних прав, а також запровадження їх до своєї правової системи. При цьому, не важливо яким чином це відбувається: шляхом видання спеціального законодавчого акту або застосування положень Регламенту МіСА як нормативно-правового акту прямої дії, адже все одно вони направлені на спільну мету – гармонізувати ринок віртуальних активів та забезпечити належний рівень безпеки у цифровому середовищі.

3.2. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи

У попередніх розділах та підрозділах цієї роботи ми вже дослідили, що віртуальні активи можуть бути об'єктами цивільного обігу, а також можуть виступати об'єктами права власності.

Особливість віртуальних активів полягає у відсутності матеріальної форми та існуванні виключно в цифровому середовищі, що, власне, і робить традиційні механізми цивільно-правового регулювання відносин у цій сфері ускладненим. Разом з тим, у практичній діяльності з'являються інші проблеми, які, як виявилось, неможливо розв'язати шляхом прийняття

одного лише Закону «Про віртуальні активи» – необхідно адаптувати до нових умов усе законодавство України. Як приклад – сфера примусового виконання судових рішень та рішень інших органів у межах відкритих виконавчих проваджень.

Станом на сьогодні, неможливо однозначно відповісти на такі запитання, а саме: чи можливо накласти арешт на віртуальні активи? Яку процедуру та порядок дій необхідно застосовувати для цього? Які запити та до кого необхідно направляти, аби дізнаватися достовірну інформацію про наявність у боржника права власності на віртуальні активи? Як отримати доступ до віртуального ключа без згоди його власника? Чи реально реалізувати віртуальні активи? Якщо так, то яким чином? Яку платформу необхідно застосовувати для торгів? Яка процедура передачі віртуального активу переможцю торгів?

Відповідно до реформи, проведеної у 2016 році, функція примусового виконання виконавчих документів в Україні покладається на органи державної виконавчої служби та приватних виконавців [296, с. 350].

Як зазначають науковці Фурса С.Я. та Фурса Є.І., виконавча діяльність ґрунтується на імперативно-диспозитивних началах, адже з одного боку – це примус держави, який застосовується спеціально уповноваженими органами у передбачений законом спосіб, а з іншого – для початку відкриття виконавчого провадження необхідна воля стягувача у формі заяви [297, с. 350]. Однак, саме по собі відкриття виконавчого провадження ще не значить, що рішення буде фактично виконане, адже неможливість проведення процедури арешту та стягнення на віртуальні активи породжує наслідок у вигляді неефективності всієї правової системи.

В умовах цифрової трансформації віртуальні активи все більше і більше набувають актуальності серед населення. Блокчейн-технологія, на основі якої вони функціонують, відома високим рівнем децентралізації та захищеності від чужого втручання, що, власне, приваблює боржників. У більшості

випадків, боржники знають, що виконавці не можуть відстежувати обіг віртуальних активів, тому приховують їх наявність.

На думку Гайдучок О.О., відсутність чіткого правового закріплення регулювання обігу віртуальних активів, а також відсутність механізму їх примусового стягнення, створює підґрунтя для проведення різних шахрайських дій та зловживань [298, с. 341].

Загалом, дослідження підстав і порядку звернення стягнення на віртуальні активи обумовлена різноманітними передумовами:

- зростанням обсягів обігу віртуальних активів;
- прийняттям Верховною Радою України Закону «Про віртуальні активи»;
- запровадженням цифрових систем та реєстрів у державне регулювання;
- відсутністю реформ в аспекті примусового виконання рішень;
- наявністю вимог суспільства на ефективний механізм захисту;
- потребою у забезпеченні справедливого співвідношення між особистими правами боржника та вимогами ефективності виконання рішень.

Разом з тим, пропонуємо дослідити нормативно-правове регулювання відносин у сфері стягнення на віртуальні активи.

Першим і найважливішим актом є Конституція України: статтею 41 було визнано право власності непорушним, гарантовано право кожної особи на вільне володіння, користування і розпорядження своєю власністю, а також визначено можливість примусового відчуження майна на підставі та в порядку передбаченому законом [32].

Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» визначає основи організації примусового виконання рішень державними та приватними виконавцями, а також визнає їх правовий статус у системі органів державної влади. Окрім цього, частина 1 статті 3 виокремлює їх завдання як своєчасне, повне і неупереджене виконання рішень, примусове виконання яких передбачено законом [299].

У роботі ми вже дослідили, що відповідно до статті 179-1 Цивільного кодексу України віртуальні активи можуть визнаватися цифровими речами, оскільки їм характерні такі ознаки, а саме: є нематеріальними благами, мають цінність, а також існують виключно у цифровому (віртуальному) середовищі. Разом з тим, віртуальні активи можуть бути об'єктами права власності і можуть бути предметом примусового стягнення, оскільки частина 2 цієї статті передбачає, що до цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі [33].

В аспекті примусового виконання рішень вирішальну роль відіграє Закон України «Про виконавче провадження», яким було закріплено загальні вимоги щодо процедури примусового виконання, а також запроваджено чіткі межі повноважень виконавця. Конкретні вимоги до накладення арештів, проведення оцінки та реалізації майна боржника містяться у розділі сьомому цього Закону [300]. І хоча Закон України «Про виконавче провадження» не містить жодних згадок про віртуальні активи, проте його норми не виключають можливість накладення арештів та проведення їх стягнення.

Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена наказом Мін'юсту № 512/5 від 02 квітня 2012 року (була змінена у 2016 році) – це другий за важливістю документ у виконавчій діяльності, однак і він не містить таких положень [301].

На додаток до вищезазначеного, жодних інших підзаконних нормативно-правових актів (наприклад, інструкцій або положень Мін'юсту), які б реально врегулювали відносини або принаймні частково з цим допомогли, просто не існує.

Разом з цим, набуття чинності Законом України «Про віртуальні активи» матиме ключове значення в аспекті примусового виконання рішень, оскільки він на законодавчому рівні закріпить їх статус, а також підтвердить, що вони мають вартісну цінність, у зв'язку із чим можуть підлягати примусовому стягненню.

Таким чином, традиційні механізми цивільно-правового регулювання не забезпечують ефективного звернення стягнення на віртуальні об'єкти, тому законодавча основа потребує інноваційних рішень. Метою цих рішень є забезпечення реального та ефективного примусового стягнення за виконавчими документами, що, своєю чергою, ще раз зможе підтвердити стійкий авторитет держави в очах населення.

Важливо також наголосити на тому, що виконавча діяльність ґрунтується на чіткому дотриманні законодавчих норм, адже будь-які дії «на розсуд виконавця» можуть призводити до порушення прав боржників та інших негативних наслідків.

Щербак С.В. та Рєпін Д.А. у спільному дослідженні підтверджують можливість звернення стягнення як на електронні гроші, так і на віртуальні активи, але акцентують увагу на суттєвій різниці між ними та між процедурами їх примусового стягнення [302, с. 409].

Щодо підстав звернення стягнення на віртуальні активи, то під поняттям «підстави» Басай О.В. пропонує розуміти передбачені законом юридичні факти, з наявністю або відсутністю яких пов'язуються виникнення чи припинення прав [303, с. 8].

Пропонуємо розділяти підстави на два види: загальні та спеціальні.

Загальні підстави – це такі, які впливають із загальних вимог законодавства до процедури відкриття та проведення виконавчого провадження, до них можна віднести такі:

1. Наявність виконавчого документа, який відповідно до статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» виступає єдиною підставою для відкриття виконавчого провадження (це можуть бути різні судові рішення, виконавчі написи, постанови про адміністративні правопорушення та інші документи, які передбачені цією статтею) [300];

2. Невиконання боржником зобов'язання у добровільному порядку або його неналежне виконання;

3. Наявність волі стягувача щодо початку відкриття виконавчого провадження, яка проявляється шляхом подання відповідної заяви;

4. Відсутність чи недостатність коштів на рахунках боржника, а також іншого майна, на яке можливо звернути стягнення.

Спеціальні підстави – це такі підстави, які повинні ґрунтуватися на спеціальних нормах, що обумовлені особливою природою віртуальних активів. До них можна було б віднести такі:

1. Наявність у виконавця інформації стосовно факту реального володіння боржником віртуальними активами, на які можливо було б зробити примусове стягнення. Така інформація повинна бути отримана виключно у законний спосіб, наприклад, завдяки запитам до контролюючих органів.

2. Можливість проведення співпраці з постачальниками послуг, що легалізували свою діяльність, а також запровадили єдині реєстри віртуальних активів. Схожий підхід пропонується застосовувати у законодавстві Франції, адже вона активно встановлює для цього обов'язкове ліцензування [304].

3. Наявність закріпленої процедури, яка з технічного боку надала б можливість отримати доступ до володіння ними без згоди боржника. Якщо ж порівняти процедуру опису і арешту матеріальних речей з віртуальними активами, то виконавець стикається саме з проблемою отримання доступу до віртуальних ключів або біржових акаунтів. Теоретично, така процедура відкрила б шлях до формування дієвого механізму в аспекті накладення арештів та стягнення не лише щодо віртуальних активів, але й інших нематеріальних об'єктів.

Досвід ЄС свідчить про початковий етап розробки практичних інструментів для примусового стягнення віртуальних активів у межах виконавчого провадження.

Франція визнається однією із найрозвиненіших держав у сфері регулювання відносин з обігу віртуальних активів. Крім того, вона однією з перших розробила механізм звернення стягнення на віртуальні активи,

найбільш точно який охарактеризувала французька вчена Джулі Метуа (Julie Metois).

На її думку, така процедура розпочинається з пошуку віртуальних активів та отримання до них доступу. За законодавством Франції судовий виконавець має повноваження звертатися до податкових органів із офіційними запитами про надання інформації стосовно права власності на віртуальні активи (податковий резидент має обов'язок декларувати їх), до постачальників послуг, а також може користуватися даними із відкритих джерел. Якщо ж віртуальні активи було знайдено, тоді суд видає дозвіл на їх арешт, відповідно до якого боржник зобов'язується особисто надати виконавцю доступ, а якщо той відмовляється – накладається щоденний штраф [305].

Автор вважає, що така процедура має прогалини і не може належним чином функціонувати. Перш за все, судовий ордер на арешт віртуальних активів автоматично забороняє боржнику розпоряджатися ними, але ніхто не може дати реальних гарантій щодо відповідального виконання боржником цих вимог. Разом з тим, така процедура не вимагає від виконавця негайного вилучення віртуальних активів, тому надає додатковий час боржникам для можливого розпорядження ними, а це, своєю чергою, може завдати шкоди інтересам стягувача. Крім того, відсутні відповідні аукціони, на яких можливо було б реалізувати віртуальні активи за ринковою ціною [305].

У Франції почав функціонувати спеціально створений орган – Агентство з управління та повернення вилучених та конфіскованих активів (Agrasc) – який є державною установою і який здійснює управління всіма активами, зокрема віртуальними, що підлягають примусовому стягненню [306]. Цей орган здійснює примусове стягнення у кримінальних справах, однак його процедури стягнення можуть бути корисними для цивільних справ також.

Варто також акцентувати увагу на судовій практиці Франції, яка відрізняється від інших держав ЄС високим рівнем адаптованості до сучасних змін суспільних відносин. Французькі суди одні з перших почали

визнавати віртуальні активи об'єктами цивільних прав особи та стали надавати судові дозволи на їх вилучення в рамках примусового стягнення [307].

Такі кроки свідчать про прагнення Франції забезпечити ефективність механізмів звернення стягнення на віртуальні активи в умовах цифрової трансформації та модернізації.

Україна може запозичити досвід Франції і запровадити аналогічну модель у свою правову доктрину, однак для цього необхідно відкрити легалізований ринок віртуальних активів, а також забезпечити створення єдиних реєстрів у цій сфері.

Представники німецької цивільно-правової доктрини зазначають, що у Німеччині розповсюдилась практика «втечі в криптоактиви», відповідно до якої боржники намагаються уникнути оподаткування та примусового стягнення шляхом вкладення реальних коштів у віртуальні активи. Вчені наголошують, що така практика має бути припинена, адже віртуальні активи не повинні бути звільненні від примусового стягнення у виконавчому провадженні [308].

Правова основа для можливого звернення стягнення на віртуальні активи була закріплена у 2019 році, коли парламент запровадив правки до Закону про банківську діяльність (Kreditwesengesetz), відповідно до яких права на віртуальні активи повинні розглядатися як майнові права [309].

У своїй практичній діяльності Німеччина може застосовувати примусове стягнення криптоактивів, зокрема проводити їх конфіскацію, шляхом виокремлення двох процедур: якщо гаманець не потребує зберігання (боржник володіє ключем особисто), то у примусовому порядку вилучається сам носій даних, на якому зберігається ключ; у випадку із біржовими гаманцями (ключ зберігається у оператора відповідної платформи) – шляхом звернення до цього оператора з вимогою про надання доступу до ключа [310].

Серед недоліків німецької моделі можна виділити такі: законодавство передбачає можливість стягнення на будь-які віртуальні активи, однак фактично воно застосовується лише на криптовалюти у межах кримінального провадження, а також відсутній механізм накладення арештів (вони, по суті, одразу вилучаються в особи). Таким чином, Німеччина радикально підійшла до розв'язання проблеми, пов'язаної із процедурою звернення стягнення на віртуальні активи.

Варто зазначити, що зараз вона активно займається розробкою єдиного механізму накладення арештів та примусової реалізації на всі види віртуальних активів (а не лише на криптовалюти), який повністю відповідав би вимогам законності та ефективності.

Українське законодавство може запозичити у Німеччини досвід щодо швидкості звернення стягнення, однак така процедура має бути застосована виключно в межах судового розгляду справи.

Правник Гринь І.О. зазначає, що, на відміну від Франції та Німеччини, Естонія застосовує інший підхід, який полягає в арешті активів як фіатних грошей. Автор також вважає, що такий підхід може існувати лише як спосіб арешту, однак не може фактично реалізувати активи в рахунок погашення заборгованості [311, с. 197].

Естонські науковці Владислав Лінко (Vladislav Linko) та Даніель Моппель (Daniel Morpel) підтверджують можливість звернення стягнення на віртуальні активи в межах виконавчого провадження Естонії, однак акцентують увагу, що ще необхідно розробляти дієві інструменти для захисту конфіденційної інформації, зокрема щодо віртуальних ключів, з метою уникнення ризиків несанкціонованої передачі віртуальних активів третім особам [312, с. 513].

Литва має аналогічні з Естонією процедури щодо накладення арештів та звернення стягнення на віртуальні активи.

У 2020 році Державна податкова інспекція Литви вперше змогла реалізувати віртуальну валюту, яку було конфісковано правоохоронними

органами, однак сам механізм залишився закритим для суспільства. Є припущення, що урядове відомство Литви створило особистий віртуальний гаманець для їх зберігання та продажу [313].

Якщо це дійсно так, то такий підхід значно полегшив би реалізацію віртуальних активів, оскільки не було б необхідності створювати спеціальні платформи для проведення аукціонів, а також забезпечив би оперативність процедури без зайвих витрат. Для України це може слугувати корисним прикладом і сприяти вдосконаленню виконавчої діяльності.

Разом з тим, у січні 2026 Міністр юстиції Литви Ріта Тамашунене (Rita Tamašunienė) наголосила, що необхідно посилювати міжнародне співробітництво у сфері ідентифікації, арештів, стягнення та конфіскації віртуальних активів [314]. Така позиція представниці виконавчої влади ще раз підтверджує, що Литва взяла курс на співпрацю з міжнародними органами та організаціями в аспекті координації спільних дій.

В Іспанії звернення стягнення на віртуальні активи також застосовується, але зробити це можна виключно на підставі судового рішення. Сам механізм включає такі послідовні дії: ідентифікація суб'єкта та належних йому віртуальних активів (проводиться блокчейн-аналіз, деталі якого не розголошуються), якщо активи були знайдені – боржник письмово повідомляється про необхідність та причини їх вилучення, далі Податкова служба ініціює арешт (нагадаємо, віртуальні активи підлягають оподаткуванню в цій державі) та продаж на відповідних платформах [315].

Головним його недоліком є неможливість звернення стягнення на незадекларовані віртуальні активи, які податкові органи не здатні виявляти самотійно. Іспанія може вирішити цю проблему шляхом покращення співпраці з постачальниками віртуальних послуг, але ймовірність існування незадекларованих активів буде існувати все одно.

Вважаємо, що Україна для себе може запозичити ефективний досвід щодо оподаткування та декларування віртуальних активів, адже це значно полегшить процедуру їх пошуку, арешту та стягнення.

А, наприклад, така держава ЄС як Італія вирішила проблему звернення стягнення на віртуальні активи дуже суперечливо. Раніше в Італії могла застосовуватися практика накладення арештів та їх наступна реалізація, однак у 2025 році Верховний суд Італії у справі № 1760/25 скасував постанову про арешт на біткоїни, чим обмежив повноваження виконавчих органів. Суд аргументував це тим, що віртуальні активи не визнаються законним платіжним засобом в Італії, тому неможливо застосовувати до них процедуру як до майна чи грошових коштів [316].

Варто наголосити, що таке рішення викликало багато дискусій серед науковців і створило правову прогалину: з одного боку віртуальні активи можуть бути частиною цивільного обігу, однак з іншого – неможливість їх стягнення ставить під сумнів ефективність захисту цивільних прав. Разом з тим, правова невизначеність та відсутність законодавчого закріплення цього поняття ще більше ускладнює розуміння правової природи, тому, сподіваємося, що Верховний суд Італії перегляне свою позицію і поверне таку процедуру.

Відповідно до законодавства Португалії віртуальні активи можуть бути арештовані та стягнені, однак реальний механізм залишається відсутній.

Погоджуючись з вищезазначеним, Голова Ордену адвокатів та виконавців (OSAE) Португалії просить законодавця врегулювати процедуру звернення стягнення на віртуальні активи, а також запровадити єдині для виконавців правила та методи боротьби з недобросовісним виконанням боржниками своїх зобов'язань [317].

Таким чином, навіть у межах ЄС є держави, які все ще потребують чітких правових механізмів регулювання цієї сфери. У цьому також проявляється схожість з Україною, яка перебуває на етапі становлення законодавчого регулювання відповідних процедур.

Якщо ж розглядати законодавство Люксембургу, то можна зіштовхнутися з його цікавими особливостями: він не має власної спеціальної законодавчої бази щодо правового регулювання віртуальних активів

(користується положеннями Регламенту MiCA як нормами прямої дії), однак, при цьому, частково регулює питання щодо накладення арештів та звернення стягнення на них.

Відповідно до Закону Люксембургу «Про управління та повернення арештованих або конфіскованих активів» прийнятого від 22 червня 2022 року (Loi du 22 juin 2022 sur la gestion et le recouvrement des avoirs saisis ou confisqués) створюється новий державний орган Управління з управління активами (BGA), місія якого полягає в управлінні всіма активами, зокрема віртуальними [318].

Управління з управління активами (BGA) має право проводити обробку персональних даних, звертатися із запитом до фізичних та юридичних осіб всіх форм власності, організовувати управління, продаж та знищення віртуальних активів за виконавчими документами, укладати контракти про співпрацю, тощо.

Крім того, цей орган в обов'язковому порядку веде облік декларацій про всі вилучені активи, метою яких є уникнення незаконного або безпідставного стягнення [319].

Аналізуючи цей Закон, можливо виокремити такий механізм: суд або прокурор (якщо кримінальне провадження) виносить рішення про арешт та звернення стягнення на віртуальні активи, надсилає його до Управління, Управління звертається з ним до постачальника послуг, а той вже фактично виконує вимоги цього рішення.

До проблемних аспектів такого механізму можна віднести: важкість виявлення віртуальних активів, а також існування ризиків щодо несвоєчасного або помилкового блокування віртуальних активів (хоча Управління має це контролювати особисто).

Отож, Люксембург виділяється з-поміж інших держав-членів ЄС своїм інноваційним підходом до регулювання процедур у сфері накладення арештів та звернення стягнення на віртуальні активи. Україна може запозичити цей

досвід і створити власний унікальний орган, який функціонував би поряд із традиційною системою примусового виконання рішень.

Таким чином, практика ЄС виділяє юридичні та фактичні підстави для звернення стягнення на віртуальні активи, які, як правило, функціонують між собою у взаємозв'язку.

Юридичні підстави полягають у наявності відповідних норм закону, а фактичні підстави – це реальні життєві обставини, які дозволяють розпочати вищезазначені процедури (наприклад, невиконання боржником своїх зобов'язань, отримання уповноваженим органом достовірної інформації стосовно володіння особою віртуальними активами, відсутність іншого майна у боржника, на яке можливо було б звернути стягнення, тощо).

Європейський підхід яскраво продемонстрував, що механізм потребує вдосконалення не лише з правового боку, але й із технічного, адже найбільші проблеми виникають на етапах пошуку віртуальних активів, ідентифікації суб'єктів, отримання доступу до віртуальних ключів та взаємодії з постачальниками послуг.

Ми, звичайно, не можемо вплинути на глобальні процеси правової системи ЄС, однак можемо розпочати з ефективних змін та оновлень до вітчизняного законодавства.

Перш за все, пропонуємо все ж таки легалізувати діяльність у сфері обігу віртуальних активів, а також запровадити відповідні реєстри для їх контролю. Звичайно, що технічно буде дуже складно розробити єдиний реєстр, однак цілком реально зобов'язати кожного постачальника вести облік тих віртуальних активів, обіг яких здійснюється на базі їхніх платформ та сервісів.

Разом з тим, необхідно зобов'язати власників віртуальних активів декларувати їх у податкових деклараціях, оскільки вони також мають економічну цінність та можуть підлягати оподаткуванню.

Відкриття ринку віртуальних активів забезпечить шлях до прозорості операцій, однак не зможе гарантувати повної фіксації всіх транзакцій.

Враховуючи це, ми пропонуємо запровадити кримінальну або адміністративну відповідальність за приховування від компетентних органів факту володіння віртуальними активами та за незаконну діяльність постачальника послуг без отримання відповідної ліцензії.

Кузьменко О.В. та Кравчук П.Ю. прийшли до висновку, що кримінальне законодавство також потребує оновлення, адже наразі Кримінальний кодекс України не містить спеціальних положень, які б регулювали відповідальність за протиправні дії у сфері обігу віртуальних активів. Автори вважають, що віртуальні активи, зокрема криптовалюта, за своєю природою можуть бути предметами багатьох кримінальних правопорушень (наприклад, шахрайства, крадіжки, вимагання тощо), але такі посягання повинні кваліфікуватися за спеціальними статтями, а не підпадати під загальні положення майнових злочинів [320, с. 197].

Доцільно залучати провайдерів послуг відповідати на запити від компетентних органів про наявність або відсутність у особи віртуальних активів. Це, своєю чергою, пришвидшить їх пошук та зможе полегшити процедури накладення арештів.

Корисні рекомендації щодо покращення законодавства представив Сібільов Д.М., який пропонує запровадити спеціальну підготовку виконавців до роботи з віртуальними активами, зокрема шляхом проведення відповідного навчання у сфері блокчейн-технологій, надати виконавцям дозвіл на отримання доступу до смартфонів або інших гаджетів боржників (де можуть зберігатися віртуальні активи), закріпити процедуру примусового переведення грошових коштів з віртуального гаманця боржника до іншого, спеціально створеного для цієї мети, гаманця, а також розробити механізм конвертації віртуальних активів у національну валюту [321, с. 81].

Відповідно до Кодексу професійної етики приватних виконавців України (прийнятого від 26 жовтня 2021 року) усі виконавці зобов'язуються постійно вдосконалювати рівень знань, навичок та систематично відвідувати заходи з підвищення кваліфікації [322]. Отож, проходження відповідного

навчання у сфері роботи з віртуальними активами є не просто правом виконавця, а є його прямим обов'язком.

Щодо можливого доступу до смартфонів або інших гаджетів боржників, то тут складність виникає у розробці такого механізму, який жодним чином не порушував би права особи на приватність та права на конфіденційну інформацію, гарантованих Конституцією. Вважаємо, це можливо було б зробити шляхом безпосередньої участі боржника у фіксованій на відеозапис процедурі, за залученням представників правоохоронних органів та адвоката.

Якщо європейська практика допускає створення спеціального гаманця від імені держави, за допомогою якого можливо зробити звернення стягнення на віртуальні активи, то в Україні аналогічна процедура може стати предметом активних дискусій.

Так, наприклад, на думку більшості вчених, вищезазначені дії без законодавчого закріплення можуть бути кваліфіковані як такі, що суперечать ч. 2 ст. 19 Конституції України, оскільки уповноважені державою органи повинні діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [323, с. 139].

Таким чином, відсутність законодавчого регулювання процедури не лише унеможливорює звернення стягнення на віртуальні активи, але може призвести до визнання дій виконавця у цій сфері неправомірними.

На сьогодні, накладення арештів на віртуальні активи шляхом звернення до відповідної біржі або інших постачальників послуг залишається найбільш реалістичним та найефективнішим варіантом, який можна застосувати у наших реаліях. Щодо необхідності мати відповідний дозвіл суду для початку процедури (як того, наприклад, вимагає законодавство Франції), то, вважаємо, що в Україні така вимога призведе до негативних наслідків у вигляді затягування процесу примусового стягнення, а також перевантаження судової гілки влади, тому запроваджувати її необхідно з обережністю.

Разом з тим, інше майно боржника не вимагає отримання додаткового дозволу для реалізації (не враховуючи окремих випадків, коли у житловій нерухомості зареєстрована, але фактично не проживає неповнолітня особа або якщо майно не зареєстроване за боржником належним чином, тощо). В аспекті віртуальних активів винятком може бути необхідність отримання дозволу суду для примусового звернення стягнення на віртуальні активи, які не зареєстровані за боржником, але є достовірні дані вважати, що боржник ними фактично володіє (прикладом може слугувати ситуація, коли боржник вклав кошти у купівлю віртуальних активів, які зареєстрував на іншу особу).

Наступним етапом є оцінка вартості віртуальних активів, зокрема криптовалют. На відміну від традиційних валют, вартість яких залежить від регуляторної політики національних банків, віртуальні активи не мають централізованих органів-регуляторів. Їхня вартість базується на принципі попиту та пропозиції: якщо великий попит, то висока ціна і навпаки, низька ціна – низький попит [324].

Науковці підтверджують, що криптовалютам властива висока волатильність і саме вона перешкоджає використанню їх в якості грошей на фінансовому ринку [325, с. 73].

Аналізуючи все вищезазначене, вартість віртуальних активів не може бути оцінена експертом (як зазвичай оцінюють рухоме або нерухоме майно), тому виконавець, користуючись середніми даними ринку на момент реалізації, повинен визначати її особисто або вона може бути визначена біржою автоматично. Якщо все ж таки залучати експерта, то тоді він повинен надавати відповідь миттєво, без будь-яких затримок.

Процедура продажу віртуальних активів боржника має бути проведена шляхом звернення до біржі або шляхом створення спеціальної платформи (схожої до системи електронних торгів CETAM) [326].

Перший варіант - це полегшена форма звернення стягнення, яка розпочинається за зверненням виконавця до відповідної платформи та не вимагає від нього виконання ролі продавця, адже він, по суті, виступає

посередником між платформою, покупцем, боржником і стягувачем (можливо також розглянути спосіб звернення до ліцензованих брокерів у сфері продажу віртуальних активів).

За другим варіантом - виконавець особисто виступатиме в ролі продавця, тому визначатиме самостійно вартість віртуальних активів та умови їх продажу.

Із точки зору ефективності, мінімізації ризиків та швидкості запровадження, перший варіант є більш прийнятний, оскільки легалізація ринку віртуальних активів і так вимагатиме узаконення діяльності суб'єктів господарювання в цій сфері, тому нічого не заважатиме їм співпрацювати з органами примусового виконання рішень. Крім того, другий варіант ускладнено транскордонним характером віртуальних активів, який вимагає міжнародної співпраці, але, при цьому, національна система продажу не здатна охопити всі особливості таких операцій.

3.3. Особливості захисту віртуальних активів

Українське законодавство пропонує розглядати віртуальні активи як нематеріальні блага, на які поширюється режим права власності, тому власники таких активів можуть володіти, користуватися та розпоряджатися ними на власний розсуд, а також мають право захищати їх від незаконних посягань.

У попередніх розділах було досліджено, що правова природа віртуальних активів не відповідає традиційним категоріям, передбаченим ЦК України, і, як наслідок, потребує особливого правового регулювання. На сьогодні, ані законодавство, ані судова практика не здатні забезпечити повноцінний їх захист у зв'язку із тим, що нові цифрові технології розвиваються значно швидше, ніж формуються відповідні механізми регулювання. Крім того, не існує навіть єдиного підходу до розуміння понять «захист» та «право на захист».

Так, наприклад, на думку Панченка С.В., під поняттям «захист» необхідно розуміти активну поведінку суб'єкта, яка спрямована на гарантування його прав, свобод та інтересів, а поняття «право на захист» розкривається в аспекті існування двох концепцій, а саме: як самостійне право (представники - Ромовська З.В., Штанько А.О.) та як суб'єктивне право особи (представники – Братусь С.М., Левицький М.О., І.В, Стефанчук Р.О.). При цьому, вчений є прихильником саме першої концепції, аргументуючи її тим, що функція права на захист полягає у відновленні порушеного права, його визнанні, припиненні порушення, усуненні перешкод, відшкодуванні шкоди тощо, тому воно охоплює ширше розуміння, ніж суб'єктивне право особи [327, с. 14-15].

Винокуров В.В. дотримується другої концепції, визначаючи право на захист як гарантоване Конституцією та законами України суб'єктивне право особи, в основі якого закладена можливість використання юридичних механізмів, передбачених національним законодавством або міжнародними стандартами, з метою охорони, захисту та відновлення прав, свобод і законних інтересів внаслідок їх порушення або погрози порушення, оспорування чи невизнання [328, с. 40].

Якщо розглянути позицію Верховного суду, то у свої постанові від 07.12.2017 року по справі № 802/158/17-а він зазначив, що право на захист доцільно розглядати як самостійне суб'єктивне право, яке виникає у особи виключно в момент його порушення, невизнання чи оспорування [329]. Виходячи з цієї позиції право на захист не існує саме по собі, а виникає як відповідь негативні дії з боку інших осіб.

Разом з тим, право на захист може бути визначене як вид і міра дозволеної поведінки, яка вчиняється особою з метою захисту її прав. Це право не може включати в себе заходи державного примусу, оскільки здатність «змусити» іншу особу до вчинення дій супроводжує суб'єктивне право, але не входить до його складу [330]. Така позиція суперечить переконанням першої концепції, чим підтверджує обґрунтованість другої.

Фасій Б.В. акцентує увагу на характерній особливості права на захист – його застосування на власний розсуд особи, який припускає низку можливостей та ґрунтується на існуванні кількох варіантів вибору (кожен сам обирає дозволені способи та форми захисту) [331, с. 21-22].

Харитонов Є.О. та Старцев О.В. зазначають, що захист прав, зокрема цивільних, ґрунтується на правомірній реакції учасників і не можуть виходити за межі закону [332, с. 160].

Таким чином, право на захист віртуальних активів можна розглядати як суб'єктивне право особи, яке виникає внаслідок порушення, невизнання чи оспорування її прав з боку інших осіб і полягає у можливості застосування до таких осіб передбачених законом заходів протидії.

Під порушенням прав варто розуміти протиправні дії особи, якими вона завдає шкоди правам, свободам та інтересам іншої особи в аспекті її володіння віртуальними активами. А, своєю чергою, невизнання чи оспорування прав на віртуальні активи проявляються у пасивних або активних діях особи, які спрямовані на заперечення наявності або відсутності в іншої особи прав на віртуальні активи, внаслідок чого вона повністю або частково втрачає можливість реалізовувати їх на власний розсуд.

Аналізуючи положення глави 3 ЦК України, кожна особа має право на застосування заходів самозахисту та звернення до уповноважених органів, таких як: суд, Президент України, органи державної влади, органи влади АР Крим, органи місцевого самоврядування, нотаріуси [33].

Відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» кожному гарантується право на звернення без обмежень та перешкод до Уповноваженого [333].

Крім того, наразі набувають популярності методи альтернативного вирішення спорів, які допомагають сторонам конфлікту усунути суперечності та досягти взаємоприйнятного рішення. До них відносяться такі: медіація, посередництво, арбітраж, третейський розгляд, консиліація та інші.

Порівняно з класичним судочинством, методи альтернативного вирішення спорів мають свої переваги, серед яких можна виокремити:

- диверсифікованість, яка проявляється у різноманітності методів вирішення спорів та можливості їх комбінування;
- конфіденційність, швидкість, гнучкість та економічність процедури;
- високий ступінь автономності сторін, а також їхня максимальна активність;
- добровільність вибору не лише конкретного способу, але й порядку вирішення спорів;
- можливість досягнення результату «переможець-переможець», коли кожна сторона отримує те, що вона хотіла [334, с. 79].

Науковець Діденко Л.В. виділяє судову та позасудову форму захисту, відповідно до якої судова форма характеризується розглядом справи спеціально створеним для цього органом – судом та за залученням кваліфікованих спеціалістів – суддів (у випадку альтернативного вирішення спору залучатися можуть медіатори, посередники, інші незацікавлені у результаті особи), обов'язковістю прийнятих рішень для сторін, чіткістю та закріпленістю процедури [335, с. 48].

У законодавстві відсутнє визначення поняття «спосіб захисту», однак Дяченко С.В. та Тимошенко І.О. пропонують під ним розуміти матеріально-правову вимогу особи, право якої порушене, невизнане чи оспорене [336, с. 22].

Способи захисту передбачені у ч. 2 ст. 16 ЦК України, відповідно до якої вони можуть бути різні: визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, припинення або зміна правовідношення, відшкодування шкоди тощо [33]. Варто зазначити, що цей перелік не є вичерпним, тому можуть застосовуватися й інші, які найбільш точно гарантуватимуть захист прав особи. Як приклад, у справах з віртуальними активами можуть застосовуватися спеціальні способи у вигляді замороження транзакції, блокування віртуального гаманця, заборони користуватися ключами, які

належать іншій особі, вимоги до постачальника послуг повернути віртуальні активи тощо.

Судова практика свідчить про те, що спосіб захисту повинен бути не лише належним та ефективним, але й процесуально-економічним, тобто у кожному конкретному випадку необхідно аналізувати як та яким чином право особи може бути захищене, а також варто оцінювати доцільність і достатність його застосування [337].

На думку науковців Тилик Т.М. та Івченко В.А., вибір способу захисту залежить від учасників цивільних прав та двох інших ключових факторів: характеру правовідносин та виду правопорушення [338, с. 8].

Якщо розглядати особливості технічного боку механізму захисту віртуальних активів, то в його основі функціонують сучасні блокчейн-технології, які відомі своїм високим рівнем шифрування даних. Разом з тим, належний рівень безпеки можливо досягти шляхом запровадження багаторівневої автентифікації, зокрема, застосування технології електронного цифрового підпису або мультипідпису (сукупність різних підписів), а також за допомогою зберігання даних доступу до приватних ключів у спеціально створених для цієї мети програмних сейфах, доступ до яких також необхідно ускладнити додатковою ідентифікацією особи. Прикладами таких сейфів є програми Truecrypt, CryptoExpert Lite, AxCrypt, FileVault та інші, які настільки шифрують дані, що навіть спецслужби не можуть отримати до них доступ без згоди власника [339].

Відповідно до щорічного звіту, складеного від 2025 року аналітичною компанією Chainalysis, Україна посідає перше місце у світі щодо використання віртуальних активів (в залежності від показника на душу населення) та восьме місце в загальному рейтингу серед держав [340]. Своєю чергою, це свідчить про активне використання віртуальних активів серед населення та, як наслідок, підвищені ризики у сфері порушення прав власників.

Аналізуючи юридичну практику, найбільшими загрозами у наш час є кіберзагрози, що існують у цифровому середовищі.

На думку Звягінцевої О., під поняттям «кіберзагроза» необхідно сприймати будь-які дії з боку інших осіб, які порушують безпеку інформаційних систем а також можуть призвести до втрат цілісності та конфіденційності даних [341].

За своєю природою кіберзагрози проявляються у різноманітних видах атак із використанням шкідливих програм, застосунків, вірусів, що націлені на несанкціоноване проникнення до комп'ютерних систем. Як приклад, Національна поліція України викрила шахрайську схему із ошукування жителів Канади громадянами України. За цією схемою жителі Хмельниччини, видаючи себе за співробітників міжнародної криптовалютної біржі, пропонували іноземцям придбати віртуальні активи за дуже вигідною вартістю. У рамках такої пропозиції користувачам встановлювали спеціальну програму на гаджет, яка, як виявилось згодом, надавала зловмисникам віддалений доступ до карткових рахунків, логінів, паролів, криптогаманців та інших персональних даних. Наслідками вищезазначених протиправних дій стали значні збитки власників, а також підірвана довіра до добросовісних цифрових платформ [342].

Святослав Огреба виділяє різні методи, які націлені на протиправне заволодіння чужими віртуальними активами, серед них можна виділити такі:

- Pig-Butchering – під виглядом романтичних стосунків шахрай спонукає особу вкласти кошти у купівлю віртуальних активів, аби потім отримати доступ та зникнути з ними назавжди;

- схема Понці – зловмисники проводять переконливу політику стосовно «перспективного» вкладу у фейкові криптовалютні інвестиційні проєкти;

- взломи криптовалютних бірж, які направлені на виведення віртуальних активів або коштів без належної на те правової підстави;

- атаки на смарт-контракти;

- фішингові атаки тощо [343].

У світі існує тенденція: чим менше регулюється державою ринок віртуальних активів, тим більше виникає проблем в аспекті їх захисту. Відсутність чітких правових норм породжує правову невизначеність, а також породжує сприятливі для правопорушників умови.

Останніми роками спостерігається позитивна динаміка у судовій практиці України, яка вказує на те, що віртуальні активи все ж таки можуть розглядатися як об'єкти правового захисту.

Підтвердженням вищезазначеного є ухвала Печерського районного суду міста Києва по справі № 757/2774/26-к від 21 січня 2026 року, відповідно до якої суд наклав арешт на криптогаманець і передав його на відповідальне зберігання потерпілому. Суть справи полягає у тому, що потерпілий помилково перерахував віртуальні активи на фейковий Telegram-акаунт постачальника віртуальних послуг, створеного за активної участі шахраїв, чим завдав значної шкоди своїм правам та законним інтересам [344].

Відповідно до вироку, винесеного Березанським районним судом Миколаївської області у справі № 469/1053/23 від 28 липня 2023 року, групу осіб було визнано винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 190 КК України (шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки) та призначено за це відповідне покарання. У цій справі група молодиків незаконно заволоділа коштами одного з українських банків з метою купівлі віртуальних валют на криптобіржі. Внаслідок швидкої реакції працівників банку та правоохоронних органів план реалізувати не вдалося, тому схему швидко розкрили, а невитрачені кошти та нещодавно придбані віртуальні активи конфіскували [345].

У справі за №752/6268/23 від 14 березня 2025 року адвокат зміг відстояти скасування арешту на віртуальні активи, оскільки прокурор не зміг довести їхній зв'язок із злочинною діяльністю [346]. Завдяки цьому особа знову отримала можливість користуватися власним віртуальним гаманцем, а також вільно розпоряджатися належними їй криптовалютами.

Однак, не завжди особа може повернути втрачені активи або компенсацію за них. Як приклад, Верховний суд у свої постанові у справі за № 552/239/25 від 13 січня 2026 року зазначив, що позивачка не надала належних та достатніх доказів щодо причинно-наслідкового зв'язку між неправомірною бездіяльністю правоохоронних органів та втратою криптовалюти, тому підстав для відповідальності держави у цій справі немає [347]. Таким чином, пройшовши увесь шлях від першої інстанції до Верховного суду, позивачці не повернули втрачені Біткоїни (загальною вартістю понад 10 000,00 доларів США). Крім того, вона не набула права на відшкодування майнової та моральної шкоди, а також не змогла притягнути до відповідальності осіб, які, на її думку, незаконно заволоділи ними.

Варто також зазначити, що питання захисту прав на віртуальні активи розглядається не лише судами кримінальної юрисдикції, а все більше поширюється на судовий розгляд у межах цивільного та господарського судочинства.

Так, наприклад, у справі за № 953/4882/23 від 06.09.2023 року один із подружжя намагався в судовому порядку визнати право спільної сумісної власності на криптовалюту. Підставою для цього стала щорічна декларація відповідача, до якої він додав інформацію про право власності на Bitcoin [348].

За іншим випадком – між позивачем та відповідачем було укладено договір авансу, відповідно до умов якого позивач зобов'язувався здійснити транзакцію криптоактивів на віртуальний гаманець відповідача, в обмін на що той повинен був передати квитки на Фінал Ліги чемпіонів. Коли позивач виконав своє зобов'язання належним чином – відповідач перестав виходити на зв'язок. Суд задовільнив позов про розірвання договору, а також зобов'язав відповідача повернути все безпідставно набуте у грошовому еквіваленті станом на момент ухвалення рішення [349].

У справі № 635/2198/23 від 08.11.2023 року суд задовольнив позов чоловіка про повернення помилково перерахованих коштів за купівлю

віртуальних активів. Позивач стверджував, що придбав віртуальну валюту на біржі, однак випадково перерахував постачальнику послуг за неї 64 тисячі гривень, замість необхідних 640 грн. На прохання позивача повернути ці кошти постачальник ніяк не реагував, а коли чоловік зв'язався з банком, то отримав негативну відповідь, адже банк не має права переводити будь-які кошти з рахунків клієнтів без їхньої згоди [350].

Відповідно до господарської справи за № 922/95/20 від 07.12.2020 року суд фактично визнав наявність між компанією та ФОП договірних правовідносин у вигляді укладення договору купівлі-продажу віртуальних активів, чим підтвердив можливість застосування механізму судового захисту прав на них у сфері господарської діяльності [351].

Аналіз судової практики показав, що захист віртуальних активів повинен бути комплексним, а також поєднувати юридичні, організаційні та технологічні механізми. У більшості випадків віртуальні активи підлягають оцінці у грошовому еквіваленті, який визначається з урахуванням ринкової вартості. Разом з тим, суд оцінює інші докази, які можуть підтвердити факт володіння віртуальними активами особою, спосіб їх набуття та обставини здійснення операцій з ними.

На думку Черних О.С., необхідно розмежовувати віртуальні активи, які можуть працювати на розвиток економіки та мають економічну цінність, від тих, які її не мають, але використовують блокчейн-технологію [352, с. 368]. У другому випадку, суд не повинен оцінювати їхню вартість, а має керуватися фактичним змістом правовідносин, які призвели до необхідності захисту прав особи.

Таким чином, хоча судова практика ще знаходиться на етапі свого формування, проте вона не тільки не заперечує можливість захисту прав особи на віртуальні активи, а, навпаки, демонструє зацікавленість судів у розробці відповідних підходів щодо регулювання таких правовідносин.

На теренах ЄС правове регулювання віртуальних активів здійснюється завдяки Регламенту МіСА (про який ми вже неодноразово згадували у цій роботі).

Базилевич В.Д. акцентує увагу на тому, що цим Регламентом був закріплений комплексний підхід в аспекті захисту прав користувачів, інвесторів та постачальників послуг, а саме: передбачаються обов'язкові моніторинги діяльності у цій сфері, запроваджуються додаткові вимоги до забезпечення кібербезпеки, а також встановлюються відповідні механізми компенсації збитків. Платформи мають обов'язок створювати спеціальні резервні фонди, які призначені гарантувати відшкодування втрат клієнтів у випадку збитків, спричинених кібератакою або технічним збоєм системи. Крім того, Регламент встановлює високі стандарти боротьби з відмиванням грошей, які, своєю чергою, націлені на посилений захист користувачів від фіктивних бірж та інших різноманітних шахрайських схем [353, с. 10].

Компенсаційні фонди можуть бути корисними для України, оскільки допоможуть вирішувати правові спори без залучення судових органів, а також забезпечать додатковий захист громадян від незаконного посягання на їхню віртуальну власність.

Відома міжнародна криптовалютна біржа Binance, посиляючись на заклики провідних фінансових установ, заборонила торгівлю анонімними віртуальними активами у Франції, Італії, Іспанії та Польщі [354]. Анонімність стала поштовхом у процвітанні шахрайських схем, тому такий підхід свідчить про боротьбу зі злочинами та сприянню захисту прав добросовісних власників.

Франція зосереджує свої зусилля на відстеженні всіх цифрових транзакцій, що допоможе виявляти незаконні операції з ними та сприятиме ефективному розгляду спорів у межах цивільного судочинства.

Французька судова практика тільки починає розглядати судові справи, пов'язані із захистом прав осіб на віртуальні активи. Як приклад, від 20 березня 2025 року Паризький суд виніс знакове рішення, яким, на основі

цифрових відбитків (хешів) в блокчейні, підтвердив право власності та визнав авторські права позивача на цифровий об'єкт [355].

У іншій справі Апеляційний суд Гренобля зобов'язав платформу, яка не легалізувала свою діяльність, повністю відшкодувати власникам віртуальних активів збитки, отримані за час її діяльності [356].

Таким чином, особливістю є те, що захист віртуальних активів значною мірою залежить від легалізації діяльності у цій сфері та належного контролю їхнього обігу, оскільки відсутність декларування активів породжує наслідки у вигляді відмови відшкодування компенсації [357].

Крім того, французьке законодавство нещодавно створило спеціальний орган – Кіберкомандування Міністерства внутрішніх справ (COMCYBER-MI) – в обов'язки якого входить планування стратегії, пошук та протидія кібератакам на віртуальні активи [358].

Схожий підхід демонструє німецьке законодавство, відповідно до якого захист цифрових активів можливий у зв'язку із тим, що такі об'єкти, як правило, мають економічну цінність і можуть бути обмінені на реальні кошти.

Суддя Вищого регіонального суду, професор доктор Кай Корнеліус (Kai Cornelius) підтверджує вищезазначене і додає, що, наприклад, шахрайство однаково вигідне як у віртуальному світі, так і в реальному, тому за посягання на віртуальні об'єкти також повинна наставати відповідальність [359].

Крім того, захист прав на віртуальні активи поширюється на цивільну та господарську сферу, адже вони можуть бути предметами різних договорів, зокрема договору купівлі-продажу, міни, комерційних контрактів, передаватися у спадщину тощо.

Італійське законодавство не містить спеціальних законів або норм, які б регулювали питання захисту віртуальних активів. У виключних випадках суди можуть застосовувати загальні норми Цивільного кодексу Італії, а також застосовувати аналогію.

Міріам Фоті (Di Miriam Foti) зазначає, що у разі невиконання умов договору, укладеного між постачальником послуг та користувачем щодо купівлі-продажу віртуальних активів, суди можуть вживати заходи відповідно до статей 1218 та 1453 Цивільного кодексу Італії, тобто розірвати цей договір та компенсувати стороні завдані збитки. При цьому, тягар доведення покладається не на користувача, а на постачальника послуг, який має пояснити причину невиконання своїх зобов'язань [360].

Відомим випадком захисту прав власників віртуальних активів стала справа BitGrail, відповідно до якої біржа вкрала у користувачів платформи віртуальні активи на мільйони євро, а потім оголосила себе банкрутом. Суд визнав, що між сторонами було укладено специфічний договір «угода про депозит» (*deposito irregolare*), відповідно до якого адміністратор біржі набував права власності на віртуальні активи, зобов'язувався здійснювати управління ними і, при цьому, мав обов'язок на першу вимогу користувача повернути таку ж саму кількість активів, яку той надав. Рішенням було арештовано особисте майно власника біржі та зобов'язано його компенсувати збитки кожному користувачу [361].

Особливість захисту віртуальних активів в Іспанії полягає в активній участі сторін у процесі. Як приклад, у справі Arbistar тисячі постраждалих інвесторів ініціювали проведення експертних оцінок, які у своїх звітах надали комплексний аналіз блокчейн-потоків платформи, чим допомогли суду розкрити масштабну схему викрадення віртуальних активів. Ці звіти допомогли визначити місцезнаходження активів і повернути їх на віртуальні гаманці власників [362].

В Іспанії застосовується практика поділу віртуальних валют між подружжям, у разі їх розлучення. Ця держава визнає принцип спільної сумісної власності, тому кожен із партнерів має право на виділ його частини, якщо їх можливо поділити порівну, або справедливої компенсації, яка визначається відповідно до ринкової вартості на час розгляду справи судом [363].

Луїс Хіменес Родрігес (Luis Giménez Rodríguez) наголосив, що Верховний суд Італії визначає віртуальні активи як нематеріальні об'єкти, які можуть використовуватися як засоби обміну, а також можуть бути предметом переговорів та транзакцій [364].

Таким чином, на віртуальні активи поширюється режим нематеріальної власності, відповідно до якого вони можуть бути об'єктами захисту.

Естонія розглядає віртуальні активи як універсальні розрахункові активи, що підлягають захисту на рівні закону. На відміну від Італії або Іспанії, цей захист здійснюється за аналогією із захистом майна [365].

Цікавою є практика, відповідно до якої суд захистив права постачальника послуг, розглядаючи вимогу позивача як зловживання правами. Суть справи полягала у тому, що особа придбала токени за однією ціною, а потім вимагала в суді повернення коштів, які на її думку вона втратила, внаслідок зниження ринкової вартості цих токенів. Верховний суд Естонії поставив крапку у цьому спорі, зазначаючи, що покупець не має автоматичного права вимагати повернення коштів у зв'язку із падінням вартості токенів [366].

За законодавством Литви віртуальні активи можуть бути об'єктами права власності, тому самі активи та права на них підлягають захисту.

На думку литовського науковця Артура Доржинкевича (Artur Doržinkevič), можливість забезпечення захисту залежить від двох ознак віртуальних активів: анонімності та децентралізації. З огляду на те, чи є дані про особу, яка володіє приватними криптографічними ключами, залежить ефективність здійснення захисту. Так, наприклад, якщо у позивача є дані про цю особу, то у таких випадках існує велика вірогідність, що цивільна або кримінальна справа буде розглянута, а рішення суду – успішно виконане. Якщо ж така інформація відсутня, то у цьому випадку держава не зможе забезпечити належний захист прав особи [367, с. 263-264].

Крім того, автор зазначає, що закон дозволяє особі звертатися до суду з вимогою присудження або передачі у власність від іншої особи віртуальних

активів, а також можуть бути подані різні процесуальні клопотання стосовно тимчасових заходів захисту віртуальних активів до ухвалення судового рішення [367, с. 263-264].

Отож, Балтійські держави знову демонструють високий рівень розвитку інноваційних підходів до регулювання відносин у сфері обігу віртуальних активів, що свідчить про гнучкість і здатність правової системи швидко адаптуватися до нових викликів.

Португалія та Люксембург не мають чіткого законодавчого закріплення щодо особливостей захисту віртуальних активів, однак це не заважає державам користуватися нормами Регламенту MiCa як нормами прямої дії. У цьому проявляється їхня специфіка, яка поширюється на цивільні, кримінальні, господарські та інші правовідносини.

Практика Європейського суду з прав людини та Суду ЄС (проаналізовані справи: *Skatteverket v David Hedqvist*, *Sky Österreich GmbH v Österreichischer Rundfunk*, *Bramelid and Anne Marie Malmström v. Sweden* та *Marckx v. Belgium*) узагальнила позицію держав ЄС в аспекті дослідження віртуальних активів. Відповідно до цих справ, віртуальні активи не є матеріальними об'єктами, поточними або депозитними рахунками, не можуть бути платіжним засобами, однак вони все ж таки мають вартісну цінність, тому повинні визнаватися об'єктами цивільних прав. Разом з тим, вищезазначені суди наголошують, що кожній особі гарантоване право на захист її законних прав та інтересів, це, зокрема, стосується віртуальних активів також [368]. Таким чином, судова практика міжнародного рівня свідчить про закономірну тенденцію еволюції суспільних відносин до вимог ери цифрових технологій.

Враховуючи особливості транскордонного характеру віртуальних активів, варто згадати ще Європейську конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року (та додаткові протоколи до неї); Будапештську конвенцію про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року; Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію

доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року; а також інші багатосторонні або двосторонні угоди між окремими державами, які покликані гарантувати міжнародну співпрацю у сфері захисту віртуальних активів [369], [370], [371]. Міжнародна співпраця сприятиме підвищенню захисту прав суб'єктів відносин у сфері обігу віртуальних активів та допоможе створити необхідні умови для ефективного розгляду правових спорів.

ВИСНОВКИ

1. Проведене дисертаційне дослідження дало змогу сформулювати комплекс теоретичних і практичних висновків щодо правової природи віртуальних активів та особливостей їх обігу у цивільному праві України та держав-членів ЄС. Узагальнення наукової літератури та нормативно-правової бази свідчить про відсутність єдиної концепції розуміння сутності віртуальних активів, що, водночас, сприяє подальшому розвитку доктрини та формуванню ефективного законодавства.

2. Поява сучасних технологій, зокрема мережі Інтернет, сприяє швидкій еволюції суспільних відносин, через що наука не завжди встигає своєчасно реагувати на нові виклики. У зв'язку з цим необхідним є комплексний аналіз законодавства, судової практики та активне залучення науковців і практиків до формування правового регулювання у сфері обігу віртуальних активів.

3. Огляд літератури показав, що Закон України «Про віртуальні активи» ще не набув чинності, однак вже на цьому етапі стає зрозуміло, що він не зможе одночасно врегулювати всі проблемні аспекти. Таким чином, не лише цей Закон, а все законодавство України потребує реформ, включаючи цивільну, кримінальну, адміністративну, фінансову, податкову та господарську сфери.

4. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про те, що держави-члени ЄС застосовують різні підходи до регулювання віртуальних активів, проте спільною тенденцією є їх визнання як майнових цінностей та самостійних об'єктів цивільних прав із особливим правовим режимом.

Законодавство ЄС характеризується вищим рівнем системності, уніфікації та правозастосування, що забезпечується імплементацією AML-директив, створенням реєстрів VASP, інтеграцією віртуальних активів у податкову систему та активною участю фінансових регуляторів.

Порівняльно-правовий аналіз досвіду країн ЄС дозволив виокремити основні тенденції розвитку правового регулювання цифрових і віртуальних

активів: функціональний підхід до класифікації цифрових об'єктів, визнання їх особливою формою майна та акцент на регуляторну адаптацію і фінансову інтеграцію.

Європейський підхід до визначення та класифікації віртуальних активів формувався поступово - від закріплення поняття віртуальної валюти у AML-директивах до комплексного регулювання у Регламенті MiCA. Держави-члени ЄС застосовують різні концепції правової природи віртуальних активів, однак переважає підхід до їх розуміння як майнових цінностей та самотійних об'єктів цивільних прав.

5. Ключовим елементом гармонізації є Регламент ЄС MiCA, який встановлює єдине визначення криптоактивів, вимоги до емісії токенів, діяльності провайдерів криптопослуг, захисту прав споживачів та регулювання stablecoins. Саме на європейську модель, закріплену у Регламенті MiCA, має орієнтуватися Україна при удосконаленні власного законодавства.

Регламент MiCA також запровадив класифікацію криптоактивів та уніфіковані підходи до їх правового регулювання, що може слугувати основою для вдосконалення українського законодавства.

6. Здійснено порівняльний аналіз, яким можна констатувати, що саме на європейську модель, закріплену у Регламенті MiCA, має орієнтуватися Україна при удосконаленні власного законодавства. Доведено необхідність запровадження наступних напрямків розвитку законодавства України: удосконалення системи ліцензування постачальників криптопослуг, із визначенням чітких критеріїв доступу, прозорості власності, капіталізації та AML-комплаєнсу; розробка механізмів податкової ідентифікації операцій із віртуальними активами, з урахуванням практики країн ЄС щодо податку на приріст капіталу, декларування активів та корпоративного оподаткування; інтеграція віртуальних активів у систему цивільного права України - необхідно внести зміни до ЦК України щодо правового статусу нематеріальних цифрових об'єктів, прав на них, порядку їх обороту,

забезпечення та спадкування; розробка окремого технічного регламенту чи інструкції НБУ або Мінцифри щодо класифікації криптоактивів - як платіжних, інвестиційних або утилітарних; забезпечення міжінституційної координації між органами фінансового моніторингу, фіскальними органами, регуляторами ринку (НБУ, НКЦПФР), що дозволить уникнути фрагментарності правового підходу.

7. Обґрунтовано, що в умовах цифровізації суспільних відносин формується нова категорія об'єктів цивільних прав - віртуальні (цифрові) активи, які характеризуються нематеріальною природою, економічною цінністю та здатністю до участі у цивільному обороті. Водночас відсутність їх законодавчого визначення зумовлює активний розвиток доктринальних підходів до розуміння їх правової природи.

Обґрунтовано, що віртуальні активи не можуть бути віднесені до речей у класичному розумінні, однак можуть розглядатися як нематеріальні майнові блага або як самостійні об'єкти цивільних прав із особливим правовим режимом (*sui generis*). Узагальнення наукових підходів дало змогу виокремити три основні концепції їх правової природи, серед яких найбільш аргументованим є підхід щодо визнання їх самостійною категорією об'єктів цивільних прав.

Встановлено, що в сучасній цивілістичній доктрині формується інститут права віртуальної власності, який має відмінності від права інтелектуальної власності та характеризується специфічним об'єктом - віртуальним майном, а також особливостями набуття, здійснення та захисту відповідних прав. При цьому визначальними ознаками віртуальних активів як об'єктів права власності є їх економічна цінність, унікальність, стабільність та оборотоздатність.

Доведено, що віртуальні активи слід розглядати як самостійну категорію об'єктів цивільних прав, правова природа яких зумовлює необхідність формування комплексного та узгодженого механізму їх правового

регулювання з урахуванням сучасних цифрових трансформацій та європейських підходів.

Встановлено, що цифрові об'єкти стали новим правовим феноменом, який вже активно функціонує в обігу та вимагає системної юридичної класифікації.

Зіставлення з практикою країн ЄС свідчить про перевагу функціонального підходу до цифрових об'єктів як повноцінного нематеріального майна з ознаками оборотоздатності та захисту.

У правових порядках цифрові об'єкти не розглядаються як речі в матеріальному розумінні, проте визнаються економічно цінними нематеріальними активами, здатними бути предметом власності чи зобов'язальних прав.

8. Встановлено, що в сучасній цивілістичній доктрині формується інститут права віртуальної власності, який має відмінності від права інтелектуальної власності та характеризується специфічним об'єктом - віртуальним майном. Визначальними ознаками віртуальних активів як об'єктів права власності є їх економічна цінність, унікальність, стабільність та оборотоздатність.

9. Доведено необхідність нормативного закріплення у ЦК України поняття цифрових об'єктів як самостійної категорії об'єктів цивільних прав, а також врегулювання особливостей їх обігу, відчуження, застави, спадкування, забезпечення та захисту прав на них. Запропоновано авторське визначення цифрових об'єктів як нематеріальних об'єктів, що створені, існують і функціонують у цифровому середовищі, мають індивідуалізовані ознаки, економічну цінність, оборотоздатність та визнаються об'єктами правочинів.

Аналіз чинного законодавства України засвідчив наявність нормативної невизначеності щодо місця віртуальних активів у системі об'єктів цивільних прав, що зумовлено відсутністю їх закріплення у ЦК України та неузгодженістю його положень із Законом України «Про віртуальні активи».

Така ситуація створює прогалини у правовому регулюванні та ускладнює реалізацію прав суб'єктів цивільних правовідносин.

Дослідження зарубіжного досвіду дозволило встановити, що правові системи держав-членів ЄС застосовують різні підходи до регулювання віртуальних активів, проте спільною тенденцією є їх визнання як майнових цінностей, здатних бути об'єктами цивільного обороту, а також поступова інтеграція до системи приватного права через законодавство, судову практику та фінансове регулювання. З огляду на викладене, обґрунтовано доцільність удосконалення цивільного законодавства України шляхом нормативного закріплення поняття віртуальних (цифрових) активів, визначення їх як самостійних об'єктів цивільних прав, а також врегулювання особливостей їх обігу, зокрема щодо відчуження, застави, спадкування та захисту прав на них. Важливим також є забезпечення системної узгодженості між положеннями ЦК України та спеціальним законодавством у сфері віртуальних активів.

З урахуванням проведеного аналізу та порівняльного досвіду країн ЄС, запропоновано авторське визначення цифрових об'єктів: цифрові об'єкти - це нематеріальні об'єкти, що створені, існують і функціонують у цифровому середовищі, мають індивідуалізовані ознаки, економічну цінність, оборотоздатність, визнаються об'єктами правочинів та підлягають правовому захисту в порядку, встановленому цивільним законодавством.

Таке визначення дозволяє розглядати цифрові об'єкти як окрему категорію об'єктів цивільних прав, що потребує системного нормативного закріплення. Вони можуть виступати предметом договору, спадкування, бути внеском до статутного капіталу, предметом застави тощо.

Не зважаючи на існування спеціального закону про віртуальні активи та деяких змін у ЦК України, цивільне законодавство нашої держави, на жаль, поки що не забезпечує чіткого правового статусу цифрових об'єктів. При цьому, доктрина пропонує різні підходи: від включення цифрових об'єктів до категорії «інших майнових благ» до формування окремого інституту віртуальної власності або майна «*sui generis*».

Для забезпечення правової визначеності в Україні доцільно внести зміни до ЦК України, доповнивши систему об'єктів цивільних прав новою категорією - цифрові об'єкти (не цифрові речі, а саме об'єкти), та передбачити їх правовий режим на рівні спеціального та загального законодавства.

Віртуальні активи та цифрові активи дедалі більше набувають ознак самостійних об'єктів цивільних прав, які поєднують у собі властивості нематеріального блага та майнової цінності. Цей процес відображає глибинну трансформацію цивільного права під впливом цифрової економіки, у межах якої традиційні категорії «речі», «майна» та «права вимоги» набувають нових, розширених змістовних характеристик.

Доцільно внести зміни до ЦК України, доповнивши його поняттями «цифрова річ», «віртуальний актив», «цифрове право», а також визначити особливості їх правового режиму, виникнення, обігу, переходу прав, спадкування та захисту.

10. Дослідження правових засад виникнення, зміни та припинення цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів свідчить про те, що такі відносини виникають шляхом укладення договорів, створення цифрових об'єктів, правонаступництва, владних актів та деліктних зобов'язань. Припинення правовідносин може бути пов'язане з відчуженням прав, втратою доступу до цифрового об'єкта або припиненням існування самого об'єкта.

Дослідження правових засад виникнення, зміни та припинення цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів свідчить про те, що сучасна українська правова доктрина перебуває на етапі формування теоретичних і практичних підходів до регулювання таких відносин. Віртуальні активи як нематеріальні блага не вкладаються у традиційне розуміння об'єктів цивільних прав, що зумовлює необхідність застосування спеціальних підходів правового регулювання.

В Україні відносини у сфері обігу віртуальних активів виникають шляхом укладення договорів, створення цифрових об'єктів, правонаступництва, владних актів та деліктних зобов'язань.

Припинення таких правовідносин може бути пов'язане з відчуженням прав, знищенням або втратою контролю над цифровим об'єктом, зокрема втратою віртуального ключа-доступу. Важливим є розмежування припинення існування цифрового об'єкта та припинення прав на нього, оскільки перше зумовлює припинення правовідносин, а друге - їх зміну. Порівняльний аналіз законодавства держав-членів ЄС свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння виникнення, зміни та припинення цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів.

11. Порівняльно-правовий аналіз досвіду країн ЄС дозволив встановити, що правовідносини у сфері обігу віртуальних активів найчастіше виникають на підставі правочинів, емісії tokenів, спадкування та деліктних зобов'язань.

При цьому держави ЄС по-різному визначають підстави виникнення, зміни та припинення таких правовідносин, однак спільною рисою є переважання принципу добровільності та свободи волевиявлення сторін.

Зміст цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів у всіх вищезазначених держав не однаковий. Кожна держава по-різному розуміє поняття «цивільно-правові відносини», а також по-різному виокремлює його елементи. Так, наприклад, якщо в Україні - це об'єкти, суб'єкти та зміст, тоді як Португалія виділяє - об'єкти, суб'єкти, факти та гарантії, тому неможливо виокремити єдине поняття, яке б поєднувало усі підходи до його розуміння.

Порівняльно-правовий аналіз законодавства держав-членів ЄС свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення підстав виникнення, зміни та припинення цивільно-правових відносин у сфері обігу віртуальних активів. Водночас найбільш поширеними підставами є правочини, створення цифрових активів, спадкування та деліктні зобов'язання. Припинення таких правовідносин може бути пов'язане з виконанням договору, втратою доступу

до цифрового об'єкта, анулюванням ліцензії чи припиненням існування самого активу. Спільною рисою є переважання принципу добровільності та свободи волевиявлення сторін.

12. Українське законодавство пройшло тривалий шлях у закріпленні поняття віртуальних активів - від розуміння криптовалюти як програмного коду до визначення віртуальних активів як нематеріальних благ, що є об'єктами цивільних прав. Разом з тим запропоновано закріпити також поняття «цифрові активи» як ширше за змістом поняття, а також розширити визначення «віртуальні активи».

Українське законодавство пройшло тривалий шлях у формуванні поняття віртуальних активів - від розуміння криптовалюти як програмного коду до визначення віртуальних активів як нематеріальних благ, що є об'єктами цивільних прав. Обґрунтовано необхідність закріплення поняття «цифрові активи» як ширшої категорії, а також розширення визначення віртуальних активів шляхом акценту на їх цифровій формі, економічній цінності, оборотоздатності та можливості судового захисту.

13. Встановлено, що законодавство України у сфері накладення арештів та звернення стягнення на віртуальні активи перебуває на етапі становлення. До віртуальних активів не можуть застосовуватися традиційні механізми звернення стягнення, оскільки їх правова природа є особливою та потребує спеціального правового регулювання, створення відповідних реєстрів, співпраці з постачальниками послуг та спеціальної підготовки виконавців.

Відсутність чіткого механізму накладення арешту та звернення стягнення на віртуальні активи обмежує ефективність примусового виконання рішень і створює ризики неоднозначного правозастосування.

14. Аналіз досвіду держав-членів ЄС щодо звернення стягнення на віртуальні активи свідчить про існування різних моделей правового регулювання: від широких повноважень органів примусового виконання рішень та використання державних цифрових гаманців до застосування механізмів декларування, співпраці з постачальниками послуг та реалізації

активів через спеціалізовані платформи. Європейський досвід підтверджує доцільність створення в Україні комплексного механізму арешту, блокування, реалізації та конфіскації віртуальних активів.

Досвід держав-членів ЄС аргументує про відсутність єдиного підходу до звернення стягнення на віртуальні активи, що зумовлено особливостями їх правової природи та технічними складнощами отримання доступу до них.

Ефективне звернення стягнення на віртуальні активи потребує легалізації ринку, створення відповідних реєстрів, налагодження співпраці з постачальниками послуг та спеціальної підготовки виконавців.

15. У роботі проаналізовано основні способи захисту прав на віртуальні активи. Захист може здійснюватися у судовій та позасудовій формах із застосуванням як загальних способів захисту, передбачених ЦК України, так і спеціальних механізмів - замороження транзакцій, блокування віртуальних гаманців, заборони користування ключами доступу тощо.

Встановлено, що ефективний захист віртуальних активів можливий лише за умови поєднання юридичних, організаційних та технологічних механізмів.

Констатовано, що сфера захисту віртуальних активів потребує комплексного підходу із поєднанням організаційних, технічних та юридичних механізмів захисту.

16. Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що подальший розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні має здійснюватися з урахуванням доктринальних напрацювань, міжнародного досвіду та положень Регламенту MiCA. Гармонізація українського законодавства з правом ЄС сприятиме забезпеченню правової визначеності, ефективного захисту прав учасників цивільного обороту, розвитку цифрової економіки та інтеграції України до європейського правового простору.

Подальший розвиток правового регулювання віртуальних активів має спиратися на міжнародний досвід, принципи технологічної нейтральності,

правової визначеності та положення Регламенту МіСА як основи гармонізації українського законодавства з правом ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лепех Л.Л. Соціальна та юридична ефективність механізму правового регулювання: дисертація. *Науково-дослідний інститут публічного права*. Національний університет «Львівська політехніка». Київ: 2019. с. 234. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/3811/disertaciya-na-zdobuttya-naukovogo-stupenya-kandidata-yuridichnikh-nauk-lepekh-ll.pdf>
2. Некіт К.Г. Розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів (криптовалют) в Україні. *Часопис цивілістики*. Випуск 44. Видавничий дім: Гельветика, 2022. С. 45-50. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/42357d88-25ae-42f1-8686-5e06c2dac18b/content>
3. Кобильнік Д., Никонова М. Особливості використання віртуальних активів: фінансово-правовий аспект. *Публічне право*. Вип. № 4, 2022. С. 117-125. URL: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-48-13>
4. Мискін Ю.І., Краєвський В.М., Кісельова А.О. Сутність цифрових активів та проблеми їх оподаткування. *Український економічний часопис*. Випуск 10, 2025. С. 66-74. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/613/592>
5. Гавва В. та Гапонюк М. Цифрові фінансові активи: визначення та класифікація. *Економічний аналіз*. Випуск. 33, частина 3. 2023. С. 239-246. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/5782>
6. Закаблуківський А.В. Правові механізми ідентифікації та класифікації цифрових активів. *Український політико-правовий дискурс*. Публікація від 28 жовтня 2025 року. с. 17. URL: <https://zenodo.org/records/17463244>
7. Кривенко К.О. Становлення та еволюція віртуальних активів: від концептуальних розробок до необхідності правового регулювання. *Legal Bulletin*. Issue №16, 2025. С. 178-185. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/552/494>

8. Грицай С.О. Правова сутність дефініції «віртуальні активи» у Законі України «Про віртуальні активи». *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 244-248. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/259912>
9. Уткіна М.С. Правові аспекти врегулювання віртуальних активів в контексті провадження фінансового моніторингу. *Академічні візії*. Випуск 19/202. 2023. с. 8. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7956251>
10. Максимів Л.М. Ісаєв А.М. Теоретико-правова характеристика поняття та особливостей віртуальних активів за законодавством України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. Вип. 61, 2023. С. 286-295. URL: <https://lib-repo.pnu.edu.ua/handle/123456789/17470?mode=full>
11. Болдирев В.М., Іващенко П.А. Віртуальні активи як об'єкти цивільних прав: проблема кваліфікації між власністю, майновими правами та «цифровою річчю». *Аналітична та порівняльна юриспруденція*. Випуск № 1, частина 1. 2026. С. 165-170. URL: https://www.researchgate.net/publication/401556412_Virtual_assets_as_objects_of_civil_rights_the_problem_of_qualification_between_property_property_rights_and_a_digital_thing
12. Черевко К.О. Щодо питання віртуальних активів як предмету кримінальних правопорушень проти власності. *Український дослідницький простір в умовах війни: адаптація й перезавантаження технічних і юридичних наук*. Харків-Рига, 2022. С. 227-228. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc7bed93-9061-4141-b6ba-61300bc2922a/content>
13. Марачук А.В., Шулепова О.О. Проблемні аспекти правового регулювання операцій з віртуальними активами. *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск № 10, 2023. С. 385-388. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/92>
14. Рядінська В. О. Криптовалюта: сучасні підходи до визначення фінансово-правової природи. *Цифрові трансформації України 2020: виклики*

та реалії: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу. За ред. А. В. Стріжкової. Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. 2020. С. 152–157. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Tezy_18_09_2020_27.pdf

15. Гулейков І.Ю. Цифрові активи як нетипові об'єкти цивільних відносин: окремі аспекти правової природи. *Юридична Україна: щомісячний науковий журнал*. Випуск 1. Київ: Юрінком Інтер, 2023. С. 30-43. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/1052>

16. Бабецька І.Я. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: журнал*. Серія Право. Вип. 17, частина 29. 2024. С. 142-149. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/en/issue-1729/babetska-i-digital-things-as-objects-of-civil-rights/>

17. Стрійський Ю.В. Вплив правової доктрини на законотворчу і правозастосовну практику. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: право. Випуск 84, частина 1. 2024. С. 109-112. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/311409/302617>

18. Сафончик О.І. Шлюбний договір і ІТ: проблемні питання застосування. *Часопис цивілістики*. Випуск 26. С. 83-86. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/47781b6a-261d-4928-8a5c-4f88b1b266da/content>

19. Жинкін А. Чи переходить криптовалюта у спадок та як її отримати в Україні. Публікація від 19 листопада 2025. Електронний ресурс. URL: <https://novyny.live/ekonomi/chi-perekhodit-kriptovaliuta-u-spadok-ta-iak-yiyi-otrimati-v-ukrayini-294867.html>

20. Віртуальні активи у правосудді: національна практика та європейська перспектива. *Науково-методичні рекомендації для суддів*. Київ. 2025. с.185. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1767784436virtualni-actyvy2025.pdf>

21. Токарева В.О. Деякі питання цифрової ідентичності. *Шерешевські цивілістичні читання: захист прав приватної особи в умовах*

війни: матеріали всеукраїнської наукової конференції від 3 грудня 2025 року. За заг. ред. Є. Харитонova. Одеса: Фенікс, 2025. с. 250. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d88de720-13ce-43b8-b769-aa924a2a7b97/content>

22. Дашо Т.Ю. Інформаційно-правові гарантії права на приватність у процесі цифрової ідентифікації особи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 1, частина 3. 2026. С. 369-375. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.55>

23. Сидорчук Ю.М. Філософське та правове осмислення права захист. *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск № 3, 2014. С. 163-166. URL: https://www.lsej.org.ua/3_2014/46.pdf

24. Соколов О.М. Цивільно-правовий аспект правової природи права на захист. *Право і безпека: науковий журнал*. Випуск № 4 (67), 2017. С. 164-167. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/35/21>

25. Ткаченко А. Механізм звернення стягнення на віртуальні активи боржника у разі оголошення його банкрутом. *Економічний аналіз*. Том 34, № 1. 2024. С. 279-291. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2024.01.279>

26. Самсін Р.І. Стадії правового регулювання відносин у сфері віртуальних активів в зарубіжних країнах та в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія: економічно-юридична. Випуск № 37. 2023. С. 70-76. URL: <https://zenodo.org/records/7943912>

27. Divissenko N. Regulation of Crypto-assets in the EU: Future-proofing the Regulation of Innovation in Digital Finance. *European Papers*. Vol. 8, No 2. 2023. P. 665-687. URL: <https://www.europeanpapers.eu/e-journal/regulation-crypto-assets-eu-future-proofing-regulation-innovation>

28. Конвенція про право міжнародних договорів. Відень, дата підписання від 23 травня 1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text

29. Mark Van Hoecke, François Ost. Legal doctrine in crisis: towards a European legal science. *Published online by Cambridge University Press*. From

January 02, 2018. Electronic resource. URL:
<https://www.cambridge.org/core/journals/legal-studies/article/abs/legal-doctrine-in-crisis-towards-a-european-legal-science/47A8C0155603CD895772D64227DCD649>

30. Christiaan Timmermans. Dialogue between Legal Doctrine and the European Court of Justice. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*. Jahrgang 77, heft 2. 2018. s. 368-378. URL:
<https://www.mohrsiebeck.com/artikel/dialogue-between-legal-doctrine-and-the-european-court-of-justice-101628003372513x665702/>

31. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, прийнята від 04 листопада 1950 року. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

32. Конституція України: Закон України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

33. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003, № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

34. Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів: проєкт Розпорядження Кабінету Міністрів України, 25.10.2018. URL:
<https://me.gov.ua/view/68b47292-ee09-4545-85e2-a969a0d0330c>

35. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України, 06.12.2019. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 25, ст.171 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>

36. Про віртуальні активи: Закон України 07.02.2022, № 2074-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2023, № 15, ст. 51. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

37. Ушинкіна О.А. Концептуальні підходи до визначення поняття «віртуальні активи» в Україні та світі. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: зб. наук. пр. К.: НАУ, 2022. № 3(64). С. 70-77. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.64.16880>
38. Яксун В.С. поняття цифрових активів та їх види. Електронний ресурс. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/208.pdf>
39. Давидова І.В. Технологія блокчейн: перспективи розвитку в Україні. *Часопис цивілістики*. Вип. 26. С.38-41. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1ed3604f-fcef-489e-a8c7-56e3d6dcec1c/content>
40. Закон України: Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. 05.10.2017. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. № 45. ст. 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
41. European Commission. Shaping Europe's digital future. Out-of-court dispute settlement bodies under the Digital Services Act (DSA), 2025. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/dsa-out-court-dispute-settlement>
42. Закон України: Про авторське право і суміжні права. 01.12.2022. № 2811-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2023, № 57, ст. 166 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
43. ДПСУ. Індивідуальна податкова консультація від 05.08.2025 р. N4217/ІПК/99-00-24-03-03 ІПК. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/IPK37877>
44. Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets (MiCA), 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32023R1114>
45. European Insurance and Occupational Pensions Authority. (n.d.). Digital Operational Resilience Act (DORA). URL: https://www.eiopa.europa.eu/digital-operational-resilience-act-dora_en

46. Council of the EU/ Anti-money laundering: Council and Parliament agree to create new authority. 2023, December 13. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/13/anti-money-laundering-council-and-parliament-agree-to-create-new-authority/>
47. European Commission. Anti-money laundering and countering the financing of terrorism legislative package. 2021, July 20. URL: https://finance.ec.europa.eu/publications/anti-money-laundering-and-countering-financing-terrorism-legislative-package_en
48. European Commission. Anti-money laundering and countering the financing of terrorism at international level. 2026, January 9. URL: https://finance.ec.europa.eu/financial-crime/anti-money-laundering-and-countering-financing-terrorism-international-level_en
49. FATF Travel Rule Requirements in the EU. Jurisdiction guide. 2024, December 30. URL: <https://7222759.fs1.hubspotusercontent-na1.net/hubfs/7222759/Reports/Jurisdiction%20PDFs/FATF%20Travel%20Rule%20Requirements%20in%20the%20European%20Union%20PDF.pdf>
50. European Commission. (n.d.). European Blockchain Sandbox: European blockchain regulatory sandbox for distributed ledger technologies. URL: https://blockchain-observatory.ec.europa.eu/european-blockchain-sandbox_en
51. Gesetz über das Kreditwesen (KWG) vom 9. September 1998 // BGBl. I S. 2776, zuletzt geändert durch Art. 9 G v. 28.02.2024. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/kredwg/BJNR008810961.html>
52. Gesetz über elektronische Wertpapiere (eWpG) vom 3. Juni 2021. BGBl. I S. 1423. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/ewpg/BJNR142310021.html>
53. Цукан С. В. Міжнародне регулювання обороту віртуальних активів: основні положення та принципи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія «Право». 2024. Вип. 81. Ч. 2. С. 228–233. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.35>

54. Oberlandesgericht Köln. Urteil vom 26.06.2024. 11 W 15/24. URL: https://nrwe.justiz.nrw.de/olgs/koeln/j2024/11_W_15_24_Beschluss_20240626.html
55. Gesetz über das Aufspüren von Gewinnen aus schweren Straftaten (GwG). 23 Juni 2017, BGBl. I S. 1822. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/gwg_2017/BJNR182210017.html
56. Deutscher Bundestag. Ertragsteuerliche Behandlung von Tätigkeiten im Zusammenhang mit virtuellen Währungen in den Mitgliedstaaten der Europäischen Union, China und den USA. 2022. WD 4 - 3000 - 073/22. URL: <https://www.bundestag.de/resource/blob/905068/WD-4-073-22-pdf.pdf>
57. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC (eIDAS). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R0910>
58. LOI n° 2019-486 du 22 mai 2019 relative à la croissance et la transformation des entreprises. JORF n°0119 du 23 mai 2019. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000038496102>
59. Autorité des marchés financiers. Public offerings and admission to trading of crypto-assets: procedures for notifying the AMF from the entry into application of the MICA regulation. 2025. Electronic resource. URL: https://www.amf-france.org/en/professionals/fintech/my-relations-amf/public-offerings-and-admission-trading-crypto-assets?utm_
60. Autorité des marchés financiers. Actifs numériques : renforcement par ordonnance du cadre de la lutte contre le blanchiment de capitaux et le financement du terrorisme (LCB-FT) appliqués aux PSAN. 12 février 2021. p. 4 URL: https://www.amf-france.org/sites/institutionnel/files/pdf/63299/fr/Actifs_numeriques_renforcement_par_ordonnance_du_cadre_de_la_lutte_contre_le_blanchiment_de_capitaux_et_l

[e financement du terrorisme %28LCB-](#)

[FT%29 appliques aux PSAN.pdf?1703572090](#)

61. Maitre Arnaud Touati. Fiscalité des ICO: definition. 2024. Electronic resource. URL: <https://hashtagavocats.com/la-fiscalite-des-ico-definition/>

62. Парамонов В. Adobe відкриває специфікації формату AMF. Електронний ресурс. URL: <https://press.try.md/item.php?id=91325>

63. Gilles Favarel-Garrigues, Thierry Godefroy, Pierre Lascoumes. Reluctant partners? Banks in the fight against money laundering and terrorism financing in France. *Security Dialogue*. № 42(2). 179–196. URL: <https://sciencespo.hal.science/hal-00972811v1>

64. Бойко В. І., Максимов С. Й. NFT як провідний інструмент мистецтва в репрезентації візуального середовища. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. 2023. № 1. С. 152-156. URL: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2023.277651>

34. Paymium vs BitSpread, Tribunal de Commerce de Nanterre, 26 février 2020. URL: https://www.labase-lextenso.fr/sites/lextenso/files/lextenso_upload/tribunal_de_commerce_de_nanterre_6e_ch._26_fevr._2020_n_2018f00466.pdf

66. Ministry of Finance of the Republic of Estonia. Estonia to tighten regulation of virtual asset service providers. 2022. URL: <https://www.fin.ee/en/news/estonia-tighten-regulation-virtual-asset-service-providers>

67. Financemagnates. Estonia's Licensed Crypto Firms Drop 80% under New Regulatory Regime. 2023, May 08. URL: <https://www.financemagnates.com/cryptocurrency/estonias-licensed-crypto-firms-drop-80-as-under-new-amtcft-regime/>

68. Estonian Money Laundering and Terrorist Financing Prevention Act (AMLA). Passed October 26, 2017. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/520032025013/consolide>

69. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures. Publishing, 2025. URL: <https://rm.coe.int/moneyval-2025-22-ee-5th-round-2nd-fur/48802a56f5>
70. Estonian Tax and Customs Board (EMTA). Cryptocurrency. 2023. URL: <https://www.emta.ee/en/private-client/taxes-and-payment/taxable-income/cryptocurrency>
71. Decreto Legislativo n. 90/2017 – Attuazione della direttiva UE 2015/849 in materia di antiriciclaggio. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2017-05-25;90>
72. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів. Електронне видання. Київ, 2022. с. 587. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%A0%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5/VirtualAssets.pdf>
73. Banca d'Italia. Supervisory tasks. Electronic resource. URL: <https://www.bancaditalia.it/compiti/vigilanza/compiti-vigilanza/index.html?com.dotmarketing.htmlpage.language=1>
74. UIF. Newsletter n. 5 - 2022. Aggiornamenti in materia di virtual asset. URL: <https://uif.bancaditalia.it/pubblicazioni/newsletter/2022/newsletter-2022-5/index.html>
75. Elena Napolitano. The new frontiers of trust: bitcoins and cryptocurrencies. *Journal of Law, Market & Innovation* 33 Vol. 3. Issue 1/2024. P. 33-60 URL: <https://ojs.unito.it/index.php/JLMI/article/view/10152>
76. Spanish National Securities Market Commission (CNMV) Circular 1/2022 of 10 January, on the advertising of crypto-assets presented as a means of investment. Electronic resource. URL: https://cnmv.es/DocPortal/Legislacion/Circulares/Circular_1_2022_EN.pdf
77. El Banco de España abre el registro de proveedores de servicios de criptomonedas. 2021. AR/2021/139. Electronic resource. URL: <https://finreg360.com/alerta/el-banco-de-espana-abre-el-registro-de-proveedores-de-servicios-de-criptomonedas/>

78. EBA. Final Report. Guidelines on information requirements in relation to transfers of funds and certain crypto-assets transfers under Regulation (EU) 2023/1113 ('Travel Rule Guidelines'). 2024. p. 69. URL: <https://www.eba.europa.eu/sites/default/files/2024-07/6de6e9b9-0ed9-49cd-985d-c0834b5b4356/Travel%20Rule%20Guidelines.pdf>
79. Agencia Tributaria. Modelo 721. Declaración informativa sobre monedas virtuales situadas en el extranjero. Electronic resource. URL: <https://sede.agenciatributaria.gob.es/Sede/procedimientoini/GI55.shtml>
80. Teresa Rodríguez de las Heras Ballell. The Emergence of Principles and Best Practices on Digital Assets: Proprietary Rights, and Enforcement. European Journal of Risk Regulation. 2024. p. 12. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/european-journal-of-risk-regulation/article/emergence-of-principles-and-best-practices-on-digital-assets-proprietary-rights-and-enforcement/B4DE880068B9292E7F2164715827067C>
81. Lei n.º 69/2025, de 22 de dezembro. Diário da República n.º 245/2025, Série I de 2025. URL: <https://diariodarepublica.pt/dr/detalhe/lei/69-2025-992098939>
82. EPTA Network. Artificial Intelligence and Democracy. Published in Oslo, October 2024. p. 145. URL: https://www.eptanetwork.org/images/documents/EPTA_Report_on_AI_and_Democracy_FINAL.pdf
83. European Union. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32023R1114>
84. European Securities and Markets Authority. Decentralised Finance in the EU: Developments and risks. Report. Paris. 2023, October 11. p. 21. URL: <https://www.esma.europa.eu/document/trv-article-decentralised-finance-eu-developments-and-risks>

85. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

86. Archived content from the U.S. Department of Justice website. Justice Department Investigation Leads to Takedown of Darknet Cryptocurrency Mixer that Processed Over \$3 Billion of Unlawful Transactions. 2023. URL: <https://www.justice.gov/archives/opa/pr/justice-department-investigation-leads-takedown-darknet-cryptocurrency-mixer-processed-over-3>

87. CRU Indonesia. The Regulation on Markets in Crypto-Assets Becomes Fully Applicable in All Member States of the European Union. 2025, Januari 25. URL: <https://www.conflictresolutionunit.id/the-regulation-on-markets-in-crypto-assets-becomes-fully-applicable-in-all-member-states-of-the-european-union-1-24-2025>

88. Loi du 6 février 2025. N° doc. parl. 8387. Journal officiel du Grand-Duché de Luxembourg. URL: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2025/02/06/a38/jo>

89. ESMA. Statement on MiCA Transitional Measures. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-12/ESMA75-453128700-1396_Statement_on_MiCA_transitional_measures.pdf

90. Guidelines on templates for explanations and opinions, and the standardised test for the classification of crypto-assets, under Article 97(1) of Regulation (EU) 2023/1114. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-12/Joint_ESA_Final_Report_on_Art_97_Guidelines_MiCAR.pdf

91. ESMA. Warning on Crypto-assets. Electronic resource. URL: <https://www.esma.europa.eu/document/warning-crypto-assets>

92. Decision of the Supreme Court of the Netherlands. Dated 31.01.2012, №10/00101J. URL: <https://semantius.nl/uitspraken/ECLI:NL:PHR:2012:BQ9251>

93. David J. Chalmers. The Virtual as the Digital. *Disputatio*, Vol. XI, No. 55, December 2019. p. 453–486. URL: https://www.researchgate.net/publication/342382898_The_Virtual_as_the_Digital
94. Savchyn R.V. Concepts and characteristics of digital things. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. France, July 25, 2025, p. 38–45. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2980>
95. Кирилюк А. В. Об'єкти віртуальної власності. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.)*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 544-548 URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e97a0bb5-02c0-47a6-aa61-abde6da4e6bb>
96. Берназ-Лукавецька О.М. Офіційна концепція оновлення цивільного кодексу України: проблеми практичної реалізації. *Матеріали Всеукраїнського круглого столу*. Одеса, 25 лютого 2021 року. 65 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5f248d07-aa11-4b25-8612-35b698dc9ded/content>
97. Булеца С.Б. Віртуальне майно у метавсесвіті як об'єкт цивільних прав. Том 1 № 72 (2022): *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. С. 126-133. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/00f3e162-5fec-4f8e-a9f9-7337b917d19c>
98. Горобець Н.О. Віртуальні об'єкти, їх місце в інституті права власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5, 2021. С. 52-54. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2021/13.pdf
99. Харитонов Є.О. Вітчизняна концепція права власності перед викликами інформаційного суспільства. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 29. С. 82–89. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/29/19.pdf>
100. Тимошенко Є.А. Проблема визначення права віртуальної власності як об'єкта правовідносин. *Київський часопис права*. 2020. № 3. С. 264-267. URL: <https://repository.vsau.org/getfile.php/27713.pdf>

101. Некіт К. Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 32. С. 86–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2019_32_18
102. Wendehorst C. Chapter 5 Proprietary Rights in Digital Assets and the Conflict of Laws. *Blockchain and Private International Law*. 2023. Ch. 5. P. 104–127. URL: https://doi.org/10.1163/9789004514850_007
103. Kaisto J., Juutilainen T., Kauranen J. Non – fungible tokens, tokenization, and ownership. *Computer Law & Security Review: The International Journal of Technology Law and Practice*. 2024. Vol. 54. P. 1 – 15. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0267364924000633>
104. Гулейков І.Ю. Цифрові активи в цивільному обороті України: дисертація доктора філософії. Київ, 2025. с. 243. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/1050>
105. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002, das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 22. Dezember 2025 geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>
106. BaFin. Guidance notice – guidelines concerning the statutory definition of crypto custody business (section 1 (1a) sentence 2 no. 6 of the KWG. 2020. URL: https://www.bafin.de/SharedDocs/Veroeffentlichungen/EN/Merkblatt/mb_200302_kryptoverwahrgeschaefte_en.html
107. Gesetz über elektronische Wertpapiere (eWpG) vom 3. Juni 2021. BGBl. I S. 1423. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/ewpg/BJNR142310021.html>
108. BFH IX. Senat. Urteil vom 14. Februar 2023, IX R 3/22. URL: <https://www.bundesfinanzhof.de/de/entscheidung/entscheidungen-online/detail/STRE202310057/>
109. Легенько В.Ю. Правове регулювання віртуальних активів у Федеративній Республіці Німеччина. *Електронне наукове видання*

«Аналітично-порівняльне правознавство». Вип. № 05, част. 1, 2025. С. 227-231. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.39>

110. Code monétaire et financier. Article L.54 – 10 – 1. Version consolidée au 22 mai 2019 (Loi PACTE). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000038509570/2019-05-24

111. Emmanuel Netter, Aurore Chaigneau. Les biens numériques. CEPRISCA, 2015. p. 242. URL: <https://hal.parisnanterre.fr/hal-01644198>

112. Федосенко Н.А. Цифрові активи як об'єкт цивільних прав: спроба кваліфікації в умовах відсутності спеціального правового режиму. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Вип. №03, част. 1, 2025. С. 335-339. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.50>

113. Мохнєв С.С. Правові підходи до визначення віртуальних активів у міжнародному праві та національній правовій доктрині. *Академічні візії*. Випуск 44/2025. 12 с. URL: <https://zenodo.org/records/16562901>

114. Ightspark. Is Crypto Legal in Estonia: Regulations & Compliance for Cross-Border Payments. Publication from 2025. URL: <https://www.lightspark.com/knowledge/is-crypto-legal-in-estonia>

115. Luke Lee. Examining the Legal Status of Digital Assets as Property: A Comparative Analysis of Jurisdictional Approaches. 2024, April 25. p. 16 URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4807135

116. SBSB. Bank of Lithuania announces its position on virtual currencies and ICO. Publication from 2022. URL: https://sb-sb.com/publications/pozicija_banku_litvy_atsaitelno_virtualnyx_valjut_i_ico-2/

117. Lietuvos bankas, Position of the bank of Lithuania on crypto-assets and initial coin offering. Publication from 2022. URL: <https://www.lb.lt/en/news/resolutions-of-the-board-of-the-bank-of-lithuania-position-on-crypto-assets>

118. Senato della Repubblica. Proposta di modifica n. 8.0.3 al DDL n. 989. Electronic resource. URL: <https://www.senato.it/show-doc?tipodoc=Emendc&leg=18&id=1096791&idoggetto=1095835>

119. Crypto-assets: Joint Bank of Italy and Consob communication on accounting in the financial statements, disclosures to the market and statutory auditing. *Press Release By the Communications Directorate*. Rome, 2025. URL: https://www.bancaditalia.it/media/comunicati/documenti/2025-01/cs-congiunto-BI-Consob-20250306_en.pdf

120. Spanish Civil Code. Approved by Royal Decree of July 24, 1889. Amended up to Law No. 4/2017 of June 28, 2017. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16289>

121. Ley 11/2021, de 9 de julio, de medidas de prevención y lucha contra el fraude fiscal, de transposición de la Directiva (UE) 2016/1164, del Consejo, de 12 de julio de 2016. URL: <https://gestors.cat/uploads/files/LEY%20PREVENCI%C3%93N%20FRAUDE%202021.pdf>

122. Misericordia Cavaller Vergés. En busca de un marco legal para los activos digitales: Los principios Unidroit sobre activos digitales y derecho privado. *Cuadernos de Derecho Transnacional - CDT*. Vol.16 Núm. 1, 2024. URL: <https://doi.org/10.20318/cdt.2024.8416>

123. CNMV. MiCA: Nueva regulación de criptoactivos. Electronic resource. URL: <https://www.cnmv.es/Portal/MiCA/Regulacion-Criptoactivos>

124. Código Civil Português. Decreto-Lei Nº 47 344, de 25 de Novembro de 1966. Atualizado de acordo DL n. º39/2025, de 1 de abril 2025. URL: <https://www.codigocivil.pt/>

125. Assembleia da República. Orçamento do Estado para 2023. Lei n.º24-D/2022. URL: <https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/lei/2022-205695052>

126. Autoridade Tributária e Aduaneira. Parecer sobre a tributação de criptoativos. Lisboa, 2023. p. 3 URL:

https://info.portaldasfinancas.gov.pt/pt/informacao_fiscal/informacoes_vinculativas/rendimento/cirs/Documents/PIV_21506.pdf

127. Loi du 1er mars 2019 portant modification de la loi modifiée du 1er août 2001 concernant la circulation de titres. *Journal officiel du Grand-Duché de Luxembourg*. URL:

<https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2019/03/01/a111/jo#intituleAct>

128. Code civil. La loi a été adoptée le 21 mars 1804, modifiée le 19 décembre 2025. *Journal officiel du Grand-Duché de Luxembourg*. URL: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/code/civil/20200101#intituleAct>

129. CSSF guidance on virtual assets. Portail officiel de la Commission de surveillance du secteur financier. Publié le 29 novembre 2021. URL: <https://www.cssf.lu/en/2021/11/cssf-guidance-on-virtual-assets>

130. Registration of a virtual asset service provider (VASPs). Portail officiel de la Commission de surveillance du secteur financier. Publié le 29 octobre 2021. URL: <https://www.cssf.lu/en/registration-virtual-asset-service-provider>

131. Гулейков І.Ю. Цифрові активи в цивільному обороті України: дисертація доктора філософії. Київ, 2025. с. 243. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/1050>

132. Бабецька І. Я. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія Право. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 17 (29). С. 142-149. URL: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.142-149>

133. Майданик Р.А. Цифрова річ як майно та її оборотоздатність. *Цивілістична платформа*. 2025. № 1(4). С. 19-59. URL: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-19-59>

134. Мічурін Є.О. Цифрова річ та інші цифрові блага як об'єкти цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. Вип. 88, ч. 1. 2025. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.47>

135. Еннан Р.Є. Правовий режим «віртуальної власності»: поняття, ознаки, сутність і правова природа. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. №3. С.123-133. URL: <https://doi.org/10.33731/32019.173820>

136. Зозуляк О.І., Максимів Л.М. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав: оновлені підходи регулювання. *Право і суспільство*. 2024. № 6. С. 40–47. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.7>

137. German Civil Code (BGB). In der Fassung vom 2. Januar 2002, zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 10. August 2021. Bundesgesetzblatt I, S. 3515. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/

138. Armin Salehian. Digitale Produkte als hybride Rechtsobjekte. Hofer akademische Schriften zum Recht in Nachhaltigkeit, Compliance und IT.2023. URL: <https://doi.org/10.57944/1051-144>

139. Jan Felix Hoffmann. Property Rights in Money (and Cryptocurrencies). *European Property Law Journal*. Published in December 2023. p. 133–157. URL: https://www.researchgate.net/publication/376271695_Property_Rights_in_Money_and_Cryptocurrencies

140. Von Wolfgang Schlaffer, Julian Schmeing, Philipp Kerber. Digitale Assets – Was ist das? Definition und Entwicklung eines zukünftigen Milliardenmarktes. 2023. URL: <https://bankinghub.de/themen/digitale-assets>

141. Cyril Grimaldi. Droit des biens. Manuel, 4e édition. 2024. Electronic resource. URL: <https://www.labase-lextenso.fr/ouvrages/droit-des-biens-9782275156668/chapitre-1-les-biens-corporels-et-incorporels-9782275156668-22>

142. Yaniv Benhamou. Circulation des biens numériques : de la commercialisation à la portabilité des données. 2016. Electronic resource. URL: https://www.researchgate.net/publication/323186763_Circulation_des_biens_numeriques_de_la_commercialisation_a_la_portabilite_des_donnees

143. LOI n° 2019-486 du 22 mai 2019 relative à la croissance et la transformation des entreprises. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000038496102>
144. Tiina Mikk, Karin Sein. Digital Inheritance: Heirs' Right to Claim Access to Online Accounts under Estonian Law. *Juridica International*, 2018. p. 117-128. URL: <https://doi.org/10.12697/JI.2018.27.12>
145. Marta Terletska. The succession of digital assets in the EU. *Tallinn Univeristy Of Tehcnology. Tallinn*, 2022. URL: [10.13140/RG.2.2.22149.01764](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22149.01764)
146. General Part of the Civil Code Act (GPCCA), Estonia. Riigi Teataja. Last amended 01.01.2025. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/compare_original/528052020001
147. Estonian Money Laundering and Terrorist Financing Prevention Act (AMLA). Passed 26.10.2017. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/520032025013/consolide>
148. Mehis Sihvart. Blockchain – security control for government registers. Electronic resource. URL: <https://e-estonia.com/blockchain-security-control-for-government-registers/>
149. Ahto Kalja. The X-Road Project. A project to modernize Estonia's national databases. *Baltic IT&T*, review 24. p. 47-48. URL: [http://www.ebaltics.lv/doc_upl/Kalja\(2\).pdf](http://www.ebaltics.lv/doc_upl/Kalja(2).pdf)
150. Civil Code of the Republic of Lithuania, of July 18, 2000, Law No. VIII-1864. URL: <http://jafbase.fr/docUE/Lituanie/CodCiv.htm>
151. Kadys, E. Classification of Digital Objects as Virtual Property and Legal Qualification. *Vilnius University. Teisė*, 131. 2024. p. 157–171. URL: <https://doi.org/10.15388/Teise.2024.131.11>
152. Lietuvos Bankas. Markets in Crypto-Assets. 2024. Elektroninis šaltinis. URL: <https://www.lb.lt/en/markets-in-crypto-assets>
153. Lietuvos Bankas. Skatindamas inovacijas Lietuvos bankas išleidžia pirmąją pasaulyje skaitmeninę kolekcinę monetą LBCOIN. 2020. URL:

<https://www.lb.lt/lt/naujienos/skatindamas-inovacijas-lietuvos-bankas-isleidzia-pirmaja-pasaulyje-skaitmenine-kolekcine-moneta-lbcoin>

154. Codice Civile Italiano. Adottato ai sensi del Regio Decreto 16 marzo 1942, n. 262. URL: <https://www.studiocataldi.it/codicecivile/>

155. Caria, D. L'impatto della tokenizzazione sui diritti di proprietà. *Media Laws*, 3. p. 90-107. URL: <https://www.medialaws.eu/rivista/limpatto-della-tokenizzazione-sui-diritti-di-proprieta/>

156. Decreto-Legge del 21 giugno 2022, n. 73. Misure urgenti per la semplificazione della fiscalità e del rilascio dei permessi di lavoro, della Tesoreria dello Stato, nonché ulteriori disposizioni finanziarie e sociali. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2022/06/21/22G00086/sg>

157. Calzolaio E. Digital Assets and Property: Comparative Remarks from a Civil Law Perspective. *Comparative Law review*, vol. 14/2. 2023. p. 17-33. URL: <https://comparativelawreview.giurisprudenza.unipg.it/index.php/comparative/article/view/279>

158. Spanish Civil Code. Approved by Royal Decree of July 24, 1889. Amended up to Law No. 4/2017 of June 28, 2017. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/16289>

159. Ignacio Sánchez Gil. La propiedad sobre activos digitales. *CEF Legal. Revista práctica De Derecho*, 286. 2024. URL: <https://doi.org/10.51302/ceflegal.2024.22123>

160. Law No. 6/2020 of November 11, 2020, on Certain Legal Aspects of Trust Services for Electronic Transactions, Spain. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/20420>

161. Real Decreto 43/2021, de 26 de enero, por el que se desarrolla el Real Decreto-ley 12/2018, de 7 de septiembre, de seguridad de las redes y sistemas de información. URL: <https://www.boe.es/boe/dias/2021/01/28/pdfs/BOE-A-2021-1192.pdf>

162. Рішення Провінційного суду Барселони від 27 вересня 2019 року (ECLI:ES:APB:2019:11482). URL: https://documentos-ia.s3.amazonaws.com/2019/SAP_B_11482_2019.pdf
163. Código Civil Português. Decreto-Lei N° 47 344, de 25 de Novembro de 1966. Atualizado de acordo DL n. °39/2025, de 1 de abril 2025. URL: <https://www.codigocivil.pt/>
164. Luís Garcia. Herança digital: O que acontece aos meus dados após a morte?. 16 Setembro 2025. Recurso eletrónico. URL: <https://www.doutorfinancas.pt/vida-e-familia/heranca-digital-o-que-acontece-aos-meus-dados-apos-a-morte/>
165. Lei n° 58/2019 de 08.08.2019. URL: <https://files.diariodarepublica.pt/1s/2019/08/15100/0000300040.pdf>
166. Lei n° 83/2017, de 18.08.2017. URL: <https://dre.tretas.org/dre/3062635/lei-83-2017-de-18-de-agosto>
167. Acórdão n° 37/23.1YHLSB.L1-PICRS de Tribunal da Relação de Lisboa, 11.07.2024. URL: <https://vlex.pt/vid/acordao-n-37-23-1044328332>
168. Цивільне право. Загальна частина: навч. посіб. За заг. ред. Сліпченка С.О., Зайцева О.Л. МВС України. Харків. ХНУВС. 2022. 332 с. URL: http://elibrary.collegesnau.com/wp-content/uploads/2024/12/Tsyvilne-pravo_Zahalna-chastyna_navchalnyi-posibnyk_KhNUVS_2022.pdf
169. Code civil. La loi a été adoptée le 21 mars 1804, modifiée le 19 décembre 2025. *Journal officiel du Grand-Duché de Luxembourg*. URL: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/code/civil/20200101#intituleAct>
170. Loi du 1er mars 2019 portant modification de la loi modifiée du 1er août 2001 concernant la circulation de titres. *Journal officiel du Grand-Duché de Luxembourg*. URL: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2019/03/01/a111/jo#intituleAct>
171. Loi du 22 janvier 2021. Mémorial A43. N° doc. parl.7637. URL: <http://data.legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2021/01/22/a43/jo>

172. Hollard A., Viémont A. General Legal and Regulatory Framework. *Cryptoassets & Blockchain. Luxembourg*, 2021. URL: <https://cms.law/en/lux/publication/lexology-gtdt-cryptoassets-blockchain/general-legal-regulatory-framework>
173. Опришко В.Ф., Шульженко Ф.П., Шимон С.І. та ін. Правознавство: Підручник. За заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. К.: КНЕУ, 2003. 767 с. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/pravoznavstvo/426-oprushko/5761-s-3-----.html>
174. Кузьмич О. Цивільні правовідносини як один із критеріїв визначення третіх осіб у цивільному праві. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2019. С. 95-98. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/5/21.pdf>
175. Цивільне право України: навчальний посібник. За ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2018/02/%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.pdf>
176. Павлюк Н.М. Правова природа та поняття цивільних правовідносин: загальнотеоретичне дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. №3. 2022. С. 100-102. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/21>
177. Сліпченко А.С. Сліпченко С.О. Цифрова річ як «новий» об'єкт «нових» цивільних правовідносин. *Право та безпека*. Том 91, №4. 2023. с. 68–81. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.06>
178. Зеліско А.В. Суб'єкти надання цифрових послуг: сучасні європейські підходи. *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. 2024. С. 200-203. URL: <https://surli.cc/yjqjfm>
179. Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги». Прийнятий від 10.08.2023, № 3321-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2023, № 90, ст. 345 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>

180. Цивільне право України: навч. посіб. Гончарова А.В., Кобзєва Т.А. Суми: Сумський державний університет. 2015. 168 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9af5e2c6-3395-4782-adbb-f094514f23e6/content>
181. Закон України: Про авторське право і суміжні права. 01.12.2022. № 2811-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 57, ст. 166 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
182. Є.О. Харитонов, О.І. Сафончик, К.Г. Некіт, К.М. Глиняна, М.В. Матійко, О.В. Мельник. ІТ-право та інформаційна безпека: навч.-метод. посіб. Одеса, 2023. 80 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/25962>
183. Грудницький, В. М. Правове регулювання обігу віртуальних (цифрових) активів в Україні. *Київський часопис права*, №2. 2023. С. 43–49. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.6>
184. Gesetz über elektronische Wertpapiere (eWpG) vom 3. Juni 2021. BGBl. I S. 1423. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/ewpg/BJNR142310021.html>
185. Juraforum. Rechtsverhältnis. Lexikon, zuletzt bearbeitet am 13.08.2025. Elektronische Ressource. URL: <https://www.juraforum.de/lexikon/rechtsverhaeltnis>
186. Johannes Ebner M.I.Tax. Vererbung von Kryptowährungen. Elektronische Ressource. URL: <https://www.rugefhsenfeld.de/kryptowaehrung/vererbung-von-kryptowaehrungen>
187. Isa Germain. Le droit civil : pilier du droit privé et du droit commun. 2025. Elektronische Ressource. URL: <https://cours-de-droit.net/quest-ce-que-le-droit-civil>
188. Elise Tek, Jérôme Sutour. CMS Expert Guide to Crypto Regulation in France. 2023. Elektronische Ressource. URL: <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-crypto-regulation/france>
189. Lawyers Estonia. Civil Law in Estonia. 2024. URL: <https://lawyersestonia.com/civil-law-in-estonia>

190. Estonian Money Laundering and Terrorist Financing Prevention Act (AMLA). Passed 26.10.2017. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/520032025013/consolide>
191. Estonian Financial Intelligence Unit Yearbook 2021. Guardian of honest financial transactions. URL: https://www.fiu.ee/sites/default/files/documents/2022-07/RAB_aastaraamat_ENG_veebi.pdf
192. Sandra Id. Lithuanian Civil Law Overview: Concepts, Principles, and Regulations. 2018. URL: <https://www.studocu.com/row/document/vilniaus-universitetas/teise-law/lithuanian-civil-law-vilniaus-university/18028510>
193. Decreto-Legge 14 dicembre 2018, n. 135. Disposizioni urgenti in materia di sostegno e semplificazione per le imprese e per la pubblica amministrazione. URL: <https://www.normattiva.it/eli/id/2018/12/14/18G00163/CONSOLIDATED/20230719>
194. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani. Rapporto giuridico. 2025. URL: <https://www.treccani.it/enciclopedia/rapporto-giuridico>
195. Relación jurídica. Articolo italiano dal sito web. Risorsa elettronica. URL: <https://www.conceptosjuridicos.com/relacion-juridica>
196. Tiago M.M. Francisco C.M. de Lima J.V. e outros. Tributação de Criptoativos. Proposta de Lei do Orçamento do Estado para 2023. Artigo de 11 de outubro de 2022. URL: <https://www.vda.pt/pt/publicacoes/insights/tributacao-de-criptoativos/25260/>
197. Professor Mestre Zincke. Apontamentos Introdução Estudo Direito. p. 6. URL: <https://www.kufunda.net/publicdocs/A%20RELA%C3%87%C3%83O%20JURIDICA.pdf>
198. João Duarte Fernandes. Falta de regras claras ameaça heranças em criptoativos. Recurso eletrônico. URL:

<https://www.jornaldenegocios.pt/economia/justica/lex/detalhe/falta-de-regras-claras-ameaca-herancas-em-criptoativos>

199. Luxembourg law 7363 regarding the use of DLT technologies for the issuance & circulation of securities. Datum vun der Areeche - 27.09.2018. URL: <https://www.chd.lu/en/dossier/7363>

200. CSSF. Circulaire №20/752. Orientations de l'ESMA sur les simulations de crise de liquidité dans les OPCVM et les FIA. Luxembourg, 2020. URL: https://www.cssf.lu/wp-content/uploads/cssf20_752.pdf

201. Бірюков І.А., Заїка Ю.О. Цивільне право України. Загальна частина. Навч. пос. К.: КНТ, 2006. 480 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-8626.html>

202. Харитонов Є.О. Деякі питання класифікації юридичних фактів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 73-81. URL: <http://apdp.in.ua/v42/13.pdf>

203. Шпілик М. Класифікація юридичних фактів. *Наукові заходи ЮФ Західноукраїнського національного університету*. 2023. С. 58-61. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1039/1016>

204. Волкова І.М. Юридичні факти-стани у теорії правовідносин. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали III Міжнародного науково-практичного симпозіуму*. Івано-Франківськ, 2019. с. 382. URL: <https://library.ukd.edu.ua/wp-content/uploads/2016/04/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-2019-3.pdf>

205. Завальний А.М. Методологічні та теоретичні основи пізнання юридичних фактів: монографія. К.: Вид-во Європейського університету, 2011. с. 95. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/13779>

206. Харитонов, Є.О., Нагорняк В.А. Деякі проблемні питання визначення поняття та видів юридичних фактів у цивільному праві. *Актуальні проблеми держави і права*, №33. 2007. С. 7-17. URL: <http://www.apdp.in.ua/v33/02.pdf>

207. Сліпченко С.О. Система приватних правовідносин як наслідок цифрової трансформації. *Цифрова трансформація прав: ЄС та Україна: матеріали І-ї Міжнар. наук.-практ. конф.* Харків: ХНУВС, 2024. С. 107-110. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80602905-f03d-4c84-aa6f-854f2358abc0/content>
208. Primary Advisors. New Definition and Classification of Virtual Assets. Publication. URL: <https://primaryadvisors.com.ua/en/new-definition-and-classification-of-virtual-assets>
209. Гулейков І.Ю. Характеристика договірних відносин у цифровому обороті. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: право. Вип. 84, част. 1. 2024. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.38>
210. Кізлова О. Актуальні питання виникнення цивільних правовідносин у цифрову добу. *Юридичний вісник*, 2024/5. С. 44-49. URL: <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.5>
211. Мічурін Є.О. Цивільно-правове регулювання суспільних відносин у цифровому середовищі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». Випуск 36, 2023. С. 115-121. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-13>
212. Кармаза О.О. Поняття та зміст «електронного договору» та «цифрового договору»: їх співвідношення в приватному праві України. *Сучасний науковий журнал*. Вип. 4, № 2. 2024. С. 26-33. URL: <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2024-4-4>
213. Савченко Є. Ю. Правовий режим власності на віртуальні активи. *Нове українське право*. 2024. Вип. 6. С. 165-181. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001613187>
214. Тлумачний словник законодавства України. Термін «Ефективний контроль». Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/8658>

215. Цифра. Договір-оферта про надання доступу до сервісу електронного документообігу «Цифра» з правом на використання програмної продукції. Електронний ресурс. URL: <https://cifra.com.ua/contract-offer.html>

216. Ромащенко І.О. Деякі аспекти зміни та припинення цивільних правовідносин. *Господарство, підприємництво і право: науковий журнал*. Вип. №3. 2011. С. 32-35. URL: https://www.researchgate.net/publication/304253999_DEAKI_ASPEKTI_ZMINI_TA_PRIPINENNA_CIVILNIH_PRAVOVIDNOSIN

217. Шаповал К.О. Наконечна Д.О. Спадкування цифрових активів: особливості регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. № 4. 2025. С. 160-165. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/36>

218. Kostenko O., Kharytonova O., Kharytonov Ye. Digitalization, metaverse, artificial intelligence in the context of human and individual rights protection in Ukraine and the world. Toronto: SciFormat Publishing Inc., 2025. P. 5–20. URL: <https://doi.org/10.69635/978-1-0690482-4-0-ch1>

219. Донець А.Г. Щодо питання природи та особливостей правового регулювання приватних відносин в цифровому середовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 1, № 92, 2025. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.52>

220. Deutsche Bundesbank. Bitcoin and co.: how crypto-assets are regulated. Veröffentlichung vom 18 September 2023. URL: <https://www.bundesbank.de/en/tasks/topics/bitcoin-and-co-how-crypto-assets-are-regulated-920632>

221. Zekoll J. Wagner G. Introduction to German Law Third Edition. Chapter 6 - Contract Law. Kluwer Law International BV. 2019. p. 199-268. URL: <https://www.jura.uni-hamburg.de/media/die-fakultaet/personen/wurmnest-wolfgang/wurmnest-contract-law-in-zekoll-wagner-introduction-to-german-law.pdf>

222. Dr. Philipp Hammerich. Vertragspflichten: Definition, Arten, Inhalt und Beispiele. Veröffentlichung vom 15 August 2025. URL: <https://www.schuldnerberatung.de/vertragspflichten/>

223. Dr. Lutz Auffenberg. The Crypto Custody Agreement According to MiCAR – What Must Crypto Custodians Mandatorily Agree Upon With Their Customers. Edition of June 23, 2025. URL: <https://fin-law.de/en/2025/06/23/the-crypto-custody-agreement-according-to-micar-what-must-crypto-custodians-mandatorily-agree-upon-with-their-customers/>

224. Stefan Winheller. Inheriting Digital Assets in Germany: Cryptocurrencies, Private Keys And Legally Compliant Estate Planning. Edition of Dec. 4, 2025. URL: <https://winheller.com/blog/en/inheriting-digital-assets-germany-cryptocurrencies/>

225. Найбільша біржа Німеччини запускає послуги з кастодіального зберігання криптовалют. Опубліковано 11 березня 2025. Електронний ресурс. URL: <https://fintechinsider.com.ua/najbilsha-birzha-nimechchyny-zapuskaye-poslugy-z-kastodialnogo-zberigannya-kryptovalyut/>

226. Leveneur C. Les smart contracts : enjeux de droit des contrats sur la blockchain. 25 Jui 2025. URL: <https://www.institut-presaje.com/articles/les-smart-contracts-enjeux-de-droit-des-contrats-sur-la-blockchain/>

227. Як працює емісія токенів. Опубліковано 7 січня 2026 року. Електронний ресурс. URL: <https://crypto-pulse.com.ua/1953-2/>

228. Banque de France. Émetteur de crypto-actifs et prestataires de services sur crypto-actifs. Mise à jour le 30 Janvier 2026. URL: <https://acpr.banque-france.fr/fr/professionnels/lacpr-vous-accompagne/banque/creer-ma-societe/mes-procedures/emetteur-de-crypto-actifs-et-prestataires-de-services-sur-crypto-actifs>

229. Autorite des marches financiers. The AMF reminds Digital Asset Service Providers that the transitional period allowing them to continue providing crypto-asset services in France without MiCA authorisation ends on 1 July 2026. Publication from 05 February 2026. URL: <https://www.amf-france.org/en/news->

[publications/news/amf-reminds-digital-asset-service-providers-transitional-period-allowing-them-continue-providing](#)

230. General Part of the Civil Code Act (GPCCA), Estonia. Riigi Teataja. Last amended 01.01.2025. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/compare_original/528052020001

231. Eesti Firma LinkedIn. Plokiahel ja Nutikad Lepingud Eestis. 2024. URL: <https://www.eestifirma.ee/et/plokiahela-ja-nutikad-lepingud-eestis/>

232. Bitget. Terms of Use. Last Updated February 4, 2026. URL: <https://www.bitget.com/terms/legal/360014944032>

233. Shaurya Malwa. 1,000 Cryptocurrency Companies Lost Licenses in Estonia in 2020. Publication from Dec 15, 2020. URL: <https://decrypt.co/51501/1000-cryptocurrency-companies-lost-licenses-in-estonia-in-2020>

234. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008. p. 568. URL: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/55ae5a84-a086-4f45-ac63-d4784faa44d7/content>

235. Korea joong Ang Daily. Foreign hacker who stole \$1.18 million in crypto assets extradited to Korea. Published December 28, 2025. URL: <https://koreajoongangdaily.joins.com/news/2025-12-28/national/socialAffairs/Foreign-hacker-who-stole-118-million-in-crypto-assets-extradited-to-Korea/2487791>

236. Ganna Voievodina. CASP License in Lithuania. Published 2026. URL: <https://manimama.eu/mica/casp-license-in-lithuania/>

237. Lietuvos Bankas. Authorisation of crypto-asset service providers. Published 2024. URL: <https://www.lb.lt/en/authorisation-of-crypto-asset-service-providers>

238. Diritto civile. Manuale italiano in libero accesso. p. 53. URL: <https://stefanomonteleone.com/wp-content/uploads/2014/07/diritto-civile.pdf>

239. European Union. Contracts for the supply of digital content and digital services. Published 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/contracts-for-the-supply-of-digital-content-and-digital-services.html>

240. Patricia Eastal. Termination Clauses in Common Law and Civil Law: A Comparative Corpus-Based Analysis of English–Italian Terms of Service. *School of Law, University of Camerino*. 2025. URL: <https://doi.org/10.3390/laws14010006>

241. Перший у світі дата-центр у діючій шахті - як він працює. Публікація від 30 грудня 2024 року. Електронний ресурс. URL: <https://cases.media/en/article/pershii-u-sviti-data-centr-u-diyuchii-shakhti-yak-vin-pracyuye?srsltid=AfmBOoovS0XN8emLMkr9VzrviAdl3M11lC4-hVfPVFT8C20CXeAphLwe>

242. De la naturaleza y efecto de las obligaciones. Código Civil España. Publicación electrónica. URL: <https://codigocivilespana.com/de-la-naturaleza-y-efecto-de-las-obligaciones/>

243. Tatiana Cucurull Poblet. Más allá de lo tangible: la herencia de los activos digitales. *Claves jurídicas*. January 2024. p. 49-67. URL: https://www.researchgate.net/publication/400469241_Mas_alla_de_lo_tangible_la_herencia_de_los_activos_digitales

244. Diccionario panespañol del español jurídico. Definición de cuasicontrato. Publicación electrónica. URL: <https://dpej.rae.es/lema/cuasicontrato>

245. Демиденко О. В Іспанії викрито найбільшу крадіжку криптовалюти на €17 млн - зловмисник чекав 3 місяці. Публікація від 23 квітня 2025 року. URL: <https://amoledo.com/uk-ua/news/13910-2526-v-ispaniyi-vikrito-kradizhku-kriptovalyuti-na-eu17-mln-zlovmisnik-chekav-3-misyaci>

246. Luís A. Carvalho Fernandes. Teoria geral do direito civil II fontes, conteúdo e garantia da relação jurídica. 5ª edição revista e atualizada. Universidade Católica Editora. p. 776. URL: <https://repositorio.ucp.pt/bitstream/10400.14/36637/1/9789725403617.pdf>

247. Carlos Alberto da Mota Pinto. Teoria Geral do Direito Civil. Coimbra Editora Lda. p. 142. URL: <https://www.kufunda.net/publicdocs/Teoria%20Ger.%20do%20Civil.pdf>
248. Teoria Geral do Direito Civil II: Negócios e Atos Jurídicos. Livro didático. Universidade Lusófona. 2022/2023. p. 50. URL: <https://www.studocu.com/pt/document/universidade-lusofona-de-humanidades-e-tecnologias/direito-penal-i/teoria-geral-do-direito-civil-ii/52663188>
249. Law Gratis. Civil Laws at Luxembourg. Scientific article published by 20 May 2025. Electronic resource. URL: <https://lawgratis.com/blog-detail/civil-laws-at-luxembourg>
250. Émilio Naud. Smart contracts: l'automatisation sous conditions. Entreprises & stratégies - finance & legal. Publié le 16.09.2025. URL: <https://paperjam.lu/article/smart-contracts-lautomatisation-sous-conditions>
251. Ministère de la Culture (Luxembourg). Patrimoine numérique (Digital heritage). Pôle de recherche sur le patrimoine (Heritage Research Hub). Publication électronique. URL: <https://mcult.gouvernement.lu/fr/glossaires/glossaire-international/p/patrimoine-numerique.html>
252. Грицай С.О. Від криптовалюти до віртуальних активів: становлення законодавства України через призму хронологічно-правового аналізу. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків: Право, Т. 30, № 2. 2023. С. 160-193. URL: [https://visnyk.kh.ua/web/uploads/journals_pdf/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D%D0%90%D0%9F%D1%80%D0%9D%D0%A3_%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2030\(2\)_2023.pdf](https://visnyk.kh.ua/web/uploads/journals_pdf/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D%D0%90%D0%9F%D1%80%D0%9D%D0%A3_%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2030(2)_2023.pdf)
253. Проект Закону «Про обіг криптовалюти в Україні». Зареєстрований від 06.10.2017, № 7183. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684

254. Проєкт Закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні». Зареєстрований від 10.10.2017 року, №7183-1. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710

255. Проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні». Зареєстрований від 14.09.2018 року, № 9083. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64597

256. Проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами». Зареєстрований від 15.11.2019 року, № 2461. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67423

257. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 25, ст.171 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>

258. Яроцький В.О. Поняття та види віртуальних активів, що можуть перебувати в обігу за законодавством України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). № 4. 2023. С. 101-107 URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/15>

259. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999, № 996-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1999, № 40, ст. 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#n9>

260. Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 року, № 1591-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2023, № 10-11, ст. 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>

261. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018, № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 30, ст. 239. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>

262. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23.02.2006, № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2006, № 31, ст. 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

263. Рішення Європейського Суду Справедливості у справі № С-264/14 від м р. URL: https://sk.ua/wp-content/uploads/2018/03/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_2018.pdf

264. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами: проєкт Закону від 13 березня 2022 року, № 7150. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39211>

265. Філософський енциклопедичний словник. Гол. ред. Шинкарук В.І. та ін. *Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України*. Видавництво «Абрис». Київ, 2002. с. 742. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf

266. Овчаренко А.С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 200–202. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/47>

267. Дмитрик О.О. Віртуальні активи та цифрові активи: до питання співвідношення понять. *Правове та інноваційне товариство*. Вип. № 2, 2021. С. 248-254. URL: <https://apir.org.ua/lais/en/article/view/403>

268. Будник, В. Суть цифрових активів: концептуальні основи та сучасний контекст. *Вісник економіки*. Випуск № 1, 2025. С. 148-160. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/7f7845fc-f4ce-4993-9578-e3d501c11447>

269. Швець Н.С. Криптовалюти, майнинг та цифрові активи у сучасному світі. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Бізнесаналітика: моделі, інструменти та технології»*. К.: НАУ, 2023. С. 544-547. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi76/0056894.pdf>

270. Защипас С.М. Фундаментальні поняття віртуальних активів та механізм їх функціонування. *Економіка, управління та адміністрування*. Вип. 2, 2025. 121–134. URL: <https://ema.ztu.edu.ua/article/view/335867>
271. Старинський М.В. та Корощенко К.Р. Проблемні питання визначення поняття «віртуальні активи». *Академічні візії*. Випуск 12, 2022. с. 8. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/136>
272. Савченко Є.Ю. Віртуальні активи: нематеріальні блага чи окремі об'єкти цивільних прав?. *Юридичний вісник*. Випуск за червень 2023 року. С. 301-310. URL: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.37>
273. Грицай С.О. Правовий режим віртуальних активів в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022 Вип. 2. С. 65–69. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2022/15.pdf
274. Пантелєєва Н.М., Рогова Н.В. Криптоактиви: проблеми типізації та регулювання. *Регулювання та перспективи ринку криптоактивів: зб. матеріалів наукового форуму від 23 жовтня 2018 року*. Київ: КНЕУ, 2018. С. 67–69. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/items/7d7c584a-d85b-4679-9bf2-6a4fbcc75c63>
275. Самсін Р.І. Класифікація віртуальних активів. *Центрально-український вісник права та публічного управління*. Вип. 2, 2024. URL: <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-2-12>
276. Кудь А.А. Комплексна класифікація віртуальних активів. Наукова стаття від 07 квітня 2021 року. Електронний ресурс. URL: <https://virtualasset.science/kompleksna-klasifikacziya-virtualnikh-aktiviv.pdf>
277. Хатнюк Н.С. Побіянська Н.Б. Роль класифікації віртуальних активів у цивільному обороті. *Європейські перспективи*. Вип. 1, 2023. С. 158-165. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44167/>
278. Юсупов В.В., Марчук Р.П. Протидія незаконному обігу віртуальних активів в Україні: питання правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 4, № 90. 2025. С. 367-373. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.53>

279. Добровольська В.В. Правовий аспект безпеки віртуальних активів. *Часопис цивілістики*. Випуск 48. С.60-64. URL: <https://doi.org/10.32782/chc.v048.2023.8>

280. Савчук І. 13 років біткоїну: хто і навіщо створив найпопулярнішу криптовалюту. Публікація від 3 січня 2022 року. Електронний ресурс. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/13-rokiv-bitkojinu-hto-i-navishcho-stvoriv-naypopulyarnishu-kriptovalyutu-811630.html>

281. Publications Office of the European Union. Virtual currency schemes. Report of the European Central Bank. Publication date - October 2012. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/71c215f0-8624-46ab-8f47-23c965f8253d/language-en>

282. Національна академія правових наук України. Цифрові активи як об'єкт правового регулювання. *Науково-правовий висновок*. Київ, 2019. с. 144. URL: https://information-resources.bitbon.space/pdf/naukovo-pravoviy-visnovok-cifrov-aktivi-yak-obkt-pravovogo-regulyuvannya.pdf?_ga=2.183757797.2109367093.1771775511-783965253.1769881906

283. Financial Action Task Force. Guidance for a risk-based approach to virtual assets and virtual asset service providers. Paris: FATF, 2019. p. 57. <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/RBA-VA-VASPs.pdf>

284. Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets (MiCA), 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32023R1114>

285. Боркевич М. Види криптоактивів, що регулюються MiCA. Електронний ресурс. URL: <https://surl.li/xbtuwy>

286. Code monétaire et financier. Article L.54 – 10 – 1. Version consolidée au 22 mai 2019 (Loi PACTE). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000038509570/2019-05-24

287. Легенько В.Ю. Правове регулювання віртуальних активів у Французькій Республіці. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: право. Вип. 91, част. 1, 2025. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/343508>

288. Charltons Quantum. An overview of the regulation of virtual assets in Estonia. Electronic resource. URL: <https://charltonsquantum.com/estonia-virtual-assets-regulation/>

289. Vladimiras Kokorevas. Blockchain & Cryptocurrency Laws and Regulations Lithuania. Published from 21 October, 2025. URL: <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-cryptocurrency-laws-and-regulations/lithuania/>

290. Lietuvos bankas, Position of the bank of Lithuania on crypto-assets and initial coin offering. 2022. URL: <https://www.lb.lt/en/news/resolutions-of-the-board-of-the-bank-of-lithuania-position-on-crypto-assets>

291. Gesetz über das Kreditwesen (KWG) vom 9. September 1998 // BGBl. I S. 2776, zuletzt geändert durch Art. 9 G v. 28.02.2024. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/kredwg/BJNR008810961.html>

292. Wronka Christoph. Crypto-asset regulatory landscape: a comparative analysis of the crypto-asset regulation in the UK and Germany. *Journal of Asset Management*. Vol. 25, iss. 4. 2024 p. 417-426. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41260-024-00358-z>

293. Tachfin Elkendoussi. Stablecoin & Digital Asset Regulations in Luxembourg - Compliance Overview, RWA Policies & Template Mapping. Published on May 24, 2024. URL: <https://stablecoin.so/stablecoin-digital-asset-regulations-in-luxembourg-compliance-overview-rwa-policies-template-mapping/>

294. Jessica Lee, Jane Colston. Cryptoassets Law Guide. Study guide for Global Legal Post. Published on 16 April, 2024. URL: <https://www.globallegalpost.com/lawoverborders/cryptoassets-law-guide-1166537785>

295. Ferreira R.M., Santos P.L. and other. The registration of entities that perform activities with virtual assets in Portugal. *Newsletters*. Lisbon, February 9th, 2023. URL: <https://www.rfflawyers.com/en/know-how/newsletters/the-registration-of-entities-that-perform-activities-with-virtual-assets-in-portugal/4715/>

296. Пашковська Т.О. В Україні запроваджено інститут приватних виконавців. Всеукраїнське професійне юридичне видання: Юридична Газета. Вип. № 23, 2016. Електронний ресурс. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/v-ukrayini-zaprovadzhenoinstitut-privatnih-vikonavciv.html>

297. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Теорія виконавчого процесу та її понятійний апарат. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 64, 2021. С. 346-351. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.63>

298. Гайдучок О.О. Особливості віртуальних активів як об'єкта звернення стягнення у виконавчому провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 2, № 88. 2025. С. 336 – 342. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.45>

299. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 року за № 1403-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 29, ст. 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>

300. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 року. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 30, ст. 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n470>

301. Інструкція з організації примусового виконання рішень. Затверджена наказом Мін'юсту № 512/5 від 02 квітня 2012 року. У редакції наказу Мін'юсту № 2832/5 від 29 вересня 2016 року зі змінами від 16 вересня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text>

302. Щербак С.В. Рєпін Д.А. Електронні гроші та віртуальні активи в умовах цифровізації виконавчого провадження. *Теоретичні та прикладні*

питання державотворення. Вип. 33, 2025. С. 403-416. URL: <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/333264>

303. Басай О.В. Поняття юридичних фактів: теоретичний аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 3. 2014. С. 8-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2014_3_3

304. Autorité des marchés financiers. Obtaining a DASP registration/optional licensing. Publication of February 6, 2026. URL: <https://www.amf-france.org/en/professionals/fintech/my-relations-amf/digital-asset-service-provider-dasp/obtain-dasp-authorisation>

305. Julie Metois. Seizing and selling crypto assets in civil and commercial disputes: still not an easy route in France. Published December 18, 2023. URL: <https://www.aoshearman.com/en/insights/seizing-and-selling-crypto-assets-in-civil-and-commercial-disputes-still-no-easy-route-in-france>

306. République Française. Présentation: L'Agence de gestion et de recouvrement des avoirs saisis et confisqués (Agrasc). 15 Janvier, 2026. URL: <https://agrasc.gouv.fr/presentation>

307. Cour de Cassation de France. Pourvoi n° 22-81.326. 15 February 2023. URL: <https://www.courdecassation.fr/en/decision/63ec8d469dfdee05deff089e>

308. Kempe B., Taufmann J. Krypto-Vollstreckung: Aktuelle Entwicklungen in der Rechtsprechung. Artikel vom 6. September 2024. URL: <https://www.noerr.com/de/insights/krypto-vollstreckung-aktuelle-entwicklungen-in-der-rechtsprechung>

309. University of Applied Sciences. Is it possible to seize crypto-assets?. Publication from March 24, 2020. URL: <https://www.hs-fulda.de/en/newsroom/message-details/detail/is-it-possible-to-seize-crypto-assets-1>

310. Jens Ferner. Einziehung von Bitcoins & Kryptowährungen. Veröffentlichung von Januar 17, 2026. URL: <https://www.ferner-alsdorf.de/einziehung-von-bitcoins/>

311. Гринь І.О. Правове регулювання порядку звернення стягнення на віртуальні активи у межах примусового виконання судових рішень в Україні та країнах ЄС: порівняння та аналіз. *Наукові записки*. Серія: Право. № 19, 2025. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-19-193-199>

312. Linko V., Moppel D. The Crypto Assets in Estonian Enforcement Proceedings. *Juridica publication of the Faculty of Law, University of Tartu*. Issue 7, 2024. p. 509-516. URL: https://www.juridica.ee/article.php?uri=2024_7_kr_ptovara_eesti_t_itemenetluses&lang=en

313. Ed Drake. Lithuania tax authority sells seized digital currency for \$7.5M. Publication from November 29, 2020. URL: <https://coingeek.com/lithuania-tax-authority-sells-seized-digital-currency-7-5m/>

314. The Ministry of Justice of the Republic of Lithuania. Rita Tamašunienė: We Must Take Effective Measures to Recover the Unlawfully Acquired Assets. 2026 m. sausio 23 d. URL: <https://tm.lrv.lt/en/news/rita-tamasuniene-we-must-take-effective-measures-to-recover-the-unlawfully-acquired-assets-XCJ/>

315. Spanish Ministry of Finance to Seize Cryptocurrencies for Debt Collection from Taxpayers. Publication from January 25, 2026. URL: <https://www.gate.com/tr/crypto-wiki/article/spanish-ministry-of-finance-to-seize-cryptocurrencies-for-debt-collection-from-taxpayers-20260125>

316. Judgments. Italian Supreme Court. Bitcoin wallet cannot be seized by equivalent under Italian law (Cass. 1760/25). 20 January 2025. URL: <https://canestrinilex.com/en/readings/bitcoin-cannot-be-seized-by-equivalent-under-italian-law-cass-176025>

317. Bastonário da Ordem dos Solicitadores pede que haja regulamentação para penhorar e vender ativos digitais nos processos de cobrança de dívidas. Publicação de 10 de setembro de 2021. URL: <https://eco.sapo.pt/2021/09/10/e-preciso-lei-para-penhorar-criptomoedas-diz-bastonario-dos-solicitadores/>

318. Loi du 22 juin 2022 sur la gestion et le recouvrement des avoirs saisis ou confisqués. Doc. parl N°7452. URL: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2022/06/22/a323/jo>

319. Déclaration au Bureau de gestion des avoirs des sommes, créances ou actifs virtuels saisis au cours d'une procédure pénale nationale ou étrangère. Dernière modification le 06.03.2023. URL: <https://guichet.public.lu/fr/entreprises/gestion-juridique-comptabilite/avoirs-saisis/declaration-bureau-gestion-avoirs.html>

320. Кузьменко О.В., Кравчук П.Ю. Віртуальні активи як предмет кримінального правопорушення: проблеми визначення та доказування. *Електронне наукове видання: Аналітично-порівняльне правознавство*. Том 3, вип. № 6. 2025. С. 194-198. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/347222>

321. Сібільов Д.М. Криптовалютні активи боржників та питання виконавчого провадження. *Матеріали круглого столу, присвяченого 19-й річниці Європейського дня цивільного правосуддя*. За ред. проф. Гусарова К.В. Харків, 2022, С.79-81. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/25.10.2022.pdf

322. Кодекс професійної етики приватних виконавців України. Затверджений рішенням З'їзду приватних виконавців України за № 7 від 26.10.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0007943-21#Text>

323. Гудіма Т.С., Устименко В.А., Джабраїлов Р.А., Черних О.О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Вип. 5, 2022. С. 137-148. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3844/3691>

324. Як визначаються ціни на криптовалюту? Публікація від 26 січня 2026 року. Електронний ресурс. URL: <https://www.weex.com/uk/questions/article/how-cryptocurrency-prices-are-determined-8578>

325. Борисюк О.В., Шматковська Т.О., Дацюк-Томчук М.Д. Переваги і недоліки використання стейблкоїнів як інструменту зменшення волатильності криптовалют на фінансовому ринку. *Економічний журнал Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Том 1, вип. 25. 2021. С. 69-78. URL: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-69-78>
326. Офіційна платформа продажу арештованого майна ДП «СЕТАМ», створена Міністерством юстиції України для судів та інших органів або посадових осіб. Електронний ресурс. URL: <https://setam.net.ua/>
327. Панченко С.В. Поняття захисту цивільних прав учасників зобов'язань. *Часопис цивілістики*. Вип. 51. Видавничий дім: Гельветика, 2023. с. 94. URL: https://clj.nuoua.od.ua/archive/51/51_2023.pdf
328. Винокуров В.В. Право на захист: особливості національного досвіду. *Науковий вісник УжНУ*. 2025. Серія: Право. Вип. 88, част. 1. 2025. с. 38-45. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.5>
329. Постанова Верховного суду України від 07.12.2017 року по справі № 802/158/17-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71031539>
330. Резніченко Л.В. Право на захист як складова суб'єктивного цивільного права споживача освітніх послуг. *Форум права*. Вип. 2, 2016. С. 162-167. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/44f2c38f-7de9-492a-a16c-2d3b4ee2a06f>
331. Фасій Б.В. Здійснення права на захист і розсуд особи. *Часопис цивілістики*. Вип. 51. Видавничий дім: Гельветика, 2023. с. 19-23. URL: <https://doi.org/10.32782/chc.v051.2023.3>
332. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне право України. Підручник, видання друге, перероблене і доповнене. Видавництво «Істина». Київ, 2007. с. 816. URL: <https://yport.inf.ua/zagalni-polojennya-pro-zahist-tsilvilnih-prav.html>
333. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 за № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1998, № 20, ст. 99. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80/ed20230331#n197>

334. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник. Авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін. За ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. с. 456. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/mediatsiya-u-profesijnij-diyalnosti-yurysta.pdf>

335. Діденко Л.В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. *Вісник Запорізького національного університету, юридичні науки*. Випуск № 3, 2020. С. 44-49. URL: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-3-06>

336. Дяченко С.В., Тимошенко І.О. Окремі аспекти судового захисту прав споживачів у сфері транспортних послуг. *Соціологія права*. Випуск 4, 2019. С. 17-23. URL: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2019-4.3>

337. Верховний Суд. Способи захисту порушеного права: розмежування віндикаційного та негативного позовів. Огляд позиції від 28.09.2023 року. Електронний ресурс. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS01179>

338. Тилик Т.М., Івченко В.А. Правове визначення захисту цивільних прав та інтересів. *Dictum factum: загальноукраїнський журнал юридичного спрямування*. Вип. № 3, 2020. С. 3-9. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/158>

339. Снопченко Д. Як захистити важливі дані на комп'ютері. *Онлайн посібник з інформаційної безпеки*. Електронний ресурс. URL: <https://yug.com.ua/uk/blog-ua/posibnik-z-informatsijnoji-bezpeki/jak-zahistiti-vazhlivi-dani-na-kompjuteri.html>

340. Chainalysis Team. The 2025 Global Adoption Index: India and the United States Lead Cryptocurrency Adoption. Report. September 2, 2025. Electronic resource. URL: <https://www.chainalysis.com/blog/2025-global-crypto-adoption-index/>

341. Звягінцева О. Тренди кібербезпеки на 2025 рік: як захистити бізнес. Публікація від 16 грудня 2024 року. Електронний ресурс. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/ostanni-trendy-kiberbezpeky>
342. Офіційний веб-портал Національної поліції України. Привласнили криптовалютні активи іноземних громадян: кіберполіція викрила організаторів шахрайського call-центру. Публікація від 21 червня 2023 року. Електронний ресурс. URL: <https://npu.gov.ua/news/pryvlasnyly-kryptovaliutni-aktyvy-inozemnykh-hromadian-kiberpolitsiia-vykryla-orhanizatoriv-shakhraiskoho-call-tsentru>
343. Левчук І. Крипосвіт під прицілом. Як кіберзлочинці полюють на цифрові активи. Публікація від 28 березня 2025. Електронний ресурс. URL: <https://cryptonews.com.ua/analitika/2078-kryptosvit-pid-prytsilom-yak-kiberzlochyntsi-polyuyut-na-tsyfrovi-aktyvy/>
344. Ухвала Печерського районного суду міста Києва у справі № 757/2774/26-к від 21 січня 2026 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133476602>
345. Вирок Березанського районного суду Миколаївської у справі № 469/1053/23 від 28 липня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112481101>
346. Ухвала Голосіївського районного суду міста Києва у справі №752/6268/23 від 14 березня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125954410>
347. Постанова Верховного суду у справі № 552/239/25 від 13 січня 2026 року. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=133239093>
348. Рішення Київського районного суду міста Харкова у справі № 953/4882/23 від 06.09.2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114681783>
349. Рішення Деснянського районного суду міста Чернігова у справі № 750/9959/25 від 24.11.2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132089778>

350. Рішення Харківського районного суду Харківської області у справі № 635/2198/23 від 08.11.2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114827068>

351. Рішення Східного апеляційного господарського суду у справі № 922/95/20 від 07.12.2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93327784>

352. Черних О.С. Правова концепція захисту прав споживача віртуальних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Випуск № 6, 2024. С. 365-370. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/317024>

353. Починок О.В. Захист прав власників віртуальних активів: пропозиції щодо вдосконалення законодавства України. *Український політико-правовий дискурс*. Опубліковано від 28 лютого 2025 року. с. 17. URL: <https://zenodo.org/records/14955033>

354. Binance Stops Trading of Privacy Coins in France. Publication dated May 31, 2023. Electronic resource. URL: <https://www.binance.com/ru-UA/square/post/580435%20square>

355. L'horodatage blockchain reconnu par la justice française : un tournant pour la preuve numérique. Electronic resource. URL: <https://www.coexya.eu/publications/lhorodatage-blockchain-reconnu-par-la-justice-francaise-un-tournant-pour-la-preuve-numerique/>

356. William O'Rorke. Absence of a CASP authorisation is enough: strict liability for the unauthorised provision of crypto-asset services. Publication dated July 24, 2025. URL: <https://www.orwl.fr/en/absence-of-a-casp-authorisation-strict-liability/>

357. Cour d'appel de Grenoble. RG n° 24/02105, 26 juin 2025. URL: <https://surli.cc/itppkd>

358. Ministère de l'Intérieur. Le Commandement du ministère de l'Intérieur dans le cyberspace (COMCYBER-MI). Ressource électronique. URL: <https://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr/notre-institution/notre-organisation/le-commandement-du-ministere-de-l-interieur-dans-le-cyberspace-comcyber-mi>

359. Kai Cornelius. Strafrechtlicher Schutz digitaler Gegenstände – Teil 1. Publication dated 2026. URL: <https://nsw-online.com/article/strafrechtlicher-schutz-digitaler-gegenstaende-teil-1/>

360. Di Miriam Foti. Crypto scams: profili giuridici della trasparenza e tutela degli investitori. Pubblicato il 05 Marzo 2026. URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2026/03/05/crypto-scams-profil-giuridici-trasparenza-tutela-investitori>

361. Bitcoin Insider. Italian Court Orders Bitgrail Founder to Refund \$170M of ‘Missing’ Cryptocurrency. Publication dated January 29, 2019. URL: <https://www.bitcoininsider.org/article/57363/italian-court-orders-bitgrail-founder-refund-170m-missing-cryptocurrency>

362. Embedding Victims in Criminal Enforcement: Spain's Public– Private Model for Crypto Asset Recovery. Publication from February 3, 2026. URL: <https://www.ecija.com/en/news-and-insights/embedding-victims-in-criminal-enforcement-spains-public-private-model-for-crypto-asset-recovery/>

363. Cryptocurrencies and wallets in divorces in Spain: how they are identified, valued, and distributed. Publication from September 26, 2025. URL: <https://rrypglobal.com/en/criptomonedas-y-wallets-en-divorcios-en-espana-como-se-identifican-valoran-y-reparten/>

364. Luis Giménez Rodríguez. Spanish Supreme Court rules that bitcoin cannot be considered as money in landmark judgment. Publication dated July 12, 2019. URL: <https://www.penningtonslaw.com/insights/spanish-supreme-court-rules-that-bitcoin-cannot-be-considered-as-money-in-landmark-judgment/>

365. Gabija Stankevičiūtė. AML/CTF Compliance in Estonia. Guide: electronic resource. Date from February 18, 2026. URL: <https://www.idenfy.com/blog/aml-compliance-estonia/>

366. Djordje Radosavljevic. Sorainen Successful for Polybius Foundation Against Claim for Refund Following Initial Coin Offering. Publication from May 29, 2020. URL: <https://ceelegalmatters.com/estonia/13699-sorainen-successful-for-polybius-foundation-against-claim-for-refund-following-initial-coin-offering>

367. Doržinkevič A. Kai kurie civilinių bylų, susijusių su bitkoinais, nagrinėjimo probleminiai aspektai. Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos. Jurisprudencija, 29. 2022. P. 249-264. URL:

<https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/a40a84f3-94fd-4833-85dd-74a729e4d526/content>

368. Практика Європейського суду з прав людини та Суду ЄС. Електронний ресурс. URL: <https://www.bitbon.space/ua/knowledge-base/digital-assets/legal-regulation-of-cryptocurrencies-and-digital-assets-in-european-countries/practice-of-the-european-court-of-human-rights-and-european-court-of-justice>

369. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах. Страсбург, 20 квітня 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

370. Конвенція про кіберзлочинність. Дата підписання від 23 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

371. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Дата підписання від 16 травня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шипков Є.О. Цивільні правовідносини та цифровізація: реалії сьогодення. *Часопис цивілістики*. 2025. № 57. С. 109–113. URL : <https://clj.nuoua.od.ua/archive/57/18.pdf>
2. Шипков Є.О. Віртуальні об'єкти в системі об'єктів цивільних прав: український та європейський підхід. *Право та державне управління*. 2025. № 3. С. 286–293. URL : https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2025/39.pdf
3. Шипков Є.О. Поняття та правова природа цифрових об'єктів за законодавством України та Німеччини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 441–443. URL : https://www.lsej.org.ua/11_2025/97.pdf
4. Шипков Є.О. Поняття та захист віртуальних активів за законодавством України. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 659–667. URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/6_2025/94.pdf
5. Шипков Є.О. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи: порівняльний аналіз з окремими країнами ЄС. *Правові новели*. 2025. № 27. С. 151–160. URL : https://www.legalnovels.in.ua/journal/27_2025/20.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Шипков Є.О. Віртуальні об'єкти в системі об'єктів цивільних прав: український підхід. *Modern Achievements in Legal Science and Practice* :

International scientific conference (March 19–20, 2025. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 248–252. DOI : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-66>

7. Шипков Є.О. Поняття та правова природа цифрових об'єктів. *Права людини та публічне врядування*: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 570-575. DOI : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-152>

8. Шипков Є.О. Поняття та захист віртуальних активів в сфері обігу віртуальних об'єктів. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : Міжнародна науково-практична конференція. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 10 жовтня 2025 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 219-224. DOI : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-64>

9. Шипков Є.О. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи в Україні та Німеччині. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 157–163. DOI : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-42>

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі приватного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертації доповідалися на: Міжнародній науковій конференції «Modern Achievements in Legal Science and Practice» (м. Рига, Латвійська Республіка, 19-20 березня 2025 р.) – дистанційна участь, VIII Міжнародному правничому форумі «Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 30 травня 2025 р.) – дистанційна участь, Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період» (м. Львів, 10 жовтня 2025 р.) – дистанційна участь, XI Міжнародній

науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5 грудня 2025 р.) – дистанційна участь.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник Одеського
міжрегіонального управління
Міністерства юстиції України
Анатолій БУРЯЧЕНКО

« 03 » жовтня 2026

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження

Шипкова Єгора Олексійовича на тему: «Цивільно-правове регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС» в практичну діяльність Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України

Комісія у складі: начальника Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України – *Буряченка Анатолія Миколайовича*, в.о. начальника Управління судової роботи та міжнародної правової допомоги Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України – *Васильєвої Світлани Олегівни* та головного спеціаліста Центрального відділу судової роботи та міжнародної правової допомоги, в т.ч. головний спеціаліст з питань забезпечення діяльності уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини Управління судової роботи та міжнародної правової допомоги Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України – *Санагурської Роксолани Степанівни*, склали цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження Шипкова Єгора Олексійовича на тему: «Цивільно-правове регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС» на здобуття наукового ступеня вищої освіти з галузі знань 08-Право, спеціальності 081-Право доктора філософії використовуються в практичній діяльності Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України.

Комісія вважає, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Одеського міжрегіонального управління Міністерства юстиції України.

Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Шипков Є.О. Віртуальні об'єкти в системі об'єктів цивільних прав: український підхід. *Modern Achievements in Legal Science and Practice* (March 19–20, 2025. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 248 – 252. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-66>
2. Шипков Є.О. Поняття та правова природа цифрових об'єктів. *Права людини та публічне врядування*: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 570 - 575. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-152>
3. Шипков Є.О. Поняття та захист віртуальних активів в сфері обігу віртуальних об'єктів. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період*: Міжнародна

науково-практична конференція. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 10 жовтня 2025 р. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 219-224. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-64>

4. Шипков Є.О. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи в Україні та Німеччині. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. – С. 157 – 163. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-42>

5. Шипков Є.О. Цивільні правовідносини та цифровізація: реалії сьогодення. *Часопис цивілістики*. 2025. № 57. С. 109 – 113. <https://doi.org/10.32782/chc.v057.2025.16>

6. Шипков Є.О. Віртуальні об'єкти в системі об'єктів цивільних прав: український та європейський підхід. *Право та державне управління*. 2025. № 3. С. 286 – 293. <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.37>

7. Шипков Є.О. Поняття та правова природа цифрових об'єктів за законодавством України та Німеччини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 441 – 443. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/95>

8. Шипков Є.О. Поняття та захист віртуальних активів за законодавством України. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 659 – 667. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.92>

9. Шипков Є.О. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи: порівняльний аналіз з окремими країнами європейського союзу. *Правові новели*. 2025. № 27. С. 151 – 160. <https://doi.org/10.32782/ln.2025.27.18>

Начальник Одеського міжрегіонального
управління Міністерства юстиції України

Анатолій БУРЯЧЕНКО

В.о. начальника Управління судової роботи
та міжнародної правової допомоги
Одеського міжрегіонального управління
Міністерства юстиції України

Світлана ВАСИЛЬЄВА

Головний спеціаліст Центрального
Відділу судової роботи та міжнародної правової
допомоги, у т.ч. головний спеціаліст з питань
забезпечення діяльності уповноваженого
у справах Європейського суду з прав людини
Управління судової роботи
та міжнародної правової допомоги
Одеського міжрегіонального управління
Міністерства юстиції України

Роксолана САНАГУРСЬКА



«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Роздова Київського районного суду

м. Одеси

Чванкін С.А.

10 » 09 2026 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Шипкова Єгора Олексійовича на тему: «Цивільно-правове регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС» в практичну діяльність Київського районного суду м. Одеси

Комісія у складі: заступника голови суду Петренка В.С., судді Скриль Ю.А., судді Цирфи К.А. склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження Шипкова Єгора Олексійовича на тему: «Цивільно-правове регулювання віртуальних активів за законодавством України та окремих країн ЄС» на здобуття наукового ступеня вищої освіти з галузі знань 08-Право, спеціальності 081-Право, використовуються в практичній діяльності суду.

Комісія вважає, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Київського районного суду м. Одеси. Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Шипков Є.О. Віртуальні об'єкти в системі об'єктів цивільних прав: український підхід. *Modern Achievements in Legal Science and Practice* (March 19–20, 2025. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 248 – 252. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-66>

2. Шипков Є.О. Поняття та правова природа цифрових об'єктів. *Права людини та публічне врядування*: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 570 - 575. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-152>

3. Шипков Є.О. Поняття та захист віртуальних активів в сфері обігу віртуальних об'єктів. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період*: Міжнародна науково-практична конференція. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 10 жовтня 2025 р. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 219-224. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-64>

4. Шипков Є.О. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи в Україні та Німеччині. *Теоретичні та практичні*

проблеми реалізації норм права : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. – С. 157 – 163. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-42>

5. Шипков Є.О. Цивільні правовідносини та цифровізація: реалії сьогодення. *Часопис цивілістики*. 2025. № 57. С. 109 – 113. <https://doi.org/10.32782/chc.v057.2025.16>

6. Шипков Є.О. Віртуальні об'єкти в системі об'єктів цивільних прав: український та європейський підхід. *Право та державне управління*. 2025. № 3. С. 286 – 293. <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.37>

7. Шипков Є.О. Поняття та правова природа цифрових об'єктів за законодавством України та Німеччини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 441 – 443. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/95>

8. Шипков Є.О. Поняття та захист віртуальних активів за законодавством України. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 659 – 667. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.92>

9. Шипков Є.О. Підстави та порядок звернення стягнення на віртуальні активи: порівняльний аналіз з окремими країнами європейського союзу. *Правові новели*. 2025. № 27. С. 151 – 160. <https://doi.org/10.32782/ln.2025.27.18>

Заступник голови

Київського районного суду м. Одеси

Петренко В.С.

Суддя

Київського районного суду м. Одеси

Скриль Ю.А.

Суддя

Київського районного суду м. Одеси

Цирфа К.А.

ДОДАТОК С

ПРОЄКТ

ПОРЯДОК

**звернення стягнення на віртуальні активи у виконавчому
провадженні в межах примусового виконання судових рішень та рішень
інших органів**

I. Загальні положення.

1.1. Цей Порядок визначає запропонований механізм звернення стягнення на віртуальні активи (далі - ВА) у межах виконавчого провадження, порядок взаємодії органів державної виконавчої служби та приватних виконавців із провайдерами віртуальних активів, правила арешту, фіксації вартості, зберігання, оцінки, реалізації та розподілу коштів від продажу ВА.

1.2. Порядок розроблено на основі узагальнення підходів держав ЄС щодо регулювання обігу віртуальних активів, які базуються на моделі опосередкованого контролю через постачальників послуг, пов'язаних з їх обігом.

1.3. Сфера дії цього Порядку поширюється на: органи державної виконавчої служби; приватних виконавців; провайдерів послуг у сфері ВА; електронні торгові системи, акредитовані державою; органи державної влади, що здійснюють нагляд, аудит і контроль у сфері виконання рішень.

1.4. Терміни, що вживаються у цьому Порядку, мають такі значення:

запит - письмовий документ визначеної структури, складений заявником, який засвідчує потребу в одержанні витягу з Реєстру.

віртуальний актив - нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав.

електронна ідентифікація - це «процес, за допомогою якого використовуються дані електронної ідентифікації, що дають змогу ідентифікувати фізичну або юридичну особу

цифрові об'єкти - цифрові об'єкти - це нематеріальні об'єкти, що створені, існують і функціонують у цифровому середовищі, мають індивідуалізовані ознаки, економічну цінність, оборотоздатність, визнаються об'єктами правочинів та підлягають правовому захисту в порядку, встановленому цивільним законодавством.

Інші терміни у цьому Порядку вживаються у значеннях, визначених Законом України «Про виконавче провадження», Законом України «Про віртуальні активи», Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Регламентом ЄС MiCA, Регламентом Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 а також у цьому документі.

1.5. Усі дії, пов'язані з арештом та реалізацією віртуальних активів, здійснюються з дотриманням принципів: безпеки, прозорості, незмінності цифрових доказів, технічної надійності, захисту прав сторін.

II. Підстави звернення стягнення

2.1. Звернення стягнення на віртуальні активи здійснюється за наявності загальних та спеціальних підстав:

До загальних підстав належать: наявність виконавчого документа; відкриття виконавчого провадження; невиконання боржником рішення у встановлений строк.

До спеціальних підстав належать: наявність інформації про віртуальні активи боржника; встановлення зв'язку боржника з відповідними цифровими об'єктами; можливість здійснення впливу через постачальників послуг або безпосередньо на боржника.

III. Суб'єкти, що здійснюють стягнення

3.1. Безпосередні дії щодо арешту та реалізації віртуальних активів здійснюють органи державної виконавчої служби та приватні виконавці.

3.2. Міністерство юстиції України забезпечує:

- ведення Офіційного реєстру запитів до провайдерів ВА;
- створення та адміністрування державних Multisig-гаманців;
- технічні стандарти обтяження, накладення арештів на віртуальні активи;
- контроль за дотриманням цього Порядку;
- здійснення аудиту.

3.3. Провайдери ВА, зареєстровані на території України або іноземні з локальним представництвом, зобов'язані: виконувати запити виконавців; блокувати активи боржника; надавати інформацію щодо ідентифікації власника; забезпечувати технічну можливість переказу активів шляхом проведення конвертації на відповідний депозитний рахунок приватного виконавця або органу державної виконавчої служби.

IV. Виявлення віртуальних активів боржника

4.1. Виконавець або орган державної виконавчої служби ініціює пошук віртуальних активів шляхом направлення електронних запитів до: зареєстрованих VASP; банківських установ (у разі пов'язаних операцій з фіатними коштами); біржових операторів; операторів гаманців, що здійснюють кастодіальне зберігання.

4.2. Запит формується відповідно Закону України «Про виконавче провадження» та надсилається виключно через систему електронного документообігу до провайдерів ВА.

4.3 Провайдер зобов'язаний надати: інформацію про наявність активів; тип, кількість, мережу та адресу гаманця; історію транзакцій (за наявності); дані КУС щодо власника; технічні дані, необхідні для арешту.

4.4. Боржник зобов'язаний надати інформацію про належні йому віртуальні активи та способи доступу до них.

V. Ідентифікація та класифікація віртуальних активів

5.1. У процесі виконавчого провадження встановлюються:

- належність віртуальних активів боржнику;
- тип відповідного віртуального об'єкта;
- спосіб його зберігання та контролю.

5.2. Залежно від способу зберігання та контролю віртуальні активи поділяються на кастодіальні; некастодіальні.

VI. Арешт віртуальних активів

6.1. Арешт віртуальних активів здійснюється з урахуванням їх правової та технічної природи.

6.2. У разі кастодіальних віртуальних активів:

- постанова про арешт направляється відповідному постачальнику послуг;
- постачальник послуг зобов'язаний забезпечити блокування доступу до активів та їх руху.

6.3. У разі некастодіальних віртуальних активів:

- боржнику забороняється їх відчуження;
- боржник зобов'язується утриматися від дій, спрямованих на зміну контролю над активами;
- у разі ухилення застосовуються заходи процесуального примусу, передбачені законодавством.

6.4. Арешт активів здійснюється шляхом: блокування гаманця або рахунку в провайдера; блокування можливості здійснювати транзакції; припинення відтоку активів через smart-contract; вилучення ключів доступу (за рішенням суду).

6.5. У разі некастодіальних гаманців (де власник зберігає ключі самостійно) виконавець може: вилучити носії, що містять ключі; задокументувати seed-фразу; вимагати передачу активів на державний multisig-гаманець (за рішенням суду).

6.6. Момент арешту фіксується через: включення транзакції у Акт арешту; збереження скріншотів блокчейн-експлорера; фіксацію часу сервером реєстру.

VII. Реалізація віртуальних активів

7.1. Реалізація віртуальних активів здійснюється з метою максимального забезпечення виконання рішення.

7.2. Реалізація може здійснюватися:

- через постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів;
- шляхом конвертації у грошові кошти;
- шляхом передачі віртуальних активів стягувачу у натурі (за можливості).
- ДП «СЕТАМ» (у разі технічної можливості).

VIII. Розподіл коштів

8.1. Кошти розподіляються за стандартною черговістю відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження».

8.2. Звіти автоматично передаються до: сторін провадження; Мін'юсту; органів фінансового моніторингу.

IX. Відповідальність та аудит

9.1. Посадові особи несуть відповідальність за:

- втрату активів;
- неправильну фіксацію вартості;
- порушення кібербезпеки;
- незаконне відчуження ВА.

9.2. Щорічно проводиться внутрішній і зовнішній аудит.

9.3. Мін'юст оприлюднює щорічний звіт про роботу системи стягнення ВА.

XVIII. Прикінцеві положення

10.1. Цей Порядок набирає чинності у встановлений законодавством строк після офіційного оприлюднення.

10.2. Міністерство юстиції України у встановлений законодавством строк забезпечує: запуск державних multisig-гаманців; навчання виконавців; укладення угод з біржами та провайдерами.